UĞUR MUMCU

KÜRT DOSYASI

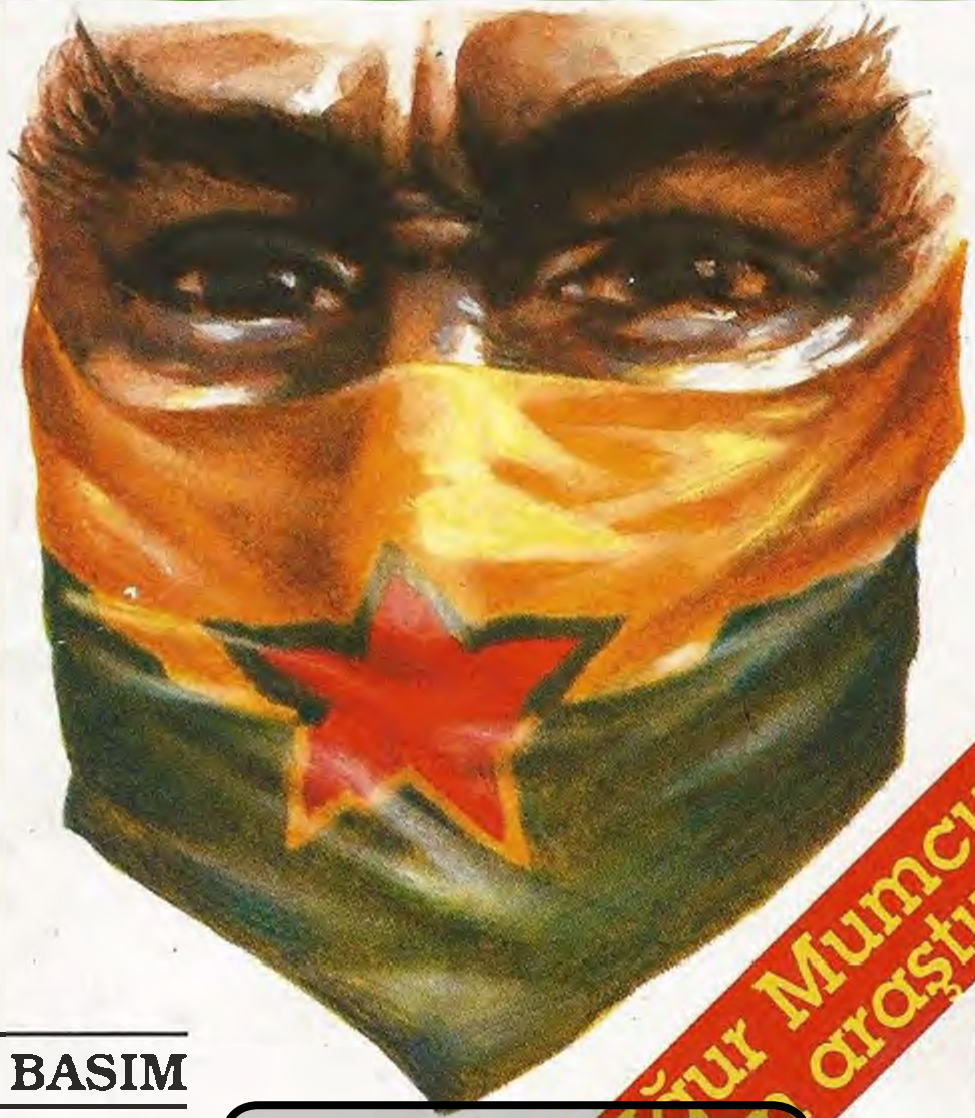

Uğur Mumcu'nun son araştırması

5. BASIM

TEKİN YAYINEVİ

Sadece Okumak İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız

Levent Şahverdi Arşivi

KÜRT DOSYASI

Levent Şahverdi Arşivi

ISBN 975-478-129-X

Kürt Dosyası, Uğur Mumcu / 5. Basım, 1993 / Kapak, Erkal Yavi / Kapak Baskısı, Özyılmaz Matbaası / İç Baskı, Yaylacık Matbaası / Cilt, Aziz-Kan Mücellithanesi / Kitabı Yayımlayan, Tekin Yayınevi, Ankara Cad. No. 43 İSTANBUL
Telefon: 527 69 69 – 512 59 84

Levent Şahverdi Arşivi

UĞUR MUMCU

KÜRT DOSYASI

Beşinci Basım

TEKİN YAYINEVİ

Levent Şahverdi Arşivi

TERÖR VE YAZAR

ALİ SİRMEN

Uğur Mumcu'nun elinizdeki bu son çalışması ne yazık ki, tamamlanmış değil. Eğer tamamlanabilmiş olsaydı, Uğur o eşsiz araştırmacılığı, kılı kırk yaran titizliği, insanı hayrete düşüren çalışma gücüyle, ülkemizi kan ve ateşe boğan terör ile ilgili, bize kimbilir daha ne şaşırtıcı ipuçları verecek, günümüz olaylarını daha iyi kavramamız açısından, kimbilir hangi aydınlatıcı gerçekleri günyüzüne çıkaracaktı.

Uğur Mumcu mücadeleci bir yazar, demokrasinin, laikliğin, özgürlüğün, bağımsızlığın yılmaz bir savunucusu, eşsiz bir araştırmacı olduğu gibi, aynı zamanda günümüzün terör konusundaki sayılı uluslararası uzmanlarından da biriydi.

O, terörün, bir yanı uyuşturucu, öbür yanı silah ticareti ve karaparaya uzanan, koridorlarında gizli servisler ile birbirlerine karşıt oldukları halde, birbirlerinin taşaronluğunu üstlenen örgütlerin kolkola dolaştıkları labirentlerine dalar, oradan bir parça, buradan bir parça toplayarak, tıpkı bir «puzzle»ı tamamlarcasına, tablonun bütün öğelerini yerli yerine oturturdu.

Evet Uğur Mumcu sayılı terör uzmanlarından biriydi.

Bu «terör uzmanı» deyimi, Uğur gibi konuyu enine boyuna incelemiş, bu alanda kitapları çok satmış olan, is-

Levent Şahverdi Arşivi

tihbarat kaynaklarının güçlülüğü yüzünden, tıpkı Uğur Mumcu'ya yapıldığı gibi, telefonları ülkenin resmi gizli örgütlerince dinlenen (olay ortaya çıktığında tüm Fransa'yı sarsan öyle bir skandal patlak verdi ki) Fransız gazeteci yazar Edwy Plenel'in hiç hoşuna gitmiyor.

Geçen yılın bahar aylarında kendisiyle, Paris'te, «Le Monde» un Falguiere sokağındaki binasında, yaptığımız konuşmada, bu düşüncesini şöyle açıklıyordu Planel:

— Evet bu deyimden hiç hoşlanmıyorum. Çünkü bazen "uzmanlık,, derken, kendimizi olaya öylesine kaptırıyoruz ki, sonunda terörün aleti oluyor, onun tarafından kullanılıyoruz.

Sonra da görüşünü somutlaştırdı:

— Geçenlerde bir terör örgütünü basın çok abarttı. Adeta onun adına kamuya dehşet saldı. Ama sonra teröristler deşifre edildiklerinde gördük ki, gerçekte hiç mi hiç önemli değillermiş.

Terörü yazarken, onun sindirici, yıldırıcı şiddetine hayranlık duymak ya da bu tuzağa kişi olarak düşmese bile, dolaylı olarak okuru oraya itmek, yazarın kolay kolay kaçınamayacağı bir yanlış oluyor.

Mario Puzzo, çoksatar olan «Baba» romanını yazarken, sözkonusu tuzağa bilerek düştü, yoksa bilmeden mi?

Burası pek önemli değil. Belki de Mafia'nın çirkin yüzünden daha çok, sürükleyici öyküydü Puzzo'yu çeken.

Ama hangi nedenle hareket etmiş olursa olsun, Puzzo yapıtıyla Mafia'ya yardım etmiştir. Çünkü Mafia'yı ayakta tutan, terör örgütüne duyulan hayranlıktır ki, bu da Puzzo'nun da yaptığı gibi bir mistik yiğitlik havasının yaratılmasıyla sağlanmaktadır.

Mafia'yı ayakta tutan, gerçekle ilişkisi olmayan bu söylencedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Nitekim bir zamanlar Sicilya'da «yoksulların babası» olarak dünya çapında bir ün yapmış olan eşkiya Guillaro da varlığını yıllarca adına uydurulmuş olan bu söylenceye dayandırmıştı.

Ama araştırmacı değilse bile, sanatını ciddiye alan bir sinemacı olan Francesco Rosi, Salvatore Guillaro adlı yapıtında bu söylence balonunu söndürmüştür. Rosi diğer yapıtlarında da Mafia'nın da terörün de, hiç de kahramanca yanları bulunmayan adi ve rezil bir dünya olduğunu gözler önüne sermiştir.

Terörü yalnızca iyi izlemek, gizli kalmış belgeleri gün yüzüne çıkarmak ve parçaları biraraya getirmekle yetinmeyip, aynı zamanda bu olguya nasıl yaklaşılması gerektiğini de iyi saptamış olan Uğur Mumcu, elinizdeki tamamlanmamış çalışmasında da, bir kahraman olarak sunulan ve efsaneleştirilmek istenen Apo'nun geçmişine eğilerek, onun gerçek yüzünü ortaya seriyor.

Uğur Mumcu bu kitabında Apo'nun geçmişiyle ilgili kendi beyanlarının doğru olmadığını belgeleriyle ortaya koyuyor.

Kimilerince büyük bir halk kahramanı ve gerilla önderi olarak görülüp, gösterilen Apo'nun özgeçmişini inceleyen Uğur mumcu'nun kitabı, sözü edilen geçmişin ileri sürüldüğü gibi parlak ve kahramanca olmadığını kanıtlıyor. Bu incelemede Apo'nun geçmişinde garip bazı gizli güçlerin onu perde arkasından destekledikleri ve kullandıkları gerçeği ile birlikte, onun çok yakın çevresindeki kişilerin garip ilişkileri de ortaya seriliyor. Gerçekten de bu destekler ve ilişkiler olmaksızın, hiç bir şey Öcalan'ın «12 Mart» ın sedit savcısı baki Tuğ'un elinden bu denli ucuz kurtulmasını açıklayamaz.

Uğur Mumcu bu çalışmasında bir kez daha bir gerçeği ortaya koymuş bulunuyor:

Levent Şahverdi Arşivi

Terör kullanan ile kullanılanın, korkutan ile korkutulanın birbirlerine karıştığı, kahramanlık yanı olmayan, kör ve iğrenç bir mekanizmadır. Teröristin de, karanlık emellerine yönelirken, çevresinde uyandırmak istediği kahraman görüntüsüyle gerçekte hiç bir ilgisi yoktur.

Bu yapıt bu yanıyla bile aynı konuda tamamlanmış bir çok kitabın yapamayacağı büyük bir hizmet yapıyor.

Ve sonunda Uğur Mumcu'ya bir kez daha teşekkür borçlu oluyoruz.

Teşekkürler Uğur.

Levent Şahverdi Arşivi

BİR

Birinci sınıf anfisinde kürsüdeki gencin konuşması «**Bağımsız Türkiye, Bağımsız Türkiye**» ve «**Kahrolsun faşistler**» sloganları ile kesiliyordu.

Neyecan dalgası sınıflardan koridorlara kadar yayılmıştı. Öğrenciler, 1. sınıfın kapısında ve koridorda marş söyleyerek dolaşıyorlardı.

«**Gün doğdu hep uyandık / siperlere dalandık / uğruna al kanlara boyandık**»

Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi sınıfları ve koridorları o gün bu sloganlar ve marşla inliyordu.

Sayıları on-onbeşi bulan bir kısım öğrenci, bu slogan ve marşlarla sınıflara girip arkadaşlarını boykota çağırmıştı.

Günlerden cumaydı. 31 Mart 1972 cuma.

Kürsüdeki öğrenci «**Kızıldere'de arkadaşlarının öldürüldüğünü, Amerikan emperyalizmi ve yerli işbirlikçilerine karşı direniş**» çağrısı yapıyordu.

Direniş, pazartesi gününe kadar boykot demekti.

Kürsüde konuşan öğrencinin adı Doğan, soyadı Fırtına'ydı.

Doğan Fırtına'nın konuşması 1.sınıfta fırtına yaratmaya yetmişti. Öğrenciler, «**kahrolsun faşistler**»

Levent Şahverdi Arşivi

«**bağımsız Türkiye**» sloganları ile sınıfı ve okulu terkettiler.

Boykotçu öğrenciler, ellerindeki bildirileri dağıtmışlardı. Fakültede, sınıflarda, bahçede ve koridorlarda dağıtılan bildiriler elden ele dolaşıyordu.

Bildiri, «**Üç yurtsever kardeşimizi kurtarmak için ileri**» diye başlıyor ve şöyle devam ediyordu:

«**... Faşist generaller çetesi, Hüseyin İnan, Yusuf Arslan ve Deniz Gezmiş'i katletmeye çalışıyorlar... Amerikan köpeği cellatlar üç yurtsever genci katlederek halkı yıldıracaklarını sanıyorlar... İşçiler, köylüler, gençler, askerler, yurtsever subaylar, demokratlar, ilerici aydınlar, bütün yurtseverler, bütün halkımız, üç yurtsever kardeşimizin katledilmesine karşı dişe diş mücadeleye atılalım... Ağaların topraklarına bir şahin gibi dalalım... Tefecilerin gırtlaklarına sarılalım.. Yurtsever kardeşlerimizin katilleri bunlardır...**» (1)

MİT, Sıkıyönetim Komutanlığı ve Ankara Emniyet Müdürlüğü öğrenciler arasına görevlilerini yerleştirmişlerdi.

Bir gösteri beklenmekteydi.

Bir gün önce Niksar'ın Kızıldere Köyünde SBF öğrencisi Mahir Çayan ve 9 arkadaşı güvenlik kuvvetlerince öldürülmüşlerdi.

Her an bir kargaşa beklenmekteydi. Polis, akla gelen ilk önlemleri almıştı.

İstihbarat da tamdı; ne yapılacağı da kararlaştırılmıştı. Bildiri dağıtılacak, boykot çağrısı yapılacaktı. Polis bundan sonra harekete geçecek ve göstericiler yakalanacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bildiride adlarından söz edilen **«üç yurtsever genç»**, İstanbul Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi Deniz Gezmiş, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fizik Bölümü 2. sınıf öğrencisi Yusuf Arslan ve ODTÜ İdari İlimler 1. sınıfından ayrılma Hüseyin İnan'dı. (2)

Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Nolu Askeri Mahkemesince ölüm cezasına çarptırılmışlar, karar, Askeri Yargıtay'dan da geçmişti.

Hüküm her an infaz edilebilirdi.

Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın infazları beklenirken Kızıldere'de Mahir Çayan ve dokuz arkadaşı güvenlik güçlerince öldürülmüşlerdi.

Her iki olay tansiyonu yükseltmişti. Her an bir olay beklenmekteydi.

KIZILDERE'DE DOKUZ ÖLÜ

SBF öğrencisi Mahir Çayan ve arkadaşları, 26 mart 1972 günü Ünye Radar Üssü'nde çalışan biri Kanadalı, ikisi İngiliz üç teknisyeni kaçırıp Tokat'ın Niksar İlçesi Kızıldere köyünde muhtar Emrullah Arslan'ın evinde saklanmışlardı.

Tutuklu bulundukları İstanbul Kartal Askeri Cezaevinden tünel kazarak kaçmayı başaran Çayan ve arkadaşları, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Nolu Askeri Mahkemesince ölüm cezasına çarptırılan Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan haklarındaki kararın infaz edilmemesini isteyen bir bildiriyi Ünye'de kaçırdıkları İngilizlerin şifreli kasasına bırakmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu bildiri radyoda yayınlanmalıydı. Yoksa rehin alınan teknisyenler öldürüleceklerdi.

Kararları kesindi!

Çayan ve arkadaşları İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Elrom'u kaçırıp öldürmek ve gizli örgüt kurmak suçlarından yargılanıyorlardı.

Teknisyenler 26 Mart günü oturdukları apartımandan kaçırılmışlardı. Olay, 27 Mart sabahı İçişleri Bakanlığınca duyulmuştu.

Fatsa – Ünye – Niksar ilçelerinde aramalar başladı.

Niksar – Ünye karayolunda yapılan bir arama Çayan ve arkadaşlarının izlerini bulmaya yetti.

Aramada ele geçen Hasan Yılmaz'ın hemen dili çözüldü.

«Bana 100 lira verdiler. Rehberlik yaptım, yol gösterdim. Hepsi de Kızıldere köyündeler.»

Saklandıkları evin sahibi Muhtar Emrullah bulundu. Ve tabii konuşturuldu.

İçişleri Bakanı Ferit Kubat, Jandarma Genel Komutanlığı İstihbarat Başkanı General Vehbi Parlar, Samsun Jandarma Bölge Komutanı Albay Celal Durukan, 29 Mart günü Kızıldere köyüne gittiler. (3)

Muhtarın evi komando askeri tarafından çevrilmişti.

Sabahın beşiydi, gün yeni ağarıyordu.

«**Teslim olun**» çağrılarına karşı Çayan ve arkadaşları «**İngilizler, elimizde. Teslim olmayacağız. Çarpışacağız. İngilizler burada ölecek**» yanıtını verdiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Köyü saran askeri birliğin komutanı «**İngilizlerin orada olduğuna inanmıyoruz**» diye bağırınca biri kanadalı ikisi İngiliz, pencereden gösterildi.

Kaçırılan ve elleri ve ayakları bağlanan yabancı teknisyenler «**ateş etmeyin, ateş ederseniz bizi öldürecekler**» diye bağırdılar.

Bu konuşmaları uzun süren bir sessizlik izledi.

Evin çatısına üç kişi çıkmışlardı: Mahir Çayan, Ertuğrul Kürkçü ve Teğmen Saffet Alp.

Bu sessizlik, saat 14.10'da başlayan ateş sesleriyle bozuldu.

Askerlerin açtığı ateşle ilk vurulan Mahir Çayan oldu. Ve hemen orada öldü.

Rehin alınan elleri arkalarından bağlanan teknisyenler de Çayan'ın arkadaşlarınca hemen orada kurşuna dizildiler.

Ömer Ayna gözünden, Cihan Alptekin karnından aldıkları yaralarla yerde kıvranıyorlardı.

Ateş kesilmişti. Subaylar yeniden «**teslim olun**» diye megefonla sesleniyorlardı. Ertuğrul Kürkçü, arkadaşlarına sordu:

«**Teslim olacak mıyız?**»

Yanıt «**hayır**» oldu. Teslim olmayacaklardı. Ellerinde üç el bombası kalmıştı. Bombaların pimleri söküldü.

Saat 15.30 sularında ev büyük bir gürültü ile sarsıldı. Ardından peş peşe patlamalar duyuldu.

Eve havan mermileri atılmıştı.

Eve ilk giren Niksar İlçesi Jandarma Komutanı İsmail Hakkı Topaloğlu ile Niksar Cumhuriyet Savcısı

Levent Şahverdi Arşivi

Fahrettin Çankaya ve Hükümet Tabibi Dr. Şehsuvar Savuran oldu.

Ev, ceset doluydu. (4)

Salonun sağındaki odanın orta kısmı çökmüştü. Dev-Genç Başkanı ve ODTÜ Mimarlık Fakültesi 4. sınıf öğrencisi Ertuğrul Kürkçü, «**yaşayan var mı?**» diye sordu.

Yanıt alamayınca samanlığa doğru koştu ve samanların altına gizlendi.

Komandolar, eve girdiler. Samanlık arandı. Askerlerden biri samanlığa ateş etti. Kurşunlar, Kürkçü'nün dizlerini yalıyarak yere saplandı.

Askerler, Ertesi gün yeniden samanlığa geldiler. Ertuğrul Kürkçü'nün babası, cesetler arasında oğlunun cesedini bulamayınca arama yeniden başladı.

Ve Ertuğrul Kürkçü samanlıkta yakalandı. (5)

SBF DE ŞAFAK BİLDİRİSİ DAĞITILIYOR...

Olay kısa sürede duyuldu.

31 Mart 1972 günü Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki gösteriye Sıkıyönetim bu yüzden çok önem veriyordu.

Bütün önlemler alınmıştı.

Fakültedeki bildiriyi dağıtanlar arasında esmer, zayıf Urfalı bir öğrenci göze çarpıyordu. Bu Urfalı öğrenci, 7 Nisan günü gözaltına alındı ve 27 Nisan günü tutuklandı.

Mamak Tutukevindeki 2 Numaralı Cezaevine gö-

Levent Şahverdi Arşivi

türülen Urfalı öğrenci 30 Haziran 1972 günü tahliye dilekçesi verdi:

«Olayla ilgili olarak 68 kişinin ifadesine başvurulup 20'ye yakın kişi tutuklandık. 10 kişi de gözaltından serbest bırakıldı. Bu kadar kişiden halen sadece iki kişiden biriyim. Tahliye edilenlerden daha ağır bir fiilin faili olduğumu ispatlayacak sıhhatli bir delil yoktur. Bana isnat olunan suça delil olarak okulda şahsıma karşı kişisel husumeti olan kişilerin ifadesine başvurulduğu, bu ifadelerin sıhhat derecesi kendiliğinden anlaşılacaktır. Eğer tanık olarak rastgele kişiler dinlenseydi hakkımdaki bu isnatların tutarsızlığı anlaşılacaktı.

Okulda meydana gelen olay bir toplum olayıdır. Toplum olaylarında, olayın müsebbibini tayin maddeten imkansızdır. Birtakım tahminlerle suça suçlu temini adaletle bağdaşmaz. Maalesef suç bana mal edilmiş bulunmaktadır. İlerde olay aydınlandığı zaman suçsuz olduğum anlaşılacaktır.

Haziran imtihanımı kaybettim. Eylül döneminin de yaklaştığı şu son sıralarda tutukluluk halimin devamının telafisi güç daha ağır sonuçlar doğurmaması için mağduriyetime mahal verilmemesi, tutukluluk halimin kaldırılıp tahliyeme karar verilmesini saygıyla arz ederim. (6)

Bu dilekçeyi veren Urfalı öğrencinin adı Abdullah, soyadı Öcalan'dı.

Ömer'den olma, Öveç'ten doğma, 1949 doğumlu, Urfa–Halveti İlçesi Ömerli Köyü nüfusuna kayıtlı, Ankara SBF 1. sınıfında 993 nolu öğrenci Abdullah Öcalan, 2 Nolu Cezaevi, Ankara Mamak Askeri Tutukevi'nin en uysal ve en yumuşak başlı tutuklusuydu.

Levent Şahverdi Arşivi

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü İstanbul Bakırköy Tapulama Müdürlüğü'ndeki görevinden 1970 yılı Kasım ayında ayrılan Öcalan, gözaltına alındığı günlerde, Genel Müdürlüğün Ankara Bahçelievler 1. Caddedeki 56 numaradaki yurdunda kalıyordu. (7)

Öcalan, Ankara Tapu–Kadastro Lisesini 1968-69 ders yılında «iyi» derece ile bitirmiş, 30 Temmuz günü diplomasını almış aynı ay içinde Genel Müdürlükçe Diyarbakır Tapulama Müdürlüğüne atanmıştı.

Öcalan'ın Diyarbakır Tapulama Müdürlüğü'ndeki görevi 1970 yılı Ekim ayına kadar sürdü.

Göreve yeni başlayan bir memur en az iki yıl aynı görevde çalışırdı. Genel Müdürlükte ilke haline gelmiş uygulama böyleydi. Atandığı görevde iki yılını doldurmayan yeni memurlar başka bir ile ve başka bir göreve atanamazlardı.

Yeter ki bir büyük torpili olsun!

Abdullah Öcalan bir yolunu bulmuş, bir yıl sonra İstanbul Bakırköy Tapulama Müdürlüğünde göreve başlamıştı!

Bakırköy Tapulama Müdürlüğü'nde çalışırken İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girmişti. Öcalan, daha sonra yatay geçiş yaparak kaydını Ankara SBF'ne yaptırdı.

Ankara'da Tapu Kadastro Lisesi'nde okurken Maltepe camiinde namazlara gider, anti-komünist yazarların konferanslarına katılırdı.

Öcalan, Tapu Kadastro Lisesi'ndeki öğrencilik yıllarında milliyetçi ve muhafazakar bir öğrenciydi. (8)

Öcalan, Kızıldere olayları ile Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezalarının infazını önlemek için yapılan gösteriye katılmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Doğan Fırtına'nın konuşması ile birlikte bildiriler dağıtılmıştı.

Öcalan, 31 Mart 1972 günü SBF'de Ankara Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku asistanı Doğu Perinçek'in liderliğindeki «**Türkiye İhtilalci Komünist Partisi**» tarafından yayınlanan «**Şafak Bildirisi**» ni (9) SBF'de dağıtmak suçuyla gözaltına alınmış ve tutuklanmıştı.

Davanın savcısı Yüzbaşı Baki Tuğ'du.

Baki Tuğ, aynı günlerde SBF Dekanı Prof. Mümtaz Soysal hakkında «Anayasaya Giriş» adlı kitabı için de 142. maddeden dava açmıştı.

SBF Anayasa Profesörleri Bahri Savcı ve Muammer Aksoy haklarında da soruşturma açılmıştı.

Bu soruşturmalar da Baki Tuğ tarafından yürütülmekteydi.

Baki Tuğ, SBF öğrencilerine ve öğretim üyelerine karşı hiç de sempati ile bakmazdı.

«**Komünizm propagandası**» ve «**askerleri kanunlara karşı itaatsizliğe tahrik ve teşvik**», «**Devletin askeri kuvvetlerini tahkir**», «**kanunun suç saydığı bir fiili övmek**», «**bir suçun işlenmesini aleni olarak tahrik**» suçlarından göz altına alınan Öcalan, Siyasi Polis'de en küçük bir baskı bile görmemişti.

İfadesi polis memuru Osman Ayhan tarafından gözaltında tutulduğu Birinci Şube'de alınmıştı.

Öcalan, 8 Nisan 1972 günlü polis ifadesinde suçsuz olduğunu ileri sürecekti:

... Boykot olduğu gün, okula saat, tahminen 09.45 – 10.00 sıralarında gittim. Oraya vardığımda okulun kalabalık bir kitle halinde dağıldığını gördüm, alenen bu dağılanlar tarafından okulda boy-

Levent Şahverdi Arşivi

kot olduğu söyleniyordu. Ben okula o gün sosyoloji dersi olduğu için gitmiştim. Okula hiç girmeden döndüm. Ben okulda kitle halinde söylenmiş herhangi bir marş veya slogan, benzer birşey duymadım.»

Öcalan, savcılıkta da olaylara karışmadığını söylemişti. Ancak ifadelerine başvurulan görgü tanıkları Öcalan'ı suçlamışlardı. (10)

Savcılık 22 öğrenci hakkında dava açtı.

Askeri savcı, Abdullah Öcalan ve Metin N. Yalçın'ın «**komünizm propagandası, askeri kanunlara karşı itaatsizliğe teşvik, askeri kuvvetleri tahkir, suç olan fiili övmek ve suç işlemeye tahrik**» suçlarından cezalandırılmasını istiyordu.

En ağır ceza Abdullah Öcalan ve Metin N. Yalçın'a istenmişti. (11)

ASKERİ SAVCI GÖRÜŞ DEĞİŞTİRİYOR

Abdullah Öcalan hakkında, Şafak Bildirisini dağıtmak suçundan ceza yasasının 142 ve 159, ayrıca 311 ve 312 maddelerinin uygulanmasını isteyen askeri savcı, duruşma sırasında görüşünü değiştirecek ve Öcalan'ın «**Şafak Bildirisini dağıtmak suçundan aklanmasını, boykota katılmak suçundan cezalandırılmasını**» isteyecekti.

İddianamesinde Şafak Bildirisini dağıtmak suçundan Öcalan'a Ceza Yasası'nın 142, 153, 159, 311 ve 312. maddelerinin uygulanmasını isteyen Askeri Savcı Baki Tuğ, esas hakkındaki mütalaasında, bildiri dağıtanların Ramazan Özcan ve Metin Yalçın olduğunu,

Levent Şahverdi Arşivi

«Abdullah Öcalan'ın Şafak Bildirisi dağıttığı yolunda herhangi bir delil bulunmadığını» bildiriyordu.

Askeri savcı, şu nedenle görüş değiştirmişti:

«Dosya 86 dizide mevcut tanık Fehmi Yücesoy'un beyanında Ramazan Özcan diye yazıldıktan sonra Ramazan'ın yerine ve üstüne Abdullah yazıldığı, Ramazan Özcan şeklinde zapta geçmesi sebebiyle iddianamede Ramazan Özcan yerine Abdullah Öcalan isminin yer aldığı» (12)

Sıkıyönetim Mahkemesi, bu gerekçeyi benimsiyor ve Abdullah Öcalan'ın Türk Ceza Yasası'nın 142, 153, 159, 311 ve 312. maddelerinden aklanmasına karar verip 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası'nın 16/1 maddesi gereğince boykota katılmak eyleminden üç ay hapis cezasına çarptırılmasına karar veriyor ve dosya da böylece kapanıyordu. (13)

Soruşturma Fakültede dağıtılan bildiri nedeniyle başlamış, Öcalan, bu nedenle tutuklanmış bu nedenle yargılanmış, ancak Sıkıyönetim Mahkemesi, sanıklardan hiçbirini «Şafak bildirisi dağıtmak suçundan» mahkum etmemişti.

Levent Şahverdi Arşivi

(1) Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 3 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesinin 7 Mart 1973 gün ve 1973/-13 Evrak, 1973/13 esas ve 1973/8 sayılı gerekçeli karar s: 4.

(2) Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan, Tuğgeneral Ali Elverdi başkanlığındaki Ankara 1. Nolu Sıkıyönetim Mahkemesince 9.10.1971 günü ölüm cezasına çarptırıldılar. Bu karar, Askeri Yargıtay 2. Dairesince 10.1.1972 tarihinde onandı. bkz. Halit Çelenk, İdam Gecesi Anıları ve Kararlar, Ülke Yay. s: 118 vd. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemleri ve savunmaları hakkında bkz. 1. THKO Davası, Yöntem Yayınları, s. 111 vd.

(3) Nihat Erim Hükümetinin İçişleri Bakanı Ferit Kubat'ın 31 Mart 1972 günü TBBM'sinde yaptığı konuşma (TBBM Tutanak Dersisi, D: 3, Cilt 23, 64. Birleşim s. 411 vd.

(4) Kızıldere'deki evde Mahir Çayan, Cihan Alptekin, Ömer Ayna, Kazım Özdoğru, Ahmet Atasoy, Ertan Saruhan, Saffet Alp, Hüdai Arıkan, Nihat Yılmaz, Sabahattin kurt ile İngiliz teknisyen Charles Lawrence Turner, Gordon Bonner ile Kanadalı teknisyen Jhon Stuard Law'ın cesetleri bulundu.

(5) Ertuğrul Kürkçü'nün Askeri Savcıya verdiği ifadenin tam metni ile Niğde cezaevinde aynı konudaki açıklamaları için bkz. Uğur Mumcu, Çıkmaz Sokak, Tekin Yayınevi İst. s. 11-24 ve 37-49. Ertuğrul Kürkçü, 1974 yılındaki Af Yasası'nın Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi üzerine Niğde Cezaevi'nden çıktı. Özgür Gündem gazetesinde köşe yazarlığı yapıyor.

Levent Şahverdi Arşi

(6) Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 3 Nolu Askeri Mahkemesinin 1973/13 Esas sayılı dosyasının 485/5 sıra sayısında Abdullah Öcalan imzalı kayıtlı dilekçe.

(7) Abdullah Öcalan, Tapu-Kadastro Lisesinde burslu olarak okumuştu. 163 numaralı öğrenci Abdullah Öcalan'ın velisi babası Ömer Öcalan, kefilleri de Müslim Acar, İbrahim Akçay, Mehmet Çakmak.

(8) Öcalan, Doğu Perinçek ile görüşmesinde öğrencilik yıllarındaki eğilimlerini «Necip Fazıl Kısakürek'in bazı konferanslarına gittim. Komünizmle Mücadele Derneği'nin düzenlediği Refik Korkut'un konferanslarına gittim, » diye anlatıyor. Bkz. Doğu Perinçek, Abdullah Öcalan İle Görüşme, Kaynak Yay. s: 18. Aynı konu için bkz. M. Ali Birand, Apo ve PKK, Millilet Yay. S. 79.

(9) Şafak Bildirileri, Doğu Perinçek liderliğindeki Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi tarafından fakülte ve yüksek okullara dağıtılıyordu. Perinçek, 1974 yılında Af Yasası'nın Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine salıverildi. Perinçek, cezaevinden çıktıktan sonra Türkiye İşçi Köylü Partisi'ni kurdu. Partinin Anayasa Mahkemesince kapatılması üzerine Sosyalist Parti'yi kurdu. Perinçek, Sosyalist Parti'nin de kapatılmasından sonra kurulan İşçi Partisi'nin Genel Başkanlığını yapıyor.

Perinçek, 1980 öncesi Aydınlık Gazetesi, 1980'den sonra kurulan 2000'e Doğru dergisinin de başyazarlıklarını yaptı.

Perinçek'in başyazarlığını yaptığı Aydınlık gazetesinde Abdullah Öcalan'ın MİT ve Kontr-gerilla ile ilişkisi olduğu ileri sürüldü. (bkz. Perinçek, Apocular, Aydınlık 7.8.1979 ve TİKP tarafından yayınlanan bildiri Aydınlık, 21.8.1979)

Doğu Perinçek, 23-25 Eylül 1989 günleri arasında Abdullah Öcalan ile yaptığı konuşmayı 2000'e Doğru Dergisi'nin 1989 yılı kasım ayında 45 ve 46. sayıların-

Levent Şahverdi Arşivi

da yayınladıktan sonra bu görüşme kitap olarak «Abdullah Öcalan İle Görüşme» adıyla da yayınlandı.

Perinçek ve arkadaşlarının 12 Mart dönemindeki savunmaları için bkz. Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası - Savunma - Aydınlık yay. s. 43 vd.

(10) Tanık öğrencilerden Mehmet Gevrekçi, Fehmi Yücesoy, Yahya Kütük, Abdullah Öcalan'ın (Bağımsız Türkiye) diye slogan atanlar arasında bulunduğunu savcılık ve mahkeme önünde ileri sürdüler.

(11) Ceza davası dışında ayrıca Dekan Prof. Dr. Ruşen Keleş başkanlığındaki S.B.F. Yönetim Kurulu 31.5.1972 gün ve 631 sayılı kararı olaya karışan öğrencilere disiplin cezaları verdi.

(12) Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 3 Nolu Askeri Mahkemesinin 7 Mart 1973 gün ve 1973/13 esas sayılı kararı s: 25.

(13) Mahkemenin kararı, Askeri Yargıtay'ın 23.10.1973 gün ve 1973/211-237 sayılı kararı ile onandı. Öcalan, bu olay nedeniyle 8 Nisan - 24 Ekim 1972 günleri arasında hapis yattı.

Sanıklardan Bahadır Bozo, Üstün Erdil, Saffet Rüştü Tekin, Haluk Özyiğit, Ahmet Akyıldız, Tuğrul Paşaoğlu, Mustafa Şamlıoğlu, Hilal Ağacıkoğlu, Mehmet Filiz, Nihat Gebelioğlu, aklandılar. Ali Alfatlı, Mennan Evren, Haluk Altay, Yaşar Gören, 311. madde nedeniyle açılan soruşturmadan aklandılar, ancak boykota katılmak suçundan üçer ay hapis cezasına çarptırıldılar.

Mahkeme, Faruk Güldü, Hüseyin Özgür, İsmail Kaya, Sabri Balcıoğlu, Abdullah Demir, Enver Çamlıdere, Yümnü Ağhan ve Ramazan Özcan haklarında da yükletilmek istenen öteki suçlardan aklanmalarına ve boykota katılmak suçundan üçer ay hapis cezası ile cezalandırılmalarına karar verdi.

Sanıklardan yalnızca Doğan Fırtına, SBF 1. sınıfında yaptığı konuşma nedeniyle 159. madde uyarınca iki yıl ağır hapse mahkum oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

İKİ

Abdullah Öcalan, tutuklanmadan önce Maliye Bakanlığına burs almak için başvurmuştu. Tapu-Kadastro Lisesinde de devlet parasıyla okumuştu. Siyasal Bilgiler fakültesinde okurken burs alamaz mıydı?

Burs almak için ne yapmak gerekiyordu?

Hemen fakülte Dekanlığına başvurmak!

O da öyle yaptı. Başvurdu. Ve burs bağlandı.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğündeki görevinden 1971 yılı Kasım ayında ayrılmıştı. Ayrılma nedenini de genel Müdürlüğe **«yüksek öğrenime devam etmek»** olarak bildirmişti.

Amacı, gerçekten de yüksek öğrenim yapmak, bu arada zaman kazanmak ve örgütlenme çalışmalarına zaman ayırmaktı.

Peki ya askerlik? Askere alırlarsa ne olacaktı? Önce askerliğini erteletmek gerekiyordu. Hem askerliğini erteletecek, hem burs bağlatacaktı.

ASKERLİK ERTELENİYOR...

Milliyetçi ve muhafazakar görüşleri Diyarbakır'da değişmişti. Artık solcuydu. Marksizme ilgi duyuyor, eline ne geçerse okuyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir yolunu bulup Diyarbakır'dan İstanbul Bakırköy Tapulama Müdürlüğüne atanmış, üniversiteler Arası Giriş sınavında İstanbul Hukuk Fakültesini kazanmıştı.

25 Eylül 1970 günü de son yoklamasını yaptırdı.

1971 yılında istanbul Hukuk fakültesine kaydoldu.

Şanlıurfa Halveti ilçesi Askerlik Şubesine İstanbul Hukuk Fakültesinden 2 Ağustos 1971 tarihinde öğrenci olduğunu bildiren yazıyı gönderince rahat nefes almıştı.

5 Ağustos 1971 günü son yoklama çağrısı Babası Ömer Öcalan tarafından tebellüğ edilmişti. Fakülteden yazı göndertmese hemen askere alınırdı.

Aynı yıl, yatay geçişle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesine girdi.

11.1.1972 tarihinde SBF'den öğrenci olduğunu bildiren yazıyı Askerlik Şubesine gönderdi.

Bu kez, 18 Temmuz 1972 günü yeniden son yoklama çağrısı ile askere çağrılıyordu.

Üstelik tutukluydu.

Ya mahkum olursa?

Ya Fakülteden bu nedenle kaydı silinirse?

30 Haziran günü Ankara Mamak askeri 2 nolu cezaevinden salıverilmesini isteyen dilekçeyi yazdı.

Savcı en ağır cezayı Abdullah Öcalan ve arkadaşı Metin N Yalçın için istiyordu. Ancak SBF Yönetim Kurulu, en hafif cezayı Öcalan'a vermişti.

Fakülte Yönetim Kurulu, tutukluluk nedeniyle onbeş günden fazla Fakülteden uzaklaştırma kararı verse burs da alamayacaktı.

Yönetim Kurulu, Fakültedeki olay sırasında tutu-

Levent Şahverdi Arşivi

lan tutanakta imzaları bulunan öğrencileri tek tek dinlemişti. (14)

Tutanakta Abdullah Öcalan'ın «**grubun elebaşısı olduğu ve boykotta büyük çabası görüldüğü**» yazılmıştı. Tanık ifadelerinde de Öcalan'ın «**sol kolunu havaya kaldırarak bağımsız Türkiye diye bağıran**» öğrencilerin arasında bulunduğu ileri sürülmüş, ancak Yönetim Kurulu, Öcalan hakkında en hafif cezayı vermişti. (15)

Neden iddianamede en ağır ceza istenen iki kişiden birine onbeş gün okuldan uzaklaştırma cezası verilirken aynı eylemden dolayı aynı iddianamede suçlanan ve aleyhinde tanık ifadeleri bulunan Abdullah Öcalan'a en hafif ceza verilmişti?

Metin N Yalçın'a neden onbeş gün okuldan uzaklaştırma kararı verilmişti de Öcalan'a aynı eylemden dolayı dikkat çekme cezası uygun bulunmuştu?

Aynı eylemden dolayı Metin N Yalçın neden cezalandırılmış? Öcalan niçin kayrılmıştı?

Fakülte Yönetim Kurulu bu kararı vermiş ancak salıverme istemi red olmuştu.

Bu arada SBF'deki işlemleri yürüyordu.

SBF Dekanlığından Halfeti Askerlik Şubesine gönderilen 4 Ağustos 1972 günlü yazı ile Askerlik Şubesinden 24 Ağustos 1972 tarihinde erteleme kararı aldı.

Abdullah Öcalan, 24 Ekim 1972 günü salıverildi.

Bir yıl sonra Halfeti Askerlik Şubesi. SBF Dekanlığından 24 Ocak 1973 günlü yazı ile Öcalan'ın askerlik durumunu sordu. Dekanlıktan 30 Ocak 1973 günü «**1. sınıfta bütünlemeye kaldı**» yanıtı verildi.

Levent Şahverdi Arşivi

10 Ağustos 1973 günü SBF Dekanlığından Askerlik Şubesine gönderilen yazıda da Öcalan'ın 2. sınıftan 3. sınıfa geçtiği bildiriliyordu.

Bu yazı üzerine Öcalan'ın askerlik görevine başlaması, ilçe İdare Kurulu kararı ile bir yıl daha ertelendi.

4 Haziran 1974 tarihinde Abdullah Öcalan'a son çağrı pusulası gönderildi. SBF Dekanlığından Askerlik Şubesine gönderilen 28.11.1974 tarihli yazıda Öcalan'ın dördüncü sınıfa geçtiği belirtildi.

Bu yazı üzerine 11.12.1975 günü yeniden erteleme kararı verildi.

14.9.1976 günü yeniden son yoklama çağrı pusulası çıkarıldı. 7 Ocak 1977 günü SBF Dekanlığından dördüncü sınıfa geçtiğini gösteren bir yazı daha gönderildi. Bu yazıdan sonra Öcalan'ın askerliği yeniden bir yıl daha ertelendi. (16)

BURS ALIYOR....

Öğrenci eylemlerine karışan öğrencilerin bursları kesilir miydi?. O güne kadar hiçbir öğrenci eylemine karışmamıştı. Üstelik, SBF'deki hocaları da kendisini çok seviyorlardı. (17)

Gereken başvuruyu yaptı.

Burs almak için yüksek öğretimin birinci sınıfında 21 yaşını geçmemiş olma koşulu aranmaktaydı. Öcalan, burs bağlandığı günlerde 22 yaşındaydı. (18)

Burs alan öğrencinin sonradan «**Türkiye Cumhuriyeti Devletinin mevzuatına göre memleket için zararlı sayılan fiil ve hareketlerde bulunamaz ve**

Levent Şahverdi Arşivi

bu çeşit faaliyetlere katılamaz» diye yönetmelik maddesi haline dönüştürülen kural gereğince hiçbir öğrenci eylemine karışmaması gerekiyordu.

Öğrenci eylemlerine katılan öğrencilere burs bağlanması o gün için olanaksızdı.

1 Aralık 1971 günü burs bağlandı.

Öcalan, 17 Şubat 1972 günü «**taahhütname**» imzalamıştı. (19) 7 Nisan günü de gözaltına alındı.

Bursu bağlanmayacak mıydı?

Cezaevinden çıktı, bursu aldı.

Burs, hiç aksatılmadan 1.11.1971 gününden 1.11.1974 gününe kadar üç yıl süre ile ödendi.

Bakanlık bursu, devamsızlık nedeniyle 31.10.1975 günü kesildi (20)

1984 yılına kadar burs borcu ne Öcalan'dan istendi, ne kefillerden.

Abdullah öcalan'ın öğrencilikle ilişkisinin kesilmesi için 1984 yılına kadar beklendi.

SBF Yönetim Kurulu 3.11.1984 günü 84/82 sayılı kararı ile Öcalan'ın öğrencilikle ilişkisinin kesilmesine karar verdi.

Gerekçe:

«Yasal süre içinde mezun olma olasılığının bulunmaması»!

Bu tarihten sonra Maliye ve Gümrük Bakanlığı Abdullah öcalan'a başvurarak bursun faizi ile birlikte geri ödenmesini istedi.

Bakanlığın bu yazısı Abdullah Öcalan'ın Ankara'da Yukarıayrancı Mahallesi Tezer sokak İnci Apt 3/1 nolu adresine gönderildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bursun yasal faizi ile birlikte tutarı 1985 yılında 27 bin 105 TL olmuştu.

Bakanlık, Abdullah Öcalan adresinde bulunmayınca bursun ödenmesi için kefili babası Ömer Öcalan'a başvurdu. Burs borcu, Abdullah Öcalan'ın kardeşi Mehmet Öcalan tarafından 17 Ekim 1985 günü Şanlıurfa İli Halfeti İli Müdürlüğüne yatırıldı. (21)

Dosya bundan sonra işlemden kaldırıldı.

MAHİR ÇAYAN VE ÖCALAN

Mahir Çayan ve arkadaşlarının Tokat'ın Niksar İlçesi Kızıldere Köyünde güvenlik güçleri tarafından 31 Mart 1972 günü öldürülmeleri, Çayan'ın 1971 yılında kurduğu kısa adı THKP–C olarak bilinen «**Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephe**» örgütünün ortadan kalkmasına yol açmamıştı.

Çayan'ın görüşleri «**İhtilalin yolu**» ve «**kesintisiz Devrim I–II–III**» başlıklı iki kitapçıkta toplanmıştı. Çayan'ın görüşleri ayrıca «**Bütün Yazılar**» başlıklı bir kitapta yayınlanmıştı.

Mahir Çayan'ın bu görüşlerinin odak noktalarından biri Siyasal Bilgiler Fakültesiydi.

Abdullah Öcalan'ı da İstanbul Hukuk Fakültesi'nden Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine çeken temel dürtü de belki de buydu.

Çayan'a hayrandı.

Öcalan, SBF'de kendisini «**Çayancı**» olarak adlandırılan öğrenciler arasında buldu. Bu yüzden İlk eylemi, Çayan ve arkadaşlarının öldürülmeleri ile başladı. Tutuklandı ve yargılandı.

Levent Şahverdi Arşivi

Esin kaynağı Çayan'ın düşünceleriydi.

Çayan, silahlı eylemleri tek yol olarak görüyordu. Öncü savaşı ve silahlı propoganda olmadan devrim yapılamazdı. Bunlar için de parti kurmak gerekiyordu. Tıpkı Mahir Çayan gibi!

Neydi Çayan'ın görüşleri?

«Kitle önce silahlı devrim cephesine sempati duyacaktır, ama gözünde büyüttüğü merkezi devlet otoritesinden dolayı silahlı devrim cephesinin ezileceği düşüncesi ile eylemleri tereddüt ve büyük merakla izleyecektir. Gerilla savaşının başarı ile yürütülmesi üzerine görecektir ki, silahlı devrim cephesi önemli bir güçtür. Yıkılmaz ve yok olmaz, o zaman sempati güvene dönüşecektir. Bu ikinci evredir. Güvene dönmesi çoğunluğun desteğinin kazanılması demek değildir. Ancak gerilla savaşı devamlı ve istikrar kazandıktan sonra güven yavaş yavaş desteğe dönüşecektir» (22)

Evet istediği buydu. Parti kurmak ve silahlı eylemleri bu parti aracılığı ile yönetmek istiyordu..

Öcalan, o günlerde Mahir Çayan'ın kitaplarını ve yazılarını okur ve çevresindekilere **«Mahir Çayan ile Deniz Gezmiş'in gerilla yöntemlerini birleştirmek gerektiğini»** söylerdi.

Aradan yıllar geçecek PKK'nın Almanya'da yayınlanan **«Berxwedan»** adlı gazetesinde PKK'nın Çayan'ın liderliğindeki THKP–C örgütünün devamı olduğu ileri sürülecekti.

«Bir grup olarak 1973'den itibaren şekillenip gelişen PKK hareketi 71 devrimciliğini inceleme ve onun direnişçiliğini özümseme temelinde, yenilgiye temel olan hata ve yetersizlikleri aşmaya

Levent Şahverdi Arşivi

çalışıp her alanda bütünsel bir devrimci gelişme sağlayarak vücüt buldu. Öte yandan TKDP-DDKO eğiliminin sahte milliyetçiliğini bertaraf edip yurtseverliği özümseyerek ve canlandırıp geliştirerek ilerleme sağladı. (..) Türkiye'de daha sonra kesintiye uğrayan 71 direnişçiliği 75'lerden itibaren en somut ifadesini PKK'da buldu.» (23)

Abdullah Öcalan, 1973 yılında bir bahar günü birkaç arkadaşı ile birlikte Ankara'da Çubuk Barajı'na gidiyor ve parti kurup gerilla yöntemleri ile ayaklanma hazırlamak gerektiğini anlatıyor ve PKK'nın temelini atıyordu.

Öcalan, bu toplantıları Dikmen'de Kamer Özkan'ın evinde yaptı. (24) Kamer Özkan, sonradan bu çevreden koptu. Türkiye'den ayrılarak Almanya'ya yerleşti, PKK'lılar Özkan'ı **"MİT ajanı"** olduğunu ileri sürdüler.

MİT ajanı mıydı? Bunu bilmeye olanak yoktu.

Baraj ve Dikmen toplantılarında PKK'nın tohumu atılıyordu...

KESİRE YILDIRIM İLE EVLENİYOR...

Abdullah Öcalan, bu günlerde Gazi Üniversitesine bağlı Basın Yayın Yüksek Okulu öğrencisi Kesire Öcalan ile 24 Mayıs 1978 günü Ankara Gençlik Parkı Nikah salonunda evlendi.

Abdullah Öcalan'ın tanıklığını Muzaffer Hayat yaptı. Kesire Yıldırım'ın tanığı da Tunceli'li bir yakınıydı.

Kesire Öcalan, Tunceli'nin Mazgirt İlçesinde çevresinde CHP'li olarak tanınan Yıldırım ailesinin büyük kızıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Aile Alevi kökenliydi. Ancak Kürt değildi.

Aile, 40'lı yıllarda Tunceli'nin Mazgirt ilçesinden Elazığ'ın Karakoçan İlçesine yerleşmişti. Baba Ali Yıldırım, dava vekilliği yapmaktaydı.

Kesire, Karakoçan Yeni Mahalle'de oturan Ali Yıldırım'ın altı çocuğunun en büyüğüydü.

21 Ekim 1951 tarihinde doğmuş, doğum tarihini sonradan 21 Ekim 1953 olarak düzelttirmiş, Elazığ Lisesini 1973 yılında bitirdikten sonra Karakoçan ilçesinde Yeniköy İlkokulunda öğretmenlik yapmış, 1974 yılında da Ankara'da Gazi Üniversitesi Basın–Yayın Yüksek Okuluna girmişti.

Kesire, Gazi Üniversitesi Basın–Yayın Yüksek Okulu Radyo ve Televizyon Bölümünü 1977-78 ders yılı şubat döneminde bitirdi.

Üç ay sonra da evlenip hemen Diyarbakır'a gittiler.

Askerlik Şubesi Öcalan'ı adım adım izliyordu.

26 Temmuz 1977 günü yeniden son yoklama çağrı pusulası gönderilmişti. Ancak Öcalan izini kaybettirmeyi başarmıştı. Bu yüzden son çağrı pusulası kardeşi Mehmet Öcalan'a tebliğ edildi. 26 Eylül 1978 gününden sonra da yoklama kaçağı olarak aranmaya başlandı.

Öcalan, o günlerde Diyarbakır'dadır.

Diyarbakır'ın Ofis Mahallesinde eşi Kesire ile Günaydın Apartımanında kalmakta; evde günlerce kitap okumaktadır.

Diyarbakır'daki en yakın dostlarından biri Enver Polat adlı Huruç'lu bir eski astsubaydı. Biri de yedek-subaylığını Eskişehir'de yaptıktan sonra Diyarbakır'a yerleşen Ferhat Tomutay.

Levent Sahverdi Arşivi

Astsubay Polat, Silahlı Kuvvetlerden çıkartıldıktan sonra Diyarbakır'da kum ticareti yapmaktadır.

Öcalan'ın «**Pilot Necati**» diye bilinen ordudan ayrıldığını söyleyen bir astsubay arkadaşı daha vardı. Ağrılı Pilot Necati, Antalya'da ilaçlama uçuşları yapan uçaklarda çalışmaktaydı.

O günlerde Abdullah Öcalan'ı en çok etkileyen kişi, ne yakın arkadaşı İsmet Ateş, ne Cemil Bayık ne başkası, hiç şüphe yok, karısı Kesire'ydi.

Kesire, nasıl bir aileden geliyordu? Kimdi Kesire?

Kesire Yıldırım, Kürt yazarlarca «**Dersim katili**» (25) olarak adlandırılan Korgeneral Abdullah Alpdoğan ile Dersim ayaklanması sırasında ve sonra sık sık görüşen ve çevresinde «**devlet yanlısı ve CHP'li**» tanınan Ali Yıldırım'ın kızıydı.

Ali Yıldırım'ın 1. Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey ile General Alpdoğan'a zaman zaman raporlar verdiği ileri sürülürdü.

1989 yılında Ankara'da ölen Ali Yıldırım, ölümünden önce altı kaset doldurmuş ve bütün yaşamını anlatmış, bu sorulara ve soru işaretlerine ilginç yanıtlar vermişti.

Ankara'nın Etlik Aşağı Eğlence Mahallesi Kuyuyazısı Sokakta oturanlar çevrede «**Ali Dayı**» olarak anılan Ali Yıldırım'ın yaşam öyküsünü kahve sohbetlerinde çok dinlemişlerdir.

Ne ilginç bir yaşam öyküsü vardı Abdullah Öcalan'ın kayınpederi Ali Yıldırım'ın!

Bu ilginç öyküyü öğrenmek için 70'li yıllardan 20'li, 30'lu ve 40'lı yıllara doğru kısa bir gezinti yapmamız gerekiyor....

Levent Şahverdi Arşivi

(14) 31. Mart 1972 günü olay sırasında tutulan tutanakta şu emniyet ve fakülte görevlileri ile öğrencilerin imzaları bulunmaktadır:

Müstahdem Ahmet Çakmak, Sami Sırakaya, Adil Aydemir öğrenci Fehmi Yücesoy ve Mehmet Gevrekçi, toplum zabıtası müdürü Ferdi Erzaim ve Emniyet amiri Fahrettin Sökmener.

(15) Tanık Mehmet Gevrekçi, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 3 Nolu Askeri Mahkemesinin 7 Mart 1973 ve 1973/13 esas sayılı dosya 57,716 tutanak s: 10–22; tanık Yahya Kütük, dosya 89,719 tutanak: 31, tanık adil Aydemir, dosya 54,707 tutanak 12, tanık Fehmi Yücesoy, dosya 86,713, tutanak:, s: 29)

(16) Birand'a "kaydımı fakültede tutarak askerliği de 8 yıl ertelemiştim" (s:89) diyor.

(17) Öcalan, öğrencilik yıllarını anlatırken «Daha sonraki öğretmenlerimle de aram kötü olmadı. Örneğin Siyasal'da Aydın Yalçın vardı. Ben o sırada İktisat Tarihi dersinden en iyi numarayı alıyordum. (..) Diğer hocalarım da yani sağcısından solcusuna kadar hepsinin sempatisini kazanıyordum. Bütün öğretmenlerimden oldukça ilgi ve destek gürüyordum.» diyor. Doğu Perinçek, Abdullah Öcalan ile Görüşme, Kaynak Yay. s: 23.

(18) «Yurt içinde Mecburi Hizmet Karşılığı Öğrenci Okutma ve ihtisas Yönetmeliği» 18.5 1983 tarihinde uygulanmaya başladı. ancak bu yönetmelikte yer alan koşullar, bursun bağlandığı 1971 yılında da aranmaktaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

(19) Abdullah Öcalan'ın kefilleri, babası Ömer Öcalan ile aynı köyden Muslim Kahraman ve Vakkas Bilbay'dır.

(20) SBF Dekanı Prof. Dr. Güney Devres'in Maliye ve Gümrük Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğüne yazdığı 27.5.1985 gün ve 1124 sayılı yazısı

(21) Maliye ve Gümrük Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü Daire Başkanı Zühru Özcan'ın 14 kasım 1985 günlü yazısına göre Mehmet Öcalan yanlışlıkla fazla ödeme yapmıştır. Fazla ödenen tutar emanet hesabına yazılıp durumun Mehmet Öcalan'a bildirilmesi istenmiştir!

(22) Çayan Mahir, Bütün Yazılar, s: 367, THKP–C örgütünün 1972 yılından sonraki gelişmesi konusunda «Geçmişin Değerlendirilmesi ve öncü Savaş», Kurtuluş yay, s: 122. vd; Devrimci Yol ve Devrimci Sol örgütlerinin doğuşları ve ideolojik farklılıkları için bkz. «Partileşme Sürecine İlişkin Bazı Eleştiriler ve Parti Sorunu» Devrimci Yol Dergisi 21 Şubat 1978, s: 7–18; 'Devrimci Yol Hareketinde Tasfiyecilik ve Devrimci Çizgi, Devrimci Sol s: 21–50

(23) Kendal Dorsin, THKP ve PKK, 30 Haziran 1988, s; 18

(24) Diyarbakır 2 nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nin 24 mayıs 1983 gün ve 1983/34 sayılı gerekçeli kararı s: 49

(25) Dersimi Nuri, Kürdistan Tarihinde Dersim, Dilan Yay, 4 bası: 262.

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇ

«Söyle Nuri söyle.. niçin kendini benden saklıyorsun? Niçin hakikatı benden gizliyorsun. Ben seni tanımıyor muyum sanıyorsun? Sıvas'da Koçgiri olayını tertip ve oynadığın roller esnasında ben Nurettin Paşa'nın kurmay başkanıydım. Yaptığın planlarla, daha sonra Dersim'e kaçtığını ve orada da yıllarca Dersimlileri tahrik ve teşvik ettiğini, yani bütün melanetlerini tamamen biliyorum. Hala aynı maksat ve emel peşinde koşarak Dersimlilere rehberlik ediyor, şuna buna yol gösteriyorsun.» (26)

4. Umumi Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan, 1 Şubat 1936 günü Elazığ'a trenle gelmiş ve istasyonda halk tarafından alkışlanarak karşılanmıştı.

Karşılayanlar arasında «**Baytar Nuri**» olarak bilinen Veteriner Hekim Muhammed Nuri Dersimi de vardı.

Baytar Nuri, 17 Nisan – 17 Haziran 1921 tarihleri arasında yaşanan «**Koçgiri Ayaklanması**» nın liderlerinden biriydi. (27)

Korgeneral Alpdoğan da Koçgiri Ayaklanmasını bastıran Sakallı Nurettin Paşa'nın «Merkez Ordusu» Kurmay Başkanı ve Nurettin Paşa'nın damadı!.

Levent Şahverdi Arşivi

General Alpdoğan, Elazığ'a gelir gelmez Baytar Nuri'yi aramış, bulmuş ve hemen makamına çağırmıştı.

Odada Kurmay Binbaşı Şevket ve adli müşavir Fait Baturay da vardı. Paşa öfkelenmiş bağırıyordu:

«Elazığ'a geldim. Burada olduğunu haber aldım. Vazife başına geçtiğim birinci günün, birinci dilekçesinin senin teşvikinle yazıldığını öğrendim. Ve senin hala aynı gaye ve maksattan vazgeçmemiş olduğuna kanaat getirdim.»

Gerçekten de Baytar Nuri, Pehami Köyünden Ali Ağa'ya bir dilekçe yazarak Alpdoğan Paşa'ya göndermişti.

Dilekçede **«Dersim'deki arazilerin hükümete bırakılması, buna karşılık kendilerine Batı illerinden arazi verilmesi»** isteniyordu.

Alpdoğan, dilekçeyi alır almaz hemen olayı araştırmış ve dilekçeyi yazanın Baytar Nuri olduğunu saptamıştı.

Tunceli de yeni bir dönem başlıyordu. Bu yeni dönem için Hükümet, Tunceli'ye Vali, komutan ve Umumi Müfettiş olarak Alpdoğan Paşa'yı atamıştı.

Ağrı Ayaklanmasının üzerinden henüz altı yıl geçmişti. Koçgiri Ayaklanmasının liderleri de Dersim'deydiler. Yörede her an bir ayaklanma beklenmekteydi.

UMUMİ MÜFETTİŞLİK....

Umumi Müfettişlik, 1925 yılındaki **«Şeyh Sait Ayaklanması»** sonrasında kurulmuştu. Ayaklanmadan hemen sonra bölgedeki düzeni sağlayan **«Üçün-**

Levent Şahverdi Arşivi

cü **Ordu Müfettişliği**» aynı zamanda sıkıyönetim komutanlığını da üstlenmişti.

Bölgede süregelen olaylar, merkezi Diyarbakır olan «**Ordu Müfettişliği**» dışında ayrıca «**Umumi Müfettişlik**» kurulmasını gerektirmişti. (28)

Umumi Müfettişlik, 25 Haziran 1927 tarihinde kuruldu. (29) Yasa, hangi illerde umumi müfettişlik kurulması yetkisini de Bakanlar Kuruluna bıraktı. Aynı yıl bir tüzük çıkarılarak Umumi Müfettişlerin görev ve yetkileri belirlendi. (30)

İlk Umumi Müfettişlik, Elazığ, Urfa, Bitlis, Hakkari, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illerini kapsıyordu.

İlk umumi Müfettiş İbrahim Tali Öngören'di.

1927 yılında kurulan Bu 1 Numaralı umumi Müfettişlik'den sonra 1934 yılında Edirne, Kırklareli ve Çanakkale İllerini kapsayan 2 Umumi Müfettişlik kuruldu, bu göreve de İbrahim Tali Öngören atandı.

6 Eylül 1935 tarihinde de Erzurum, Kars, Çoruh, Erzincan, Trabzon ve Ağrı illerini kapsayan «**Üçüncü Ordu Müfettişliği**» kuruldu, başına Tahsin Uzer getirildi.

Dersim'de düzeni sağlamak için güçlü bir yönetim kurulması amacıyla 6 Ocak 1936 günü Üçüncü Umumi Müfettişlik Kuruldu ve Korgeneral Hüseyin Abdullah Alpdoğan «4. Umumi Müfettiş» olarak atandı. (31)

AYAKLANMALAR SÜRÜYOR...

Tunceli'ye neden bir general, vali ve komutan olarak atanmıştı?

Bunun nedeni, Şeyh Sait Ayaklanmasından sonra

Levent Şahverdi Arşivi

süregelen ayaklanmaların Tunceli de başlayacağı kuşkusuydu.

«**Şeyh Sait Ayaklanması**» ndan sonra «**Raçkotan ve Raman Tedip Harekatı**» başlamış, harekatın 12 Ağustos günü tamamlanmasından sonra Siirt ve çevresinde «**Sason Ayaklanmaları**» başgösterdi.

Bu ayaklanmaları bastırmak üzere 1925–1937 yılları arasında Tümgeneral Osman Tufan komutasında birbirini izleyen beş ayrı harekat düzenlendi. (32)

Bu ayaklanmaların bastırılması sırasında Ağrı Ayaklanmaları başladı.

16 Mayıs 1925 günü Beyazıt'ın Muson İlçesine bağlı Kalecik Köyünde Yusuf Taşo tarafından başlatılan ayaklanma kısa sürede büyüdü. Ayaklanmacılar, 28. Alayı bozguna uğrattılar.

Bu bozgun üzerine yöreye ek birlikler gönderildi.

Ve harekat, 16/17 Mart 1926 günü tamamlandı. Ayaklanmacılar, İran'a kaçtılar. (33)

Aynı yılın 7 Ekim günü Dersim'de «**Koçuşağı Ayaklanması**» başladı. Albay Mustafa Muğlalı komutasındaki birlikler, bu ayaklanmayı 1 Aralık günü bastırdılar. (34)

26 Mayıs 1927 günü Sason Ayaklanmasının ele geçirilemeyen elebaşlarından M. Ali Yunus liderliğindeki «**Mutki Ayaklanması**» patlak verdi.

Bu ayaklanmayı, «**Alikan Aşireti**» reisi Halil Semi'nin ayaklanması izledi. Ayaklanmacılar bir binbaşıyı şehit ettiler.

Ayaklanmacıların bir kısmı öldürüldü, bir kısmı tutuklandı, bir kısmı da İran'a kaçmayı başardı. 25 Ağustos günü hareket tamamlandı. (35)

Levent Şahverdi Arşivi

Bu ayaklanmalarda ayaklanmacılar İran'a kaçıyorlar, sınırdaki aşiretlerden de yardım görüyorlardı.

25 Ağustos 1927 günü 3. Ordu Müfettişi General Kazım Orbay, Genelkurmay Başkanlığına buşvurarak, hükümetin İran Hükümeti ile görüşerek gereken önlemlerin alınmasını istedi.

Alınan bilgilere göre Ağrı Dağı'nda 800 silahlı adam dolaşmaktaydı. (36)

Harekat 14 Eylül sabahı başladı. İki tümen askerle yapılan hareket kesin başarı sağlayamadı.

1. Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey, Ağrı Dağında Kürtlerin, Ermenilerle işbirliği yaptıklarına ilişkin haberler almış, bu istihbaratı Genelkurmay Başkanlığına bildirmişti. (37)

Ayaklanmacılar, ele geçirilemiyordu. Doğa koşulları da elverişsizdi. 1 Kasım 1928'de bir komando birliği oluşturuldu.

Bu birliğin adı «**Karaköse Takip Komutanlığı**» ydı. Bu birliğin çalışmaları da sonuç vermedi.

7 Ekim 1927 günü Şeyh Sait Ayaklanmasından kaçanları yakalamak üzere Silvan, Lice, Genç, Bicar, Çapakçur ve çevresinde «**Bicar Tenkil Harekatı**» başlatıldı. Harekat, ilk aşamada başarısızlıkla sonuçlandı. (38)

Genelkurmay, bu bozgun üzerine bölgeye 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Nazmi Solok ve Elazığ ve Havalisi Komutanı Albay Mustafa Muğlalı'yı gönderdi.

Yepyeni bir harekat planı yapıldı. Bu planda, Hesanlı Şeyh Selim Efendi ve yöre halkından oluşan milislere de görev verildi. 17 Kasımda harekat tamamlandı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu ayaklanmayı **«Asi Resul Ayaklanması»** izledi. 22 Mayıs 1929 günü Eruh'un Lodi bucağı Tilmişar Küyünde başladı.

Jiyan aşireti reisi Resul tarafından başlatılan ayaklanma kısa sürede Midyat ve Eruh çevresine yayılarak büyüdü.

Ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen 7. Kolorduya bağlı 2. Tümen Komutanlığı hükümete bağlı Kürt milislerini de görevlendiren bir plan yaptı.

Asi Resul ele geçmedi. Ancak ayaklanma bastırılmıştı. Harekata da 3 Ağustos 1929 günü son verildi. (39)

Bu harekattan sonra 14 Eylül 1929 günü yeni bir harekat başladı. Bu harekatın hedefi, İranlı aşiret reisi Şeyh Abdülkadir'di.

Şeyh Abdülkadir, Ağrı'nın İran sınırından Ağrı'ya giriyor ve Ağrı'nın güneyinde Kurtkapanı ve Örtülü köylerinde konaklıyordu.

Şeyh Abdülkadir, iki aşiretle de geçinemiyordu. Bu aşiretler, **«Kotan»** ve **«Sekan»** aşiretleriydi. Genelkurmay, bu aşiretlerden de yararlanmayı düşündü. (40)

Şeyh Abdulkadir'ın yakalanması görevi **«Karaköse Takip Bölgesi Komutanlığı»** ve **«2: Seyyar jandarma Alayı»** na verilmişti.

Ancak Şeyh Abdülkadir, yakalanmadan İran'a geçmeyi başardı. 27 Eylül günü de harekatın bittiği bildirildi. (41)

1930 yılı Mayıs ayı **«Savur Tenkil Harekatı»** başladı. Bu harekat 9 Haziran günü sonuçlandı. (42)

20 Haziran 1930 günü Çaldıran–Beyazıt telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

tellerini kesen Haydaren aşiretinden Kör Hüseyin ve Emin Paşa oğulları Memo ve Nadir Zeylan bucak merkezini bastılar. Ayaklanmacılar daha sonra Ercis İlçesini kuşattılar. Patnos da ayaklanmacıların denetimine geçti.

Daha önce yakalanmayan asi Resul da ayaklanmacılara katıldı. İhsan Nuri Paşa, Bro Hüseyin Telli, Şeyh Zahir ve Şeyh Abdülkadir, ayaklanmayı yönetiyorlardı.

Kör Hüseyin Paşa'nın amcazedeleri ve birkaç ayaklanmacı dışındakiler ele geçirilemedi. (43) 10 Ağustos günü harekata son verildi.

Sürgünde bulunan ve gizlice Suriye'ye kaçan Hayderanlı aşiret reisi Kör Hüseyin Paşa, Barzanilerden yardım istedi.

16 Temmuz 1930 günü günü Barzani Şeyhi Ahmet liderliğindeki «**Oramar Ayaklanması**» başlamıştı. Oramarlı Kasım Ağa, Barzani'nin bölüğü basacağını haber vermiş, gerçekten de 21 Temmuz günü kışlaya saldırı başlamış. Oramar sınır bölüğü ayaklanmacılarca kuşatılmıştı.

Sınır bölgesindeki «**Herki**» ve «**Cirgi**» aşiretleri de Barzani'ye katıldılar.

Kasım, Kerim ve Ferhat ağaların komutasındaki milis birlikleri de hükümet kuvvetlerine yardım ediyorlardı. Ahmet Barzani'nin Oramar saldırısını, kardeşi Mustafa Barzani'nin Ferhat Ağa'yı cezalandırmak için Oramar'a düzenlediği saldırı izledi.

Hükümet Kuvvetleri ile yerel milislerin saldırıları karşısında fazla dayanamayan Barzani kuvvetleri, İran topraklarına kaçtılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayaklanmaya katılan Kürt liderleri de hükümetten af dilediler. 10 Ekim günü harekat tamamlanmıştı. (44)

Birinci umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a gönderdiği raporda şu kaygısını dile getiriyordu;

«Çaldıran bölgesindeki harekat sırasında Ağrı Harekatına geçileceği hakkında söylenti ve yayının devam ettiği bir sırada Oramar'a vaki tecevüz dikkat çeker görülmüştür.» (45)

Ağrı'da büyük bir ayaklanma başlıyordu:

Nasturi Ayaklanması'nı bastırmakla görevli 18. Alay 1. Bölükten Bitlisli Yüzbaşı İhsan Nuri, Vanlı Teğmen Hurşid, Tegmen Rasim, Tegmen Rıza, Tevfik ve 275 er 4 Eylül 1924 günü İran'a kaçmışlardı. (46)

Yüzbaşı İhsan Nuri, 1927 yılından beri Ağrı'daydı

Yüzbaşı İhsan Nuri, Hoybun örgütünün verdiği yeni rütbesi ile **«İhsan Nuri Paşa»** olarak **«Ağrı Ayaklanması»** nı yönetecekti,

Birinci ve ikinci Ağrı Harekatlarından sonra üçüncü harekat da başlamıştı.

HOYBUN ÖRGÜTÜ VE KÜRT LİDERİ İHSAN NURİ

Şeyh Sait Ayaklanmasından sonra yurt dışına kaçan Kürt aydınları, 1927 yılında Suriye'de **«Kürt Milli Genel Kurultayı»** toplamışlardı.

Toplantıya Kürt Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilatı İçtimaiye, Kürt Millet Fırkası ve Kürt Ulusal Birliği adlı dört Kürt örgütünün temsilcileri katılmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

«**Hoybun**» örgütünün temeli bu toplantıda atıldı.

Bu ihtilalci Kürt örgütü, Lübnan'ın Bihamedun merkezinde kurulmuştu. Toplantıya Dr. Mehmet Şükrü Sekban başkanlık ediyordu. Toplantıya Ermeni Taşnak Örgütü lideri Goms adıyla bilinen Vanlı Papaz Vahan Papazyan da katılmıştı. (47)

Örgüt, «**Hoybun**» örgütü, Irak, İran ve Suriye'deki Arap halklarına bu ülkelerin koruyucuları İngiltere ve Fransa'ya karşı dostane tutum takınacak ve Ermeni ulusu ile de dostluk ilişkileri kuracaktı.

Bu ihtilalci Kürt örgütü, bir bildiri yayınlayarak «**Kürt Ulusunun özgür ve bağımsız yaşama istediğini**» dile getirdi. Bu bildiride Kürt ve ermeni uluslarının dayanışması dile getirildi:

«**Kurultay, herkese duyurur ki, Ermenistan ve Kürdistan'da asırlardan beridir Ermeniler ve Kürtler yaşamaktadırlar. Onlar kendi bağımsızlıkları uğruna çalışırken ülkelerinin herhangi bir yabancı hakimiyetini red ederler. Çünkü, bu iki ülke, yalnız ve yalnız Ermeni ve Kürt uluslarına aittir.**» (48)

Kürtler ve Ermeniler anlaşmışlardı. Ermeniler, büyük bir kısmı Kürtlerin devlet kurmak istedikleri topraklar üzerindeki haklarından vazgeçecekler ve Amerika ve Avrupa'da Kürtler lehine propoganda yapacaklardı.

Anlaşma etkisini göstermişti.

Ermeni «**Taşnak Partisi**» Kürt **Hoybun** örgütü kurulmadan 1925 yılında Marsilya'da toplanan «**Sosyalist Enternasyonal**»e Kürt bağımsızlığını savunan bir bildiri yayınlamış, bu anlaşmadan sonra da Taşnak Partisi, hem Londra'da hem Zürih'te Kürt bağımsızlığını gündeme getirmişti. (49)

Levent Şahverdi Arşivi

Hoybun, İhsan Nuri ve Kürtler arasında «**Bro Herski Telli**» adıyla tanınan Celali aşiretinden İbrahim Ağa'ya paşalık ünvanı vererek Ağrı'ya göndermişti. (50)

İhsan Nuri, «**olağanüstü askeri komiser**» olarak Ağrı Ayaklanmasının başkomutanlığını üstlenmişti.

"Üçüncü Ağrı Harekatı," 7 Eylül günü başladı ve bir hafta sürdü. (51)

Ayaklanma sırasında İngiltere'nin Tebriz'deki Başkonsolosu Stonhope Palmer'den Londra'ya Dışişleri bakanlığında Sir Clive'ye gönderilen 11 Ağustos 1930 gün ve 145 sayılı gizli raporda ünlü İngiliz casusu Albay Lawrence'nin Kürtlere yardım ettiği bildiriliyordu.

28 Haziran 1930 günü Tahran'dan Askeri Ateşe R. Dodd, Ermeni Ruben Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğine başvurarak Kürtler için silah istediği haberini vermişti. (52)

Harekatı General Salih Omurtak yönetti.

Harekat sonunda ayaklanma liderlerinin bir kısmı öldürüldü. Üç yıl süren Ağrı Ayaklanması 14 Eylül 1930 günü bastırıldı. 8 Ekim günü «**Pülümür Harekatı**» başladı. 14 Kasım günü bu harekat da tamamlandı.

İhsan Nuri ve ermeni Baron Vahan İran'a kaçmayı başardılar. İhsan Nuri. 25 Mart 1976 günü 84 yaşındayken Tahran'da bir trafik kazası sonunda öldü. (53)

Ağrı Ayaklanması bastırılmıştı. Ancak Dersim, için için kaynıyordu. Gözler Seyid Rıza'ya çevrilmişti.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, yöreden gelen bütün istihbarat raporlarını tek tek okumuş ve Doğu ilerinde

Levent Şahverdi Arşivi

yaptığı geziden sonra başbakanlığa 18 Aralık 1931 günü verdiği raporda Seyid Rıza ile birlikte iki ad daha vermişti;

Hayderanlı Aşireti Reisleri Hıdır ve Kamer Ağalar.

Seyid Rıza, Hayderan Abassuşağı, Yusufan, Demenan, Hayderan, Kureyşen ve Bahtiyar aşiretlerini örgütlemişti. (54)

Şeyh Sait ayaklanmasına katılmayan ve 1925 baharında hükümet kuvvetlerinden yana tavır alan Dersim'in Alevi aşiretleri bu kez ayaklanıyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

(26) Derimi Nuri, Kürdistan Tarihinde Dersim, Dilan yay. s: 263–264

(27) Koçgiri Halk Harekatı, Komal yay, s; 65 vd; Dersimi Nuri, Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine dair, Hatıratım, Özge yay. s: 107 vd, Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Dilan yay, s: 263 vd; Mumcu Uğur, Kürt İslam Ayaklanması, Tekin Yay, s: 33 vd: TBMM Gizli celce tutanakları, iş Bankası yay, c 2, s: 405

(28) Ayın Tarihi, Ankara Haziran 1935, no 18, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın konuşması s: 77; Özmen Abidin, İdare Dergisi, Şubat 1947, sayı 184, s: 238

(29) Umumi Müfettişlik, 5 Haziran 1927 gün ve 1164 sayılı yasa ile kuruldu. (Resmi Gazete 16, Temmuz 1927 sayı 634), 24 Kasım 1952 gün ve 5990 sayılı yasa ile kaldırıldı. (Resmi Gazete 29.11.1952 sayı 634)

(30) Sicili Kavanini, 12 cild, 27 Teşrinsani 1927, s; 787–791

(31) Korgeneral Hüseyin Abdullah Alpdoğan, 1878 yılında Kastamonu'nun Taşköprü İlçesinde doğdu, 1905 yılında piyade subayı olarak 2. Ordu da göreve başladı. Trablusgarp. Balkan. 1. Dünya ve Kurtuluş Savaşlarına katıldı. Koçgiri Ayaklaklanmasını bastıran Merkez Ordusunda kurmay başkanı olarak görev yaptı. 1936–1943 yılları arasında Tunceli Valiliği, Komutanlığı ve 4. Umumi Müffetişliği görevlerinde bulundu. 1943 yılı Haziran ayında Silahlı Kuvvetlerden emekliye ayrıldı. 1943 yılında TBMM'ne Bolu milletvekili olarak girdi. 1946-50 yılları arasında da Kasta-

Levent Şahverdi Arşivi

monu milletvekiliği yapan Abdullah Alpdoğan, 9 Nisan 1972 tarihinde öldü.

(32) Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, 1972 ankara s: 145-166 .27 Mayıs 1960 ihtilalinin liderlerinden Korgeneral Cemal Madanoğlu da Sason Ayaklanmalarının bastırılmasına yüzbaşı rütbesiyle katılmıştır. bkz. Madanoğlu, Cemal, Anılar, 1911-1938, Çağdaş yayı, 1982, İst. s: 160 vd.

(33) a.g.y, s: 172

(34) a.g.y, s: 192

(35) a.g.y, s: 212

(36) a.g.y, s: 213

(37) a.g.y, s: 227, Ağrı Ayaklanmasının lideri İhsan Nuri, anılarında bu istihbaratı doğruluyor.. «...Ermeni Taşnak örgütünün bir temsilcisi Ağrı'ya geldi. İsmi Ardeşir Muradyan olan bu şahis Zilan Kürtleri arasında iyi tanınıyordu.» bkz. İhsan Nuri Paşa, Ağrı Dağı İsyanı, Med yay. s: 29

(38) Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar s: 232

(39) a.g.y, s: 259

(40) İhsan Nuri Paşa, s:52

(41) Türkiye Cumhuriyetinde.... s: 262-270

(42) a.g.y, s: 271-286

(43) a.g.y. s: 304, İhsan Nuri Paşa, 64-71

(44) a.g.y. s: 306,; Kınnane Derk, The Kurds And Kurdıstan, Oxford University Press, London-Nevyork, 1964, s: 40-41 Bilgin, M, Sıraç, Barzani, Fırat yay, s: 35

(45) Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar s: 310, Şimşir Bilal, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt sorunu, TTK yay, 1991 Ankara s: 124

(46) a.g.y. s: 484, Robert Olson, Kurdısh Natonalism And The Sheskh Rebellion, 1989, Unıvesty of Te-

Levent Şahverdi Arşivi

xas Press Austin, s: 172; Arda Behram, Şeyh Sait Ayaklanmasının Ulusal ve Sosyal Karekteri, Meyda Güneşi, Ağustos 1988, s: 16

(47) Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim s: 252; Sasuni Garo, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15 YY'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri, Med yay 1992, s: 200, Kadri Cemil Paşa, Doza Kürdistan, Özge Yay, 1991, s: 104, Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Brüksel Kürt Enstitüsü Yay, s: 1989, s; 67, Sekban Mehmet Şükrü, Kürt Sorunu, Belgelerle Türk Tarih Dergisi yay, s; 7, Aladağ C, Kürdistan Geri Kalışının Şekillenmesi ve 20 Yüzyılda Ulusal Hareketler, Özgürlük Yolu, Nisan 1977, s: 30

(48) Sasuni, s: 201

(49) İhsan Nuri Paşa, s; 20 Sasuni, s: 201 ve 259

(50) İhsan Nuri Paşa, s; 19-20

(51) Cumhuriyet 27 Temmuz 1930, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar s: 319-350, İhsan Nuri Paşa, 71-97; Memorandum on the Situation on The Kurds And Their Claims, Paris, 1949, s: 13

(52) Şimşir Bilal, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu, (1924-1938) TTK Yay, Ankara 1991, S: 183 ve 226

(53) İhsan Nuri Paşa, s: 10 ve 94

(54) Dersim, Dahiliye Vekaleti Jandarma Umum Komutanlığı, 111 sayı:, 55058, s: 231, Şimşir, s: 298, Akgül Suat, Yakın Tarihimizde Dersim isyanları ve gerçekler, Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi, 1992. İst. s: 124

Levent Şahverdi Arşivi

DÖRT

Doğusu Bingöl, Kuzeyi Erzincan, Batısı Malatya, Güneyi Elazığ ile çevrilen Dersim için için kaynıyordu.

Türkü, «**Dersim Dört dağ içinde, gülü bardak içinde**» diye başlıyordu. Bu «**dört dağ içinde**» neler yaşanıyordu? Ve neler yaşanacaktı?

Dersim'in «**gülü bardak içinde**» miydi?

Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, 2 Şubat 1926 günü İçişleri Bakanlığına verdiği raporda olacakları sezmiş gibiydi.

Hamdi Bey, raporunda «**Seyit Rıza'nın bütün aşiretleri ittifakına alması harekete geçmeleri ihtimali hakkındaki keyfiyet kanıtlanıp doğrulanamamıştır. Yaptığım temasların bende hasıl ettiği izlenime göre Dersim gittikçe Kürtleşiyor, ülküleşiyor ve dolayısıyle tehlike de büyüyor**» diyordu.

Hamdi Bey'e göre okul açmak, yol yapmak, fabrikalar kurmak, uygarlaşma yoluyla sorunun çözüleceğine inanmak hayaldi. Hamdi Bey'e göre Dersim Cumhuriyet için bir çıbandı ve bu çıban üzerinde «**memleketin selameti için**» ameliyat yapmak gerekiyordu.

«**Cehaletin, geçim darlığının, iç ve dış aldatmaların, Kürtlük eğilimlerinin, son irtica hareketi-**

Levent Şahverdi Arşivi

nin tedipten doğan intikam hislerinin, dini ve ictimai devrimler vesilesiyle kara kuvvetlerin uyandırdığı kötü telkinlerin etkisi altında bulunan avam halk, reis, şeyh, bey ve ağanın esir ve oyuncağıdır. Şekavet bunların kışkırtması ile olmaktadır»

Hamdi Bey, uzak ya da yakın gelecekte Dersim'de ayaklanma başlayacağını bildiriyordu.

VALİ CEMAL BEY: «HOCALAR KIŞKIRTIYOR»

Vali Cemal (Bardakçı) Bey, (55) Hamdi Bey kadar sert değildi. Cemal Bey, Dersim alevileri ile dostluk ilişkileri de kurmayı başarmıştı.

«Alevi ve halis Türk olan Türkmenler, Yavuz zamanından beri müthiş baskılara maruz kalmış ve onbinlercesi merhametsizce öldürülmüşlerdir. Dersim kargaşalıkları, büyük-küçük memur ve mutaasıp hocaların tahrik ve teşviki ile cahil sunni ahali tarafından haklarında reva görülen muamelelerden doğmaktadır. Baskılar son bulur ve şuurlu bir şekilde hareket edilirse Dersimliler, Cumhuriyet'e sadık ve fedakar hadimleri olabilirler.

(...)

Dersim seyahatında Türkçe bilmeyene ve Kürt tipine raslamadım.

Sunniler, alevilere Kürt, aleviler de sünnilere Kürt derler. Kürtlere komşu Dersim alevilerinde Türkten başka bir millet oldukları kanaati olmakla beraber memurlar da bu hataya düşmüşlerdir. (..) Dersimliler, öldürülme ve sürülmeden korkuyorlar.

Levent Şahverdi Arşivi

(..) Dört yüz yıldan beri Dersim'e hükümet girmiş değildir. Her Dersimli, hayatını, malını muhafaza kaygusuyla silah bulundurmak zorunda kalmıştır. (56)

Diyarbakır Valisi Cemal Bey, soygunların **«yaşama duygusu ve endişesinden kaynaklandığı»** kanısındadır. Dersimlilerden silah toplamak uzun sürecek bir gerilla savaşını başlatır., üstelik Türk kanı ve parası yok olurdu.

Çare neydi?

Çare, okul açmak, yol yapmak, devletin yöreye bayındırlık hizmetleri götürmekti. Bir de Seyit Rıza'nın Elazığ'a yerleştirilmesi gerekiyordu.

Bu önlemler alınırken mezhep ayrımları aşağılama konusu olmamalıydı.

Caferi mezhebine bağlı Alevi Türkler arasında batıl itikatlar kök salmıştır. Fakat, bu batıl itikadlar, 20. yüzyılın fikri gelişmeleri karşısında varlıklarını koruyamazlardı. Buyüzden bu batıl itikatlar yerine milli eğitimi yerleştirmek kolaydı.

Diyarbakır Valisi Cemal Bey, Elazığ ve Malatya'da Seyit Rıza ve öteki aşiret reisleri için yer ayrıldığını, bu ağa ve reislerin buralardaki **«metruk arazide»** yerleştirilmelerini öneriyordu.

Bu önlemler alınırsa, **«aslen ve neslen Türk olan Dersim alevileri»** kendiliklerinden silahlarını teslim ederlerdi.

Vali Cemal Bey iyimserdi..

Levent Şahverdi Arşivi

İBRAHİM TALİ BEY'İN RAPORU....

Birinci Umum Müfettiş İbrahim Tali Bey, 1928 yılı Temmuz ayında Dersim'i gezmiş ve 1930 yılında da bu geziden elde ettiği izlenimlerle İçişleri Bakanlığına uzun bir rapor yazmıştı.

İbrahim Tali Bey (57) raporunda şu önerilere yer vermişti:

«A — Bütün Dersim'in dışarı ile ilişkisi kesilerek bu yüzden saldırılarına ve ticaretlerine engel olmak, aç kalacak halkı zamanla kendisini sığınmaya mecbur etmek şu suretle Dersim'i fenalardan tahliye

B — Her tarafı esaslı suretle kapatıldıktan sonra kuşatma çemberini yavaş yavaş daraltmak ve fenalıklardan dolayı yakalananları derhal Dersim'den çıkararak Batı'ya atmak ve serpiştirmek.» (58)

İbrahim Tali Bey, alınmasını istediği önlemleri şöyle sıralamıştı:

«A — Dersim'i çevre ve yağma yapılan yolların geçtiği geçitleri özellikle Haziran ile Eylül ayları içinde kuvvetli birlikler tutarak kapatmak,

B — Elazığ'da bir bomba uçak filosu bulundurarak önemli suç işleyen veya hükümetin tebligatına muhalefet eden aşiret köylerini bombalamak, ziraat ve hayvanlarını imha etmek ve rahatça ikametlerine mani olmak,

C — Bir taraftan da tehdit mahiyetinde olmak üzere çeşitli yerlerde kuvvetli birlikler bulundurmak.»

Levent Şahverdi Arşivi

Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey, 21.12.1931 gün ve «H. Kalem 3316» sayılı raporunda da şunları yazmıştı:

«Şeyh Sait Ayaklanmasının bastırılmasından sonra halkta büyük bir yılgınlık vardır.

İçerde genel bir ayaklanma beklenmez. Tehlike, sınır dışından gelen silahlı saldırganlarla sınırlarda yaşayan halkı yanlarına alarak hükümet merkezlerini işgal ve genel ayaklanma çıkartmaktır. Zeylan olayı, Haco'nun teessürü, Oramar baskını bu kanıyı pekiştiriyor. Bu nedenle sınır mıntıkasını silahlardan arındırmak işi Dersim'in ıslahından önce yapılmalıdır.

Birinci Umumi Müfettişlikte beş yıllık ıslahat ve silah toplama programı yapılmış olup Dersim bu programın son aşamasını oluşturmaktadır.

Dersim kalabalık ve silahlıdır. Dersim'de silah toplamak gün, hafta, ay işi değildir. İki yıl işidir. Dersim'e gidecek kuvvet arazi, iskan, yiyecek güçlükleri ile de savaşacaktır. Adeta tam seferber olmalı ve o suretle örgütünü tamamlayarak işe başlamalıdır.

(...)

Dersim sınırlardan çok uzaktır. Dışarıdaki siyasal örgütler, Dersim'i kendi siyasal emellerine kullanmayı her suretle arzu ederler ve proğramlarına da bunu koymuşlar. Ve daima propaganda etmek isteseler de lider geçinen hiçbirinin dışarı ile temas ve haberleşmesi kanıtlanamamıştır. Hatta 1929 yılı Eylülünde bir İngiliz kızının Seyit Rıza'ya 500 altın hediye ile geldiği söylenmişse de bir tek altının getirildiği bile kanıtlanamadı.

Levent Şahverdi Arşivi

Dersim'de özellikle Batı Dersim'de eskiden kalma iyi bir aşiret örgütü vardır. Yine bu reisler, birbirinden birçok mal ve kan alacaklısıdır. Bu kanlar reislerin şahıslarının değil kabilelerindir. Gerektiğinde bu kan dökmeler, geçici süreler için durdurulur. Yani ortak bir iş veya çıkar için biraraya gelinir.

(...)

Yirmi otuz yıldır Dersim'de cezalandırılmamış aşiret yoktur. Fakat bunların hiçbirinde olumlu sonuç alınmamıştır. (...) Hareketle işi anlayan elebaşılar dağılır, dağlara kaçarlar, bir raslantı sonucu bu aşiretler ele geçerse cezasını görür. Ve sonunda fedailerden beş-on kişi öldürülür. Kendisinden şüphesi olmayıp kaçmayan veya kaçamayan zavallılar ve acizler başkaları adına can verir. Boşalmış köyler yakılır. Birkaç sürü de ele geçer ve sonunda araya giren ve cezalandırma ile ilgileri olmayan diğer aşiret ağaları feda edileceklerden birkaç kişi daha teslim ederler. Bir miktar keçi ve koyun alınarak geri dönülür.

Geçen yılki Pülümür harekatı sınırlı bir mıntıkayı etkilemiştir.

Bazı komutanların şiddetli harekatları bugün de dillerde dolaşır. Ancak, üzerinde harekat yapılan aşiret yine eski alışkanlıklarını sürdürür. Çünkü kendileri için çevre yine aynı çevredir. Başka türlü yaşama olanağı yoktur.

1926'da Koçuşaklılar üzerine yapılan harekat sonunda bu aşiretin tamamen yok olduğunu duymuştum. Fakat bir yıl sonra yine üç ilçede yaklaşık 500 hane halkının varlığını gördüm. Yalnız hare-

Levent Şahverdi Arşivi

kattan zarar görenlerden 5-6 hane halkı Çemişkezek'in çeşitli köylerine yerleştirilerek toprağa bağlanmış.

Doğu illerinde siyasal akımların başladığı az çok yerleşip ülkü halini aldığından beri yapılan ayaklanmalarda Dersim kımıldamamıştır. Şeyh Said asla Dersim'e dayanamadı. Ferzende, Yado, Alican, Seyit Han çeteleri Dersim'de yeredemediler, esasen, buna teşebbüs de etmediler.

Gerçi Dünya Savaşı'nda Ruslar Kiği'ye kadar ilerledikten sonra Varto'nun Üstükran Nahiyesindeki aleviler, Doğu Dersim aşiretlerinin bazıları Ruslarla ilişki kurarak kaçan askerlerimizin silahlarını almakta ve bazı saldırılarda bulunmaktan tereddüt etmedilerse de aynı hal yanyana savaşan diğer aşiretlerde görülmemiştir. Cahil milletten beklenen ancak böyle hareketlerdir. Bir de Dersim, sınırlarımızdan uzaktır. Büyük tehlikenin sınırlarımızın dışından geleceği kanısından, önce sınır aşiretlerinden silah toplanması doğaldır.» (59)

İbrahim Tali Bey, bu gözlem ve değerlendirmelerini sıraladıktan sonra şu önlemlerin alınmasını zorunlu görüyordu:

«Seyit, reis ve halifeleri genellikle Dersim'den çıkartarak Batı'ya gönderilmeli, toprakları köylülere verilmeli, bütün silahlar alınmalı, Adliyece aranan suçlular yakalanmalı, gasp edilenler kurtarılmalı, eski ve yeni vergiler alınalı, topraksız ve şuna buna kul olmuş fukara yine Batı'ya nakil olunarak buralara yerleştirilmeli, dağ başlarında ve hakim noktalardaki münferit evler ve köyler yakıl-

Levent Şahverdi Arşivi

malı ve ahalisi herhalde Batı'ya nakledilmeli ve dağlık olmayan yerlere yerleştirilmelidir.

(...)

Dersim'de bir süre yüksek bir askeri makam veya bir süre için vali ve hatta umumi müfettiş Hozat'da bulunmalı ve Dersim ile yakından ilgilenmelidir.»

Dr. İbrahim Tali Bey, Dersim'e bir müdahale yapılmasını ve «**Dersim işinin kökünden halledilmesini**» önermekteydi.

Hükümet, 1931 yılında böyle bir harekata hazır değildi. Yapılacak harekatın «**Cumhuriyet hükümetinin şerefi ile mütenasip**» olması gerekiyordu. (60)

MAREŞAL ÇAKMAK: DERSİM'E KOLONİ YÖNETİMİ!

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Dersim olayı ile yakından ilgilenmekteydi. Dersim ile ilgili bütün raporlar, Mareşal Çakmak'a sunulmaktaydı. Çakmak, bu raporları okuduktan sonra görüş ve önerilerini şöyle özetliyordu.

«Dersim asırlarca nüfuz edilememiş, hükümete önemli sorunlar çıkarmış, eşkiyalığı alışkanlık haline getirmiş mütecaviz ve soyguncu unsurları taşıyan bir adadır.»

Mareşal, yapılan «**tedip hareketlerinin**» bir sonuç verdiği kanısında değildi. Doğal koşullar ve arazi yapısı kesin sonuç almayı engelliyordu.

Mareşal'a göre «**Dersim cahildi**».. Dersim'e eş-

Levent Şahverdi Arşivi

kiya ruhu hakimdi. Eşkiyalığa, soygunculuğa ve tecavüzlere etkili olan aşiret reisleridir.

Mareşal, Dersim'in yollarla öteki kentlere bağlanmasını ilk ve önemli adım olarak görüyordu:

«Kuzeyden Güneye, Doğudan Batıya yollar yapılsa Dersim halkının şehirlerle teması kolaylaşır, bu surette fikren de gelişmeye hizmet edilmiş olur.»

Yol yapımını da aşiret reisleri engellemektedir. Mareşal, **«Dersim ıslahı»** için ilk aşamada şunları önerir:

«A — Ana yolların inşası

B — Silahların toplanması

C — Reislerin, bey ve ağaların, seyitlerin bir daha gelmemek üzere Batı Anadolu'ya gönderilmeleri

D — Reisler alındıktan sonra halkın da en şerir olanların Dersim'den uzak ovalara sevki ve öz Türk köyleri içine dağıtılmaları, Dersim'de kalacak olanları da reislerden alınacak olan araziye bağlamak teşkil eder.

Mareşal Çakmak, Dersim'den çıkarılmaları gereken aşiret reislerinin adlarını tek tek saydıktan sonra ikinci aşamada da şu önlemleri sıralıyor:

A — Düzeni sağlamak için dağ livası (iki alaydan oluşan askeri birlik) bulundurulması,

B — Gereken yerlere blok havuzlar yapılması,

C — İdari yapıyı yeniden düzenleyip iyileştirmesi,

D — Yerli memurların tümüyle çıkarılmaları, Dersim'e iyi memurların tayini,

Levent Şahverdi Arşivi

E — Yüksek memurlara adeta koloni idarelerindeki yetkilerin verilmesi,

F — Propagandaya kuvvet verilmesi ve Türklüğün telkini,

G — Kürtçe yerine Türk dilinin yerleştirilmesi için gereken bilimsel ve idari yetkilerin alınması. (61)

Mareşal Çakmak «özetle» diyordu:

1 — Dersim'de bugünkü durumun devamı tehlikelidir. Bu durumun devamı Dersimlilerin maneviyatlarını kuvvetlendiriyor,

2 — Dersimli okşanmakla kazanılmaz. Silahlı Kuvvetlerin müdahalesi Dersimliye daha çok tesir yapar ve iyileştirmenin esasını oluşturur,

3 — Dersim önce koloni gibi ele alınmalı, Türk toplumu içinde Kürtlük eritilmeli, ondan sonra ve yavaş yavaş öz Türk hukuku uygulanmalıdır. (62)

HALİS PAŞA: HEDEF TÜRKLÜK, SÜNNİLİK, ALEVİLİK OLMAMALI

Halis Paşa, (63) Mareşal Çakmak kadar sert değildi. 3. Tümen komutanı Erzincanlı Bıyıkoğulları'ndan Halis Paşa daha yumuşak önlemleri önermekteydi.

Paşa, Pülümür'de çocukların Türklükten söz eden kitapları gürül gürül okumalarından izlenecek yolu da bulduğunu söylüyordu.

«Ziyaretimize koşan civar aşiret reislerinin hemen hepsi kendilerinin aslen Horasan tarafından gelmiş Türk neslinden olduklarını bilmekte ve kendilerinin Cengizhan istilası önünde çekilen Cela-

Levent Şahverdi Arşivi

lettin Harzam Şah'ının askeri bakiyesi olduğundan iftiharla bahsediyorlar. (...) Aşiret ve köy adları dahi hep Türklüklerini kanıtlayacak gibidir. Laik Cumhuriyetimiz de herkesi kendi vicdanı ile serbest ve tecavüzden masun bırakmış olduğundan eskiden olduğu gibi alevilik vesair ilkel ayinlerine kimse de müdahale etmeyeceğinden bağlılıklarını teyit daha da kolaylaşmış bulunmaktadır.

O halde her zaman Dersim'e yapılacak tedip hareketi beyannamesi ve hedefi, ne Türklük, Sünnilik ve ne de Alevilik olmayıp ancak devlet kanunlarına mutlak itaat ve eşkiyalığın önlenmesi gibi Dersim ve aşiretleri fikren ve akılca çelecek ve direnme imkanlarını çok azaltarak ve namuslu ahaliyi tarafsız belki de devlet tarafında bulunacak bir esasa dayandırmak icap eder.

Ve ancak bu suretledir ki, bir kısım Türkçe bilmeyen bu eski Türkler, kendi asıl milliyetlerine, Türklüklerine adım adım ısınmış ve dönmüş olacaklardır.

Fakat, bu doğru ve başarılı yol üzerinde çalışılırken, derin ve ruhsal eğilimlerini yakından görerek çıkarlarının elinden gideceğini kestiren seyit ve ağalar, biraz da dolaylı olarak doğrudan esinlenerek Türklerin, Ermeniler gibi kendilerini mahvedeceğini söylemekte ve her fırsattan istifade ederek hükümetin alacağı her önlemi saptırarak eşkiyalığı teşvik etmektedirler. (64)

Halis Paşa'nın öngördüğü çözüm yolları değişikti.

Dersim tümüyle boşaltılabilir miydi?

Hayır; boşaltılamazdı. Dersim ağalarını Batı İllerine sürmek çare olabilir miydi?

Levent Şahverdi Arşivi

Hayır, olamazdı. Bu ağaları Batı'ya sürseniz bunların yerine hemen ikinci derecedeki adamları seyit ve ağa olacaklardı.

Halis Paşa, seyit ve ağalar için bir sürgün yeri bulmuştu. Bu sürgün yeri Beyşehir gölü çevresiydi.

Paşa'nın önerisi şuydu:

«Ben, bunların onbeş yıl süreyle aileleri ile Beyşehir Gölü içinde evvelce Kazakların bulundukları ada ile diğer iki adaya götürülmelerini uygun bulmaktayım.»

Bundan sonra silah toplama işine girişilmeliydi.

«Yapılacak harekatta mutlaka Dersim'i dört bir taraftan yeterli kuvvetle sararak tedip etmek ve silah toplamak ile başlar. Yürünülen istikametlerde seri halde sonuç alınacak, boyun eğen kısım elindeki az sayıdaki silahı verecek, eşkiya kısmı, kimsenin bulamayacağı ve girilemeyecek yerlerde kaybolup gidecek, askerin dönmesinde aynı olaylar yine başgösterecektir. Bu harekata katılacak birkaç birliğin yolsuz, sarp dağlarda, yalçın kayalar içinde ne kadar külfet ve zahmet çekeceğini ne kadar yıpranıp kayıplar vereceğini düşünecek durumdadır. O halde yapılacak şey, geçici askeri icraat olmayıp bütün bu önlemlerin birleştirilmesiyle devamlı ve başarılı ve düzenli bir program içinde Dersim halk ve zihniyetinin Cumhuriyet ve milletimize faydalı bir hale getirilmesidir.

Halis Paşa, Dersim için alınmasını istediği öteki önerileri de şöyleydi:

Dersim'in il yapılmasını, yerli memurlardan devlete bağlı olanların görevlendirilmeleri, emekli subayların kaymakam ve nahiye müdürleri olarak görevlendi-

Levent Şahverdi Arşivi

rilmeleri, Dersim'in bütün yollarının yapılması, bütün ilçe merkezlerinde ilkokullar açılarak Türk ve Türklüğün telkin edilmesi, köyler ile dağ yamaçlarındaki evlerin birleştirilmesi, yasalardaki konut dokunulmazlığı ile ilgili yasa maddelerinin eşkiyalığı sanat haline getirenler için ertelenmesi, taraftar bulmaya ve silahlı eyleme teşebbüs edenlerin de hemen cezalandırılması ve başka tarafa sürme ve öldürme suretiyle hükümet icraatlarının sürdürülmesi.

Koçuşağı ve Pülümür ayaklanmalarının bastırılmalarından sonra bütün dikkatler, Dersim'e çevrilmişti. Malatya, Sivas ve Erzincan'da ardarda soygunlar yapılıyordu.

Haydaran Aşireti, Yukarı Abbas Uşakları ve Seyid Rıza'nın koruması altına sığınan Koçgiri'liler, çevrede silahlı soygun yapıyorlardı.

Bir yıl içinde yalnızca Erzincan'da 229 soygun olayı olmuştu. Bu olaylar nedeniyle Mazgirt, Hozat, Nazimiye ve Ovacık ilçelerinde 4680 sanık hakkında soruşturma açılmıştı. (65)

İsmet Paşa Hükümeti, kararlıydı. (66) Dersim Harekatı başlayacak ve «**şekavet**» son bulacaktı.

Ama ne zaman?

Ama nasıl? Başbakan İsmet Paşa, Genelkurmay Başkanı Çakmak ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya harekatın zamanını ve harekattan önce de alınması gereken önlemleri belirliyorlardı.

Levent Sahverdi Arşivi

(55) Ali Cemal Bardakçı, 1889 yılında Balıkesir'in Burhaniye İlçesinde doğdu. 1909 yılında Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdi. 1919 yılında Ankara Emniyet Müdürlüğüne, 1920 yılında Çorum Mutasarrıflığına, 1924 yılında Denizli Valiliğine atandı. Şeyh Sait Ayaklanmasından hemen sonra Diyarbakır Valiliğine getirildi. Elazığ, Çorum, Konya illeri valiliklerinde bulundu. 1938 yılında emekliye ayrıldı. Emekli olduktan sonra gazetecilik yaptı. bkz. Çankaya Ali, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, IV. cild, 1222.

İçişleri Bakanlığı'ndan alınan bilgiye göre Bardakçı 18 şubat 1938 günü emekliye ayrılmış, 6 haziran 1981 günü de ölmüştür.

(56) Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, s: 375-376, Dersim, s: 198-204, Vali Cemal Bardakçı, Baytar Nuri diye bilinen Kürt liderlerinden Nuri Dersimi ile alevi ayine katılacak kadar yöre halkı ile ilişkiler kuruyor. bkz. Dersimi Nuri, Kürdistan Tarihinde Dersim, s: 193-194, Timuroğlu Vecihi, Dersim Tarihi, Yurt Yay., 1991, Ank. s: 35.

(57) Dr. İbrahim Tali Öngören, 1875 yılında İstanbul'da doğdu, 1893 yılında Askeri Tıp Fakültesini bitirdi ve operatör olarak çeşitli askeri hastanelerde çalıştı. Trablusgarp, Balkan ve 1. Dünya Savaşlarına katıldı. 1919 yılı 19 Mayısında Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkanlar arasında yer aldı. 1 Eylül 1920 günü Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultay'ına Ankara Hükümetinin temsilcisi olarak katıldı. Ortaelçi olarak Varşova'da görev yaptı. TBMM'sinin 2, 3, 5, 6

Levent Şahverdi Arşivi

ve 7. dönemlerinde Diyarbakır, 4. dönemde İstanbul, 8. dönemde Elazığ milletvekili seçildi. 1927 yılında Birinci Umumi Müfettiş olarak atandı. Bu görevi, 1932 yılına kadar sürdü. 1935 yılında milletvekiliyken İkinci Umumi Müfettişliğe atandı. Emekli Dr. Albay, Umumi Müfettiş, diplomat ve milletvekili İbrahim Tali Bey, 2 Ocak 1952 günü İstanbul'da öldü. bkz: Meşhur Valiler, İçişleri bakanlığı Yay. Ank. 1969, s: 449, Önelçin, H. Adnan, Nutuk'un İçinden, Yüce Yay. s: 99, Akünal Dündar, Belge ve Resimlerle Dr. İbrahim Tali Öngören, tarih ve Toplum, Nisan 1987, sayı 40, s: 22-23.

(58) Dersim, s: 207-208, Bulut Faik, Belgelerle Dersim Raporları, Yön Yay. 1991 İst., s: 131-134.

(59) Dersim, s: 206-211, Bulut, s: 131-139.

(60) Dersim, s: 215, Bulut, s: 138.

(61) Dersim, s: 218-219, Bulut, s: 139-141

.(62) Dersim, s: 216, Bulut, s: 139.

(63) Korgeneral Ömer Halis Bıyıktay, 1883 yılında Erzincan'da doğdu. 1905 yılında Harp Okulu'nu bitirdikten sonra Trablusgarp, Balkan, 1. Dünya ve Kurtuluş savaşlarına katıldı. 1924 yılında Milli Savunma Bakanlığı Ordu Dairesi Başkanlığı, 1928'de Bakanlık Kara Müsteşar Yardımcılığı, 1929'da 3. Tümen Komutanlığına atandı. 1933 yılında Genelkurmay Eğitim Dairesi Başkanlığına getirildi. 25 Aralık 1935 günü İstanbul Komutanlığında görevliyken öldü. bkz. Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Başkanlığı Yay. Ankara, 1989, s: 242-243.

(64) Dersim, s: 220-221, Bulut, s: 141-148.

(65) Dersim, s: 189-190.

(66) İnönü İsmet, Hatıralar, 2. Kitap, Bilgi Yay. 1978, Ank. s: 269.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arş

BEŞ

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1931 sonbaharında bölgede Umum Müfettiş İbrahim Tali, Kazım, Osman ve Kenan Paşalar ile incelemeler yaptıktan sonra Başbakanlığa 18.11.1931 günü raporunu sunmuştu.

Şükrü Kaya, raporunda, Dersimlilerin eşkiya baskınlarından ve soygunlardan yakındıklarını anlatıyordu:

«Dersimliler, süregelen tecavüzlerden gittikçe daha çok mutazarrır olmaktadırlar. Dersim'e yakın olan muhitlerin kazanç ve hayatları Dersimlilerin ayakları altında her gün çiğnenmektedir. Toplu büyük çetelerin köy basması, sürüleri götürmesi, mukavemet edenlerin öldürülmesi, yol kesmesi, son aylarda adi vakalar sırasına geçmiştir. Dersim'e yakın yerlerdeki halk malından ve canından emin olmadıkları gibi manevi cesaret ve mukavemetlerini de kaybetmiş bulunuyorlar. Bu yakın çenberin harici muhiti de cezasız kalan bu vakaların tesiri altında ziraat ve ticaret noktasından maddeten mutazarrır ve manen muzdariptir.

Dersim'in içinin arzettiği manzara da bundan daha acı ve acıklı değildir. Bir defa, Dersim, Çemişgezek, Pertek, Mazgirt ve Hozat kazalarındaki umumiyetle Türkler ve aşiret hayatını terk ederek

Levent Şahverdi Arşivi

silahları alınan çiftçiler tamamiyle Dersimlilerin nüfuz ve tesiri altındadırlar.

Devlete asker ve vergi veren bu halk canını ve malını korumak için Kuzey ve Güney aşiretlerine vergi vermek mecburiyetlerinde oldukları gibi her gün de soyulmak ve öldürülmek tehlikesindedirler. Soygunlar pek çoktur. Öldürülenler de vardır. Köyden tarlasına gidemeyen veyahut şehire iltica eden köylüler pek çoktur.

Dersim'in mütecaviz aşiretleri de birbirlerine karşı hasım ve küskün vaziyettedir. Aralarında çatışma, cinayet, hırsızlık daimidir.

İçerde hükümet ve teşkilatı, zabıtası, mahkemesi heyuladan ibarettir. Bu mekanizma hükmünü, ancak silahsız ve itaat eden halk üzerine etkili olabildiğinden nüfuz ve sultasını bunlar üzerinde yürütmekte ve dağdaki eşkiyaya karşı hükümet hiçbir emrini ve hükmünü infaz edememektedir. Ters bir sonuç olarak hükümet, halk nazarında aşiretlerin ve onların ağalarının nüfuzunu artırmaktadır.

Dersim içi muntazam hükümet teşkilatına rağmen tamamiyle anarşiktir; dış görünüşünde silahlı, teşkilatlı hırsızlar ocağı olmasıdır. Bu ocak gün geçtikçe kızışmakta ve etrafını yakmaktadır. Acil ve kati tedbir olarak bu ocak kati surette söndürülmezse ateş günden güne sirayetini artırmaktadır.

Yakın zamanlarda doğacak sonuç, etraftaki halkın gasp ve istismar sahalarına tabi oldukları ağaların hükmü nüfuzlarına girerek köle olmakla ve yahut birçoklarının hazırladığı gibi evlerini, barklarını terk etmekte Dersimlilerin nüfuz ve teca-

Levent Şahverdi Arşivi

vüz hudutlarının artması ve yahut da silah sağlayarak daha gerilerdeki silahsız ve itaatkar halka musallat olarak Dersim sisteminin genişlemesi olacaktır. (67)

Hedef, Dersim ağalarıydı. Dersim ağalarının en güçlüsü ve en etkilisi de Seyid Rıza'ydı.

HEDEF: SEYİD RIZA...

Dersimli «**Şeyh Hasanan**» aşireti kabile reisi Ocak sülalesinden Seyid İbrahim'in oğlu Seyid Rıza, yörede günden güne etkinliğini artırmaktaydı. (68)

Seyid Rıza, Yukarı Abbas Uşağı aşiretinin reisiydi. Seyid Rıza, Tunceli Dağı eteklerindeki Ağdat köyünde yaşamaktaydı.

Seyid Rıza, Hayderan, Kureyşen, Yukarı Abasan, Ferhadan, Kara Baliyan, Bahtirayan, Yusufan ve Kalan aşiretleri ile sıkı işbirliği içindeydi. (69)

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, raporunda Seyid Rıza'dan yakınmaktaydı:

«Herbirinin ayrı ayrı şikayet ettikleri şahıs Seyid Rıza ile Hayderanlı reisleri Kamer ve Hıdır ağalardır.

Seyid Rıza'nın günden güne nüfuz ve hükmünü artırdığı biliniyor. Yağma ve hırsızlıkların en çok istifade ettiği ve hükümet de en az ehemmiyet verdiği için diğer aşiret ağaları görünüşte onu tel-'in etmekte, fakat gerçekte ona gıpta eylemekte ve gittikçe nüfuz ve üstünlüğünün artmasını –istemeyerek de olsa– kabul etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Arzettiğim hal ve manzara şahıslardan ziyade bir sistem ve o sisteme karşı idaredeki ihmalin neticesidir.

Bu vaziyeti doğuran sistem, aşiret hayat ve gelenekleridir. Bu sistemi muzur ve tehlikeli yapan sebep ise aşiretin silahlı olmasıdır.»

Şükrü Kaya, Dersim aşiretlerinin 18-20 bin silahı olduğunu söylemektedir. Bu nedenle yapılacak ilk iş silahların toplanmasıdır.

Silahlar toplanmadan Dersim «**ıslah**» edilemezdi. Silahların toplanması da pek o kadar güç değildi.

Şükrü Kaya, ilk ve ivedi önlem olarak silahların toplanmasını istiyordu. İkinci önlem, «**Aşiret ağalarının ve aşiret ağası olabileceklerin Dersim'den uzaklaştırılması**».

Üçüncü önlem olarak da «**Dersim'de topraksız ve ağaların esiri köylülerin mahallen ve naklen topraklandırılması**» önesürülüyordu.

Bütün bu önlemler ancak ve ancak askeri bir harekat ile gerçekleşebilirdi.

Bakan, bu harekat için de bir tarih belirlemişti: 1932 yılının ilk elverişli mevsimi.

Bakan Şükrü Kaya harekat için şöyle bir plan da öngörüyordu:

«Kışın yaklaşmış olmasına ve taarruz ve tecavüzlerin duracağı muhakkak olmasına rağmen Dersimlilerin taarruzuna uğrayan hariç muhitteki Türkleri önümüzdeki ilkbaharla yazın ilk aylarında tecavüzlerine karşı mahfuz bulundurmak zaruridir. Bunun için en müessir tedbir ve çare oralardaki sabit ve seyyar jandarma birliklerinin diğer yerler-

Levent Şahverdi Arşivi

den tasarruf edilerek takviyesi ve Türk köylerinden bir kısmının silahlandırılması Şansa Boğazı, Kemah Boğazı ve Çemişkezek'de eskiden olduğu gibi icap eden askeri kuvvetlerin ikamesidir. Asker ikamesi keyfiyeti, askeri hareket planı ile yapmak mümkündür.»

Şükrü Kaya, Başbakanlığa sunduğu raporda «**İdari ıslahat**» konusunda şu önerileri sıralamaktaydı:

«1 — Halkı toprağa bağlamak (kısmen Dersim civarındaki ovalara indirmek),

2 — İdari teşkilatı yeniden düzenlemek,

3 — Gönüllü, mefkureli ve iyi memurları Dersim'e tayin etmek yerli memurları havaliden uzaklaştırmak,

4 — Adliye mekanizmasını mutlak suretle adilane ve seri bir suretle işletmek (Halk hükümet teşkilatının tahakküm vasıtasından ibaret olmadığını ve iyilik isteyen bir teşkilat olduğunu gözü ile görmelidir.)

5 — Yollar yapmak.

6 — Mektepler açmak ve Türklük propagandası yapmak...»

Bakan Şükrü Kaya, «**Dersim'in ıslahı**» konusunda iki aşamalı bir plan yapmıştı.

Birinci yıl, silah toplanacaktı. Silah toplanması için önce bir çağrı yapılacak, silahını teslim edenlere herhangi bir yaptırım uygulanmayacak, silah saklayanlar cezalandırılacaklardı.

Askeri harekata başlamadan önce Türkiye Cumhuriyeti'nin adil olduğu, herkesin yasalara uyarak ziraat, ticaret ve sanat sahalarında çalışabileceği, hükü-

Levent Şahvedi Arşivi

metin halka hiçbir zarar vermeyeceğini, ancak silah bulundurulmasına izin verilmeyeceği duyurulacaktı.

İkinci aşama, aşiret reislerinin «**tedibi**», yani cezalandırılmalarıydı. Bu, Dersim ıslahının temelini oluşturmaktaydı.

Aşiret Reisleri yerlerinde kaldıkça üretici olmayacaklar ve «**tufeyli**» olarak yaşayacaklardır. Batı illerine sürülen ağalar, orada başka türlü yaşamak zorunda kalacaklarından ister istemez çalışacaklardır. Aşiret reislerinin baskılarından kurtulan halk meşru kazanç yollarına yönelecektir.

Ağaların Batı illerine gönderilme kararı gizli tutulmalıydı.

Bu ağalar Batı illerine nasıl sürüleceklerdi?

«Harekat başlamadan reislerin elde edilmesi ve harekatın sonuna kadar rehine gibi muhafaza edileceği hakkında tebligat yapılması lazımdır.

Reisler, bir daha Dersim'e dönmeyecek ve kaçamayacak surette Batı illerine yerleştirilip Dersim'den uzaklaştırılmalıdırlar.

Reisler, aileleri, akrabaları ve reis olma yeteneğinde bulunanlar, öteden beri reislerin çapulculuk aletleri olan şahıslar hemen Dersim'den uzaklaştırılmalıdırlar...»

Dersim'de ağalar vergi de vermiyorlardı. Ne vergi veriyorlardı, ne askere gidiyorlardı!

Silah toplanırken asker kaçakları da yakalanmalı ve Batı illerinde askerlik görevlerini yapmak üzere askere alınmalıydılar.

Kuzey Dersim, çok sarp ve yolsuzdur. Özellikle kış mevsiminde buralara ulaşmak olanaksızdı. Devlet

Levent Şahverdi Arşivi

hizmetlerinin Kuzey Dersim'e götürme olanağı yoktur, bu nedenle Kuzey Dersim halkının başka yerlere yerleştirilmesi yararlıdır.

İçişleri bakanı Şükrü Kaya, Kuzey Dersim'in **«Çapulcu yuvası»** olduğu kanısındaydı. Bu çapulcu yuvasının dağıtılması için **«Halen hükümete karşı küstah vaziyetini muhafaza eden Yukarı Abbas Uşağı Reisi Seyid Rıza ile Hayderan Aşireti reisleri Hıdır ve Kamer Ağalar»** başta olmak üzere yöre halkı Batı illerine yerleştirilmelidir.

Dersim'de yerleşme bölgeleri birbirinden çok uzaktadır. Köyler birbirinden çok uzağa kurulmuştur. Bu durum, hükümet kuvvetlerinin yöredeki denetimini güçleştirmektedir. Bakan Şükrü Kaya, **«münferit binalar birer eşkiya yatağıdır»** diye düşünüyordu.

O halde, geçit ve boğazlarda bulunan köylerin yıkılması ve bu köylerin hükümet denetimine yakın köylerle birleştirilmelidir.

Dersim'e hükümetin siyasetini kavrayacak yeni memurlar atanmalıdır. Bu memurlar, hükümetin çapulcu ve mütecavizlere karşı amansız ve halka karşı da sevecen bir kuruluş olduğu kanısını yerleştireceklerdir. Yerli memurlar, Dersimlilerin casuslarıdır. Bunlar değiştirilmeli, yerlerine, nitelikteki memurlar atanmalıdır.

Bu önlemler alındıktan sonra ikinci yıl şu önlemlere başvurulmalıdır.

1 — Harekatı yapan askeri birliklerin yerlerine döndükten sonra Dersim'de kurulacak sabit jandarma birliği dışında ayrıca gezici jandarma birliği kurulmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Birinci yıldaki silah aramasından sonra ikinci yılda da silah yoklaması yapılması yararlıdır. Dersimli silahını geçim aracı olarak kullanır. Silah elinden alındığı gün çalışmak zorunda kalacaktır.

3 — Dersim'deki idari ve adli memurların işlemleri için bir murakabe teşkilatı kurulmalı (Hozat'ta bir vali yardımcılığı bulunması yararlı olur).

4 — Dersimli geçim derdinden kurtulduğu gün eşkiyalığı da kendiliğinden terkeder. Dersimli üretici hale getirildikten sonra Dersim işi kökünden halledilmiş olur. Bu maksatla Dersim'in içinde ziraate elverişli arazi bulunmaktadır. Dersimlilere ait arazi yasalara saygılı ve yoksul Dersimlilere dağıtılmalı, ziraat teşvik edilmeli ve bu maksatla Dersimliye kredi verilmeli veya doğrudan doğruya yardım edilmelidir. Bir kısım fakir Dersimlilerin de Malatya ve Elazığ'daki metruk araziye yerleştirilmeleri faydalı neticeler verebilir. Bunlara, arazi, çift, hayvan, tohumluk ve ev vermek lazımdır. Elazığ ve Çemişkezek köylerine yerleştirilen Dersimliler, bugün üretici hale gelmişlerdir.

Dersimliye yalnız toprak vermek maksadı temin edemez. Çift hayvanı, ziraat aleti ve tohumluk gibi ihtiyaçlarını da temin etmek lazımdır. Bunun için müsait şartlarla para bulabilmeli ve lazım olan vasıtalar verilmelidir.

Bunlar yapıldıktan sonra başka ne gibi önlemler alınmalıydı?

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Başbakan İsmet Paşa'ya yazdığı raporda; «Dersim'de açılacak okullarla geleceğin Dersimlileri bugünden daha me-

Levent Şahverdi Arşivi

deni, yumuşak hale getirmek ve Türklüğe yaklaştırmak ve kendilerinin aslen Türk olduklarını öğretmek gerekir. Okullar vasıtasıyla Türk dili Dersim'de temin edilmelidir. Bu maksatla başlangıçta, Pülümür, Mazgirt ve Hozat'ta birer okul açmak ve buralara inançlı öğretmenler atamak gerekmektedir» deniyordu.

Okul ve yollarla birlikte Dersim'e sağlık hizmetleri de götürülmeliydi.

Üçüncü yıl, yol inşaatlarına ara vermeksizin devam edilmeli, ekonomik gelişmelere ağırlık verilmelidir.

Harekat öncesinde sivil kaymakamlar yerine subaylar atanmalı, tatbikatlar, Dersim'in içinde yapılmalı, bu arada Dersimlilerin sığınacakları mağralar saptanmalı, yerli memurlar hemen uzaklaştırılmalı, aşiretlerin dayanışmalarını gevşetecek önlemlere başvurulmalıdır.

Şükrü Kaya'nın önemle üzerinde durduğu konulardan biri de istihbarattı.

«Dersim'i içinden tanımak silah, nüfus, erzak, hayvan vaziyetinin tetkiki aşiretlerin birbirleriyle münasebetini ve temayüllerini tetkik, bu maksatla emin muhbirler istihdamı için gerekenler yapılmalıydı.»

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Batı illerine sürülmelerini istediği ağalar belirlenmişti. Bu ağalar ve gönderilecekleri il ve ilçeler rapora ek olarak sunulmuştu.

Bu listede 347 ailenin adı yer almıştı. Kimlerdi bu ağalar ve aşiretler? (70)

Levent Şahverdi Arşivi

Tekirdağ iline 76, Edirne iline 38, Kırklareli'ne 56, Balıkesir'e 65, Manisa'ya 73, İzmir'e 34 aile olmak üzere 347 aile için sürgün kararı alınmıştı.

Bu 347 aile, 3470 kişiden oluşuyordu. Bu sürgünler için 300 bin Türk lirası ödenek ayrılmıştı. (71)

Levent Şahverdi Arşivi

(67) Dersim, a.g.y. s: 228-234, Bulut, s: 148-162.

(68) Dersimi Nuri, Dersim Tarihi, s: 291.

(69) Paşa, Kadri Cemal, a.g.y., s: 153

(70) İçişleri Bakanlığınca Dersim'den sürülecek listesine alınan ağalar ile bu ağaların sürgün yerleri şöyle:

Laçin aşireti reisleri Hakim oğlu Yusuf, İbrahim, Hüseyin Havlo, Mogomutlu Rıza, Haydar, Hasan, Topal Yusuf Kırklareli'ne.

Aşağı Karaballı aşireti reisleri Kangozade Mehmet, Ali oğulları Veysi, Murtazazade İsmail Ağa, Mikailzade Koçağa ve oğulları Hızır ve Süleyman, Yeşil Ağa, Temur Ağa oğulları Yusuf, Hasan, Adil, Koç ağanın kardeşleri Vels, Seyit Han, İbrahim, Hüseyn, Sabri Cemil, Lüleburgaz'a.

Yukarı Karaballı aşireti reisi Hüseyin Ağa oğlu Mehmet Bandırma'ya... **İksor aşireti** reisleri Şadilli Seyid Rıza ve Topal Hamdi Kırklareli'ne...

Ferhat Uşağı Aşireti reisleri Kahramanzade Diyap Ağaoğulları Vali, Süleyman, Hüseyin, Mahmut, Cemşit--Zenci (oğlu Doğan), Kahramanzade Seyit Han, Havişell Küçük Ağa oğlu Mahmut, Ani Hatun oğlu İsmail, İncik Ağa, Alişer Ağazade Kengo, Süleyman Ağaoğlu İsmail ağa, Manisa'ya...

Gilabi Aşireti'nden İbrahimzade Hüseyin, Gona Hasan Ağa, Gelap ve Haydar ağalar, **Kolik aşireti,** Muhtar Ağa ve Süleyman Efendi, **Koçgiri Aşireti** Alişan Bey, Haydar Bey, Şad oğlu Paşa Ağa, Hasan Ağa, Süleyman Ağa, Zeynel Ağa, Ağa oğlu Memeli Ağa, Tekirdağ'a, **Kırganlı Aşireti**'nden Şad oğlu Süleyman, Memeli Ağa Tekirdağ'a...

Levent Şahverdi Arşivi

Aşağı Abbas Uşağı Aşireti, Zeynozade Mustafa Meçi oğulları İbrahim Ağa, torunu Ahmet, Zeynel Ağa'nın yeğeni Mustafa, oğulları Yusuf Ali, Hüseyin, Ebubekir Beyler, Küçük Ağa'nın oğulları İsmail, Alişan, eski milletvekili Miço Mustafa, Koç Ağa Bergama'ya...

Bozukanlı Keçel Uşağı Aşireti, Munzur Ağa, Pir oğlu Yusuf Efendi, Ali Şevki Efendi, Munzurzade Nuri, Liko, Seyid Mahli, Saytıcan Ağa, Munzurzade Ali Ağa, Seyid İsmail, Şah Cihan, Pir Hasan Ağa, Veli Ağa, Kahramanzade Mehmet Ağa, Hayır oğlu Eyup Ağa, Hayrabolu'ya...

Birmanlı Aşireti reisi Hilorik Hüseyin Ağa, Akhisar'a, **Baluşağı Aşireti** reisi Paşa temur, Seycan, Eyup Ağa, Seyit Han, Hır oğlu Eyup Ağa Akhisar'a, **Asuranlı Aşireti** Reisi İbrahim Ağa, Akhisar'a...

Yukarı Abbas Uşağı reisi Seyit Rıza, Kırkavaklı Seyit Ali oğlu Hüseyin, Seyid Ağa, Seyid Rıza'nın oğulları, Baba, İbrahim, Seyid Hasan Hüseyin, Hamanlı Aşiret reisi süleyman Efendi Akhisar'a...

Perihan Aşireti reisi Hayır oğulları Bandırma'ya, **Beyit Uşağı aşireti** reisi Süleymanoğlu Zeynel, Sol Hasanlı Mahmut, Hasan, Hüseyin Ağa, Kerim oğlu Ali, Molla Mehmetzade Dursun Efendi, İsmailzade Zeynel, Süleymanoğlu Halil, Zeynel'in kardeşi Hasan, Aslanlı Uşağı Aşireti reisi Pülürlü Seyid, Hüseyin Ağa, Hafidi Ağa, Gedikli Koçluca kabile reisi Hasan Meko, Mest Uşağı Reisi Nur Ali Salihli'ye,

Bezgevir ve **Bazgar aşiretleri** reisleri Topuzoğlu İbrahim, Süleyman ve Mahmut, Kırklareli, **Topuz Aşireti** reisleri Alişar Ağazade Veli Dolu, Vilo oğlu Mehmet Ağa, Kara Ali oğlu Kego Ağa Keşan'a... **Koç Uşağı Aşireti Çemişkezek Reisleri,** Hezeride Kopu, Hezeride Dursun Ali, Abdükte Ahmet oğlu Ağa, Birade Hüseyin Ağa, **Hozat Reisleri** Kozluca'da... Kör Seyid Han, Maksut oğlu İdare namı ile İbrahim, Timur oğlu Hüseyin, Kerim oğlu Beko, Mahmut Seyid Ali Ağa, İdare İbrahim'in oğlu Seyit Han, Balıkesir'in Balya ilçesine, **Maksut Uşağı Aşireti** Reisi Kasım oğlu Munzur Ağa, Aydın, Mustafa, Süleyman, Mahmut, Kahra-

Levent Şahverdi Arşivi

man, Abas Ağalar, **Ferhat Uşağı** Reisi Aydın oğlu Kahraman, **Bazik Uşağı** Reisi Abdal Hıdır, Turgutlu'ya, **Resik Uşağı Aşireti** Reisi Oshihte Zeynal Ağa, Kamil Ağa'nın oğlu Halil İbrahim, Abbas oğlu Abbas, Şam Uşağı aşireti reisleri, Şeyh Hasan, Nuri Ağa, Karakaşta Süleyman Çavuş, Lilo Ağa, Ali İbrahim, Şeyh Cihan, Munzur oğlu İbiş, Babaeski'ye...

Karsanlı Aşiretinden Ali, Hasan, Murtaza Ağalar, Hakesli Keko, Yertal oğlu Ali Ağa, Mehmet Onbaşı, İlermanlı Musa Ağa, kardeşleri İbrahim ve Ali Ağalar, Uzunköprü'ye, **Selamlı Aşiretinden** Pülümürde Dursun Ağa'nın oğulları Hasan, Musa Ağalar, Nazimiye ve çevre Sof mezrasından Rıza Efendi ile kardeşleri Fazlı, Resul, Amcazadeleri Ali ve Süleyman, Ahmet Ağazade Resul Efendi Bayındır'a, **Botanlı Aşiretinden** Ahmet, Orumlu Yusuf, Kelabi Aşo, Torunu Mehmet Haydar ve Alişan Ağa, Uzunköprü'ye, **Zerkanlı Aşiretinden** Pülümür'de Mustafa, Babaeski'ye, **Çerikli Aşiretinden** Şeyh Hüseyin Beyzade Mustafa Ve Hasan Beyler, Çorlu'ya, **Yusufanlı Aşiretinden** Hüseyin, Mehmet ve Kamer Ağalar, Hüseyin Ağanın oğlu Keğo, Peşte Zano Ağa, Murtaza oğlu Mehmet, **İzoli Aşiretinden** Gedikoğlu Mehmet, Yusuf, Aziz, Rişitte Hakkı Efendi, **Beyhanlı Aşiretinden** Mir Seyitli Hasan Keşan'a...

Kısmorlu Aşiretinden Hasan Efendi, **Sür Uşağı Aşiretinden** Hasan, Sürzade Ayup Ağa, Güllabizade Timur Ağa, yeğenleri, İsmail, Hasan Ağalar, Haydarzade Haşo Müdür Ağa, Maykiritli Gebanlılar Reisi Hasan Ağa, Çorum'a...

Haydaranlı Aşireti Reisleri Büşnekte Ahmet Ağa oğlu Kamer, Hızır Hocan Köyünde Ali oğlu Hızır, Umum Reisleri Kelman Hüseyin, amcaoğulları Hüseyin, Musa, Süleyman, Ali, Süleyman kabilesi reisi Rostaklı Kemer Ağa, Susurluk'a...

Şeyh Mehmetli - Modanlı Aşireti Reisleri Hişto Köyünde Hızır, Nur oğlu Ali, Bako, Nazımiye'nin Yukarı Harik'te Keko, Harikli Kihto oğulları Kamer, Hüseyin, Keşan'a, **Hormekli - Horik Aşireti** Reisleri, Mehmet Efendi, Sü-

Levent Şahverdi Arşivi

leyman, Mustafa, Pertal-Battal Ağa, Giverikli Süleyman Ağa, oğulları Bertal, Ali, Hasan, Süleyman Ağa'nın kardeşleri, Beral Efendi, Hüseyin, Hasan, Süleyman ve Ali Ağalar, Malkara'ya,

Demadanlı Aşireti Reisleri Kemer, Cebrail, Hasan ve Cibozer, Bandırma'ya, **Zerkanik Aşireti** Reisi TimkinAğa, Malkara'ya, **Pilvenk Aşireti** Reisleri Zilanlı Süleyman, kardeşi Hasan, Köş oğlu Hacı Mustafa, Halifanlı Reisi Seyid İbrahim oğlu Süleyman Malkara'ya, **Beritanlı Aşireti** Reisleri İbrahim, Zülfi Paşa, Ali Ağa, **Seyhan Aşireti** Reisleri Hüseyin Seyid Ağa, Ciki Ali Kiro, Kula'ya, **Kodan Aşireti** Reisleri Hasan Efendi ve Dilo Kiro Alaşehir'e, **Balabanlı Aşireti** Reisleri Halil Ağazade Paşo, Mehmet ve Kamer Ağalar, Çorlu'ya...

Derviş Cemal evladı Aşiret Reisi Erzurumlu Şeyhozade, **Ali Abbas Evladı Aşireti** Reisleri Kiştinli Ağadede ve Terlikuklu Ali Ağa Alaşehir'e, **Şadilli Aşireti** Reisleri, Oho Ağası Necip Ağazade Hasan Ağa, Umum Reis Mustafa Ağa, Mehmet Efendi, Adil Bey, Rıfat Hüseyin Ağa, Zülfiş, Mehmet Efendi oğulları Seyid ve Ali, Bandırma'ya, **Kaz Aşireti** Reisi Osman bey, Kırklareli, **Garanson Aşireti**'nden Hacı Didi Bey, **Garabas Aşireti**'nden Abdal Ağa, **Sultan Munzur Aşireti**'nden Seyid oğlu Süleyman, Seyid Emin, **Baba Mansur Aşireti** Reisleri, Mazgirtli Seyit ve Pülümürlü Seyid İsmail, **Avucan Aşireti** Reisleri kababallı Seyid Hıdır, Seyit İsmail, Ödemiş'e...

Kureyşanlı Aşireti, Ali Çavuşun Hasan Efendi, Seyit Mahmut Mahallaş Ağa, Derviş İbrahim, Zeynel Çavuşaro, Seydo Ali, Ağa, Havr Köyünden Rehber, Köresipi Köyünden Keki Ali, Bert Türöşmekte Hasan Efendi, Tarda köyünde Dibo Ağa, Kiği'nin Sitir Köyünde Casus İbrahim, Nazımiye'de Renan Köyünde Hamdş, Gülik Köyünde Hasan, Şeyh Mahmut Çavuş, Zine Köyünde Aligah, Kalman Köyünde Süleyman, Çamuret Köyünde Zeynel Ağa, Kiği'nin Sis Köyünde İbrahim Ağa, Saray'a...

Şükranlı Aşireti Reisi Ali Ağa Uzunköprü'ye, **Şeyh Mehmet Dede Evladı Aşireti**'nden Doğan Dede evladı,

Levent Şahverdi Arşivi

Pir Sultan Evladı Aşireti, Sebelanlı Aşireti Reisleri Mustafa ve Rıza Ağalar ile Hüsnü Bey, Alaşehir'e, **Cibranlı Aşireti**'nden Şeyh Said'in kayınbiraderi Ahmet bey, Kırklareli'ne, **Abdalanlı Aşireti**'nden Pülümürlü Nur oğlu Mustafa ve Tercanda Laz Hüseyin Efendi Balya'ya...

Arilli Aşireti Reisleri, Kirisli Yusuf Ağa, kardeşleri, İsmail, Hüseyin, Ferhat, amcazadeleri, Alık–Muhik, Türk Mehmet Ağa torunu Hüseyin Ağa oğlu Yusuf Ağa, **Mahdudan kabilesi** reisi Ramazanlı Dursun Ağa, **Şekolan Kabilesi** reisleri, Nazimiyeli Hüseyin, Mirc ağa, Dirizli İsmail, Nazimiye'de Battal oğlu Musa, Keşkovaroda Keko, **Ferhadan Reisi** Diyikli Deli oğlu Hüseyin, Balıkesir'e...

Hiranlı Aşireti Reisleri Mustafa, Mehmet Ali, Hüseyin, Kiriniste Mustafa Ağalar, İbi Mahmut Köyünde M. Ali, Sindam Köyünde Ali, Dest oğlu Mehmet Ağa, Polan Köyünde Hüseyin Efendi Pınarhisar'a, **Bütikanlı Aşireti**'nden Hüseyin Agazade İbrahim, Zeynel ve Ali Ağalar Kula'ya, **Çambelli Aşireti**'nden Hasan Ağa Uzunköprü'ye, **Badilli Aşireti**'nden Mahmut ve Abdurrahman Beyler, Pınarhisar'a, **Biles Aşireti**'nden Milli Halil Bey, Veli Bey, Pınarhisar'a, **Kubanlı Aşireti**'nden Muti, **Mala Aşireti**'nden Mola Ahmet, **Yelçi Aşireti**'nden İskender Ağa, Vize'ye, **Şertlik Aşireti**'nden Necip Efendi, Akhisar'a, Kumsur Aşireti'nden Resul Ağa, **Puğ–Puhar Aşireti**'nden Hasan ağa Vize'ye, **Az Aşireti**'nden Mehmet ağa, **Atmalı Aşireti**'nden Battal oğlu Mehmet Efendi, Akhisar'a, **Hitsor Aşireti**'nden Kahraman Bey, **Eşref Aşireti**'nden Mehmet Ağa, **Harun Aşireti**'nden Mehmet ağa, Vize'ye, **Sinamilli Aşireti**'nden Hacı Hasan Ağa **Malkara'ya, Malhas–Al Hasan Aşireti**'nden İbil Ağa, **Bulyan Aşireti**'nden İyores ve Hasan Ağalar Malkara'ya; bkz. Dersim, ek s: 1-14.

(71) Dersim; s: 15-19.

Levent Şahverdi Arşivi

ALTI

1932 yılındaki bu çalışmaların ilk ürünü **İskan Kanunu**'ydu.

İskan Kanunu, 1932 yılı 27 Nisan günü Bakanlar Kurulu'nca görüşülmüş, 2 Mayıs 1932 günü de TBMM'ne sunulmuştu. (72)

Yasa'nın TBMM'inden çıkması için iki yıl beklenmişti.

Yasa'nın ilk maddesi şöyleydi:

«Türkiye'de Türk kültürüne bağlılık dolayısıyle nufus oturuş ve yayılışının bu kanuna uygun olarak İcra Vekillerince yapılacak bir programa göre düzeltilmesi Dahiliye Vekilliğine verilmiştir.»

Yasa, ikinci maddesiyle Türkiye'yi üç bölgeye ayırmaktaydı.

1 numaralı mıntıkalar: Türk kültürlü nufusun artırılması istenen yerler.

2 numaralı mıntıkalar: Türk kültürüne temsili istenen nufusun nakli ve yerleştirilmesine ayrılan yerler.

3 numaralı mıntıkalar: Yer, sağlık, ekonomi, kültür, siyaset, askerlik ve güvenlik nedeniyle boşaltılması istenen ve yerleşmesi ve oturulması yasak edilen yerler.

Levent Şahverdi Arşivi

4 Temmuz 1927 tarihinde çıkarılan «**Bazı Eşhasın Şark Mıntıkasından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun**» ile Diyarbakır ve Ağrı çevresinden 1400 kişi Batı illerine sürülmüştü.

Yasa gerekçesinde Başbakan İsmet Paşa, Cumhuriyet döneminde «**hükümet içinde hükümet şeklinde icrayı hüküm ve bu yüzden menfaat temin eden mütegallibe**» diye tanımladığı bu kişiler, yerlerinden alınıp batı illerine sürülmedikçe «**aydınlanma ve ilerleme**» olmayacağını yazmıştı. (73)

1927 yılındaki sürgünden sonra İskan Kanunu ile daha büyük bir sürgün listesi hazırlanıyordu.

GEREKÇE...

İskan Kanunu tasarısının sunuluş gerekçesinde, «**Cihan tarihinde büyük muhaceret sellerini ve akıntıları yapanların başında Türkler ve Turani kavimler olduğu**» ileri sürülmekte ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında Türk'ün temsil ve gelişme gücünün Orhan Gazi'nin koyduğu esaslara ve Fatih yasalarına göre kurulan idari örgütlerle devşirme usulünden feodal rejimden arazinin ele geçirilme usulü ve bu arazinin kullanım şeklini düzenleyen kurallardan da İmparatorluğunun yayıldığı ülkelerde «**aslı unsuru olan Türk'ü hakim kılmaya**» ve çevresini «**Türkleştirmeye**» ve geniş sınırlarda uç beylerinin dirlik sahibi sipahilerin yurtluk ve ocaklık sahibi Türk aile zümrelerinin «**tımar ve zeamet erbabının etrafında Türk kolonilerin vücut bulmasını**» sağladığı anlatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Gerekçede, Hilafetin Osmanlılara geçmesinden sonra müslümanlığın, fetih yolu ile ele geçirilen ülkelerde Türklüğün temsiline engel olduğu, Kanuni Süleyman'ın çıkardığı yasalarla islam dinine bağlı olan fakat Türk kültürünü benimsemiş zümre ve aşiretlerin eski zeamet örgütünde bazı değişiklikler ve **«muvaazalı şekillerle»** özellikler ve ayrıcalıklar tanındığı, hatta bu ayrıcalıkların aşiret reislerine, beylerine verilmekle kalınmayıp voyvodaları da kapsadığı, bu ayrıcalıkların Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasına kadar sürdüğü, tasfiyelerinin sonuçlandırılamadığı anlatılıyordu. (74)

Gerekçeye göre, 17. yüzyıldan sonraki yenilgilerden sonra Osmanlı İmparatorluğunun sınırları daraldıkça yabancı egemenliğinde yaşamak istemeyen Türkler, işgalci devletlerin izledikleri siyasetler yüzünden memleketlerini terkederek üç yüzyıldan beri göç etmektedir.

Bu göçmenler ne durumdadır?

«Çeşitli yerlerden göç eden ve çeşitli dil ve şiveleri konuşan muhacirlerin nerelere ve nasıl yerleştirildikleri ve ne dereceye kadar Türk birliğine vasıl olabildiği bunların bu güne kadar aramızda yaşayan kuşaklarından ve onların torunlarından anlaşılır.»

Gerekçede daha sonra Tanzimat döneminde yapay bir Osmanlılık yaratıldığını, **«dini ve emperyalist saltanatın bünyesinin»** de aslında **«milli temsil siyaseti»** ne de aykırı düştüğü, imparatorluğun, birbirleriyle bağdaşmayan unsurların yan yana bulunmalarına ve bu toplulukların kendi aralarındaki çelişkilerin sürmesine bağlandığı anlatılıyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

«Onun için çeşitli kıtalardan gelen muhacir unsurlar, hane hane Türk kasaba ve köyleri içine dağıtılarak eritip temsil edilmeleri amacı hiçbir zaman güdülmezdi. Çeşitli illere gelen bu halk blok halinde müstakil köy ve mahalle oluşturmak üzere yerli Türklerin arasına bir ihtilaf unsuru olarak katılırdı. Bunlar yıllarca kendi dillerini konuştular. Bütün Osmanlı devrinde Türkçeyi ana dil olarak benimseyemediler. Türk ırkına ve kültürüne bağlı göçmenler bile blok halinde ayrı yerleştirilmek yüzünden ırkdaşlarına bütün Osmanlı devrinde ısınamadılar, gittiler.»

Osmanlı İmparatorluğu göçmen sorunu ile ilk kez ne zaman ilgilenmiştir?

«Başvekalet vekili Dr. Refik Saydam» imzasını taşıyan gerekçeye göre, Osmanlı İmparatorluğu ilk kez bu konuyla Kırım Savaşı sonrasında ilgilenmiştir?

Türk yörükleri, kendilerine özgü töreleri, ilkeleri ve üretim biçimleriyle Osmanlı zamanında **«bir kalem vergiden başka hiçbir mana ifade etmeyen anlaşılmaz bir alem olarak»** kendi kendilerine yaşadılar.

Osmanlı yönetimi aşiretler için de özel bir siyaset izledi.

Neydi bu siyaset?

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E...

Gerekçede bu siyaset şöyle anlatılmaktaydı: (75)

«Aşiretleri, kendi hallerine bırakmak, hatta reisler ve ağaların aşiret üzerindeki nufuzlarını artırmak ve onları, ağalar ve beyler aracılığı ile Hükü-

Levent Şahverdi Arşivi

mete bağlamak, gerek birbirleriyle gerek yerleşen halk ve aralarındaki uyuşmazlık ve çelişkileri besleyerek ve sürdürmek mutlak yönetimin başlıca siyasetiydi. Eski ve yeni Osmanlı yönetiminin bütün yasaları, fermanları ve fetvaları, aşiret ağalığı, beyliği, tıpkı aramızda bir komün idaresi özerkliği ve belediye başkanlığı şeklinde görmüş ve tanımıştır. Meşrutiyetin ilanından ve Balkan Savaşı'ndan sonra İçişleri Bakanlığı'na bağlı göçmenlerin yönetiminin faaliyetleri arttı. 1914 yılında aşiretlerin yönetimi de göçmenlerin yönetimi kapsamı içine alındı.

Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda işgal edilen memleket halkından göç eden ya da sığınanların barındırılması için günü gününe ivedi önlemler almak zorunluluğu devletçe esaslı bir yerleştirme siyaseti izlemesine olanak vermedi.

Lozan Barış Anlaşması ve Cumhuriyetin kurulmasından sonra, muhacir, mübadil, mülteci ve harikzade binlerce halkın yönetim, yedirip içirme, barındırma, yerleştirme zorunlulukları karşısında kurulan Mübadele, İmar ve İskan Bakanlığı, sonradan İskan Müdiriyeti geçirmiş oldukları felaketlerle, çeşitli sıfat ve adları taşıyan bu yurttaşlara önce aileleriyle birlikte hayatlarını koruyacak önlemlere yardım etmek ve sonra da zarar ve ziyanlarını bir dereceye kadar giderecek yasal gerekleri uygulamak yolunda yıllarca uğraştı ve sekiz yıl süren mübadele, tefviz, temlik işlerinin sonuçlanması için geçen yıl TBMM'nin kabul edilen 1171 sayılı yasanın uygulanması ile bu işlerin kesin olarak çözülmesi, bir yıllık zamanı aldı. (76)

Levent Şahverdi Arşivi

Yasa tasarısının gerekçesinde Hükümetin dokuz yıl içinde «**Türk nüfusunun kemiyet ve keyfiyetçe inkişaflandırmaya**» yönelik nüfus siyaseti izlediği anlatılmakta ve bazı illerde kilometre başına en az 2, en çok 147 kişinin düştüğü, ülke çapında ise kilometre başına 18 kişinin düştüğü belirtilerek yasanın ne amaçla çıkarıldığı şöyle açıklanmaktadır:

«Milli üretimi artırmak ve kıymetlendirmek için mevcut nüfuzumuzu hem dışarıdan gelecek ırkdaşlarımızla artırmaya, hem de içerde üreyip türemek imkanının kalmadığı dar gelirli çevrelerden kurtararak arazileri geniş yerlerde ırkı kuvvetlendirecek ve iktisadı, refahı artıracak sahalara nakledecek, vatandaşlar arasında fazla doğurganlık ve sağlık koşulları uygunsuz olan yerlerden elverişli yerlere kaldırarak nüfus kütleleri arasında ölümlerin azalmasıyla ve topraksız halkın toprak edinmesiyle gelişmeye ihtiyaç vardır.»

Tasarıda yörükler ve aşiretlerden ve yurttaşlara verilecek topraklardan söz ediliyor.

Yasanın tek amacı Kürt ırkı ile ilgili geniş kapsamlı bir eritme planını uygulamaya koymak değildir.

Yasa bir değil birkaç amaçla çıkarılmıştır.

Amaçlardan biri yurt dışından gelen göçmenlerin Türkiye'nin hangi bölgelerine yerleştirilecekleri; diğeri ise çingene, yörük ve aşiretlerin yerleştirilmeleri ile ilgilidir.

Yasa, aşiretlere hükmi şahsiyet tanınmayacağı, aşiretlere o güne kadar verilmiş bütün ayrıcalıkları kaldırmayı amaçlıyor.

Bu genel bir hükümdür ve Kürt feodalitesini hedef almaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yasanın Dersim yöresindeki kargaşadan sorumlu tutulan Alevi – Kürt aşiretleri ile ilgili amacı da Devletin aşiret ayrıcalıklarına karşı aldığı tavır ile «**ana dili Türkçe olmayan nufus birikimlerinin meni ve mevcutlarının dağıtılması ve bu suretle milli birliğin korunması**» olarak açıklanıyor.

AŞİRET AYRICALIKLARI KALDIRILIYOR...

Yasa'nın aşiretler ile ilgili 10. maddesi şöyleydi:

«**A — Kanun, aşiretlere hükmi şahsiyet tanımaz. Bu hususta herhangi bir hüküm, vesika ve ilama müstenit de olsa tanınmış haklar kaldırılmıştır. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların herhangi bir vesikaya veya görgü ve göreneğe müstenit her türlü teşkilat ve taazzufları kaldırılmıştır.**

B — Bu kanunun yayınından önce herhangi bir hüküm veya vesika ile veya örf ve adet ile aşiretlerin şahsiyetlerine ve onlara izafetle reis, bey, ağa ve şeyhlerine ait olarak tanınmış, kayıtlı, kayıtsız bütün gayrimenkuller devlete geçer. Bu kanun hükümlerine ve Devletçe tutulan usullere göre bu gayrimenkuller, muhacirlere, mültecilere, göçebelere, naklolanlara, topraksız ve az topraklı çiftçilere dagıtılıp tapuya bağlanır. Bu gayrimenkullerin aidiyeti tapu sicillerindeki kayıtlara göre tesbit olunur. Tapu sicilindeki aidiyete dair bir kayıt yoksa veyahut kayıtlar yalnız şahıslar namına olup da halk arasında bunların aşirete ait olduğu söyleniyor ve aşiret fertleri de gayrimenkullerden başka-

Levent Şahverdi Arşivi

sına sahip bulunmuyorlarsa aidiyet, tahkikat üzerine o yerin idare heyeti kararı ile hallolunur. İdare heyetlerinin valilerce onanan kararları kesindir.

C — Bu kanunun yayınından önce aşirete reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanları ve yapmak istiyenleri ve sınırlar boyunda oturmasında emniyet ve asayiş bakımından mahzurlu bulunanları, aileleriyle birlikte, münasip yerlere naklettirip yerleştirmeye Bakanlar Kurulu kararı ile İçişleri Bakanı yetkilidir.

Ç — Türk tebaasından olup da Türk kültürüne bağlı bulunmayan aşiret fertlerinin dağınık olarak 2 numaralı mıntıkalara, Türk tabiyetli ve Türk kültürlü göçebe aşiretlerin fertlerini sağlık ve yaşama koşulları elverişli yerlere nakledip yerleştirmeye, Türk tebaası olmayan ve Türk kültürüne bağlı bulunmayan göçebe aşiretlerin fertlerini gereklere göre Türkiye dışına çıkarmaya İçişleri Bakanı yetkilidir.

Aşiret ağalarının ellerinden topraklarını alıp yoksul köylülere dağıtmak bir toprak devrimidir! (77)

Bu yasa, hiç kuşku yok, anti-demokratiktir, ancak, topraksız köylüler üzerindeki ağa ve bey baskısını kaldırmayı amaçladığı için devrimci izler taşımaktadır.

Türkiye'de topraksız köylülere toprak dağıtma konusu 1930lu yıllardan beri hep gündemdedir. Gündemde olan bu konu, sürekli olarak toprak ağalarının direnci ile karşılaşmış, bu yüzden topraksız köylülere toprak dağıtacak geniş kapsamlı bir yasa çıkmamış, çıkarılmamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

1934 yılında Şükrü Kaya tarafından hazırlatılan yasa taslağı hem Tarım Bakanlığı hem Danıştay tarafından geri çevrilmişti. (78)

Atatürk, 1936 yılında TBMM açılış konuşmasında toprak reformu yapılması gereğine değinmiş, Atatürk'ün bu isteğine karşın bu konuda bir yasa hazırlanıp sunulmamıştır.

Aynı yıllarda İsmet İnönü «**batakçı toprak ağalarının köklerini kazıyacağım**» demiş ancak yine de yoksul köylülere toprak dağıtan bir yasa çıkmamıştır.

Bu dönemde toprak reformu için atılan en önemli adım, 1924 Anayasasının 74. maddesini değiştirerek kamulaştırmada bedelin saptanması için özel bir yasa çıkarılmasının kabul edilmesiydi.

1937 yılında Celal Bayar Hükümetinin programına alınan (79) toprak reformu için 1945 yılı beklenecek, 1945 yılında TBBM gündemine gelen Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'na muhalefet edenler, Demokrat Parti'yi kuracaklardı.

Yasa'nın hangi amaçla çıkarıldığını anlayabilmek için «**İskan Kanunu Muvakkat Encümen**» in gerekçesine de göz atmak yararlı olur.

AMAÇ AŞİRET EGEMENLİĞİNİ KIRARAK TÜRK BİRLİĞİNİ SAĞLAMAK

«**Doğudan başlayan büyük akınla Batıya doğru Türk soyunun yayılışı bütün dünya için eşi bulunmaz bir iyilik olmuştur**» diye başlayan Encümen gerekçesinde, Türklerin uygarlık tarihinde önemli bir yer tuttuğu, çabuk üredigi ve üreyince de ateşli ülkü

Levent Şahverdi Arşivi

eri olarak uygarlık ışığı saçtığı övgülü ve edebi sözcüklerle açıklanmakta, Yörük ve Türkmenlerin katıksız Türk oldukları, Osmanlı devrinde bu Yörük ve Türkmenlerin başıboş kışlak ve yaylalarda bırakılıp, Türk varlığı içinde benliklerinin eritilmediği, Osmanlı İmparatorluğu'nun güttüğü «**ümmetçilik siyaseti**» nin Türk varlığında toplanması gereken kültürlü ve ülkülü yurttaşları değil her inanışta bulunması istenen değişik dilli ve değişik ülkülü insanlar istediği anlatılmakta, bu siyaset eleştirilmektedir. (80)

Gerekçeye göre amaç, yurt dışından gelecek Türk soyundaki göçmenleri «**eksiksiz Türk varlığına**» katmaktadır. Lozan Anlaşması'ndan sonra Türkiye'ye getirilip yerleştirilen soydaşlar ile ilgili yararlı yasalar ve yönetmelikler çıkarılmıştır. Yurt dışında kalmış yurttaşları anayurda getirip yerleştirmek için yeni bir yasa çıkarılması gerekmiştir.

762 bin 736 kilometre karelik toprağa bu insanlar nasıl yerleştirilecektir?

«**Yurdumuzun şöyle böyle üçte biri dağlık ve çorak olup üçte ikisi çiftçiliğe elverişlidir. Verim kabiliyeti de her yerde bir değildir. Her yerde bir olmamakla beraber, nufus yoğunluğu da verim kabiliyetine göre meydana gelmemiştir.**»

Öyleyse ne yapmalı?

Yapılacak iş, verimli toprakların altını üstünü işlemek, kurulmuş ve kurulacak kent, ilçe ve köyleri birbirine bağlayacak yollar yapmaktır.

Türkler, Osmanlı döneminde sıkıntı çekmişlerdi. Türkiye Cumhuriyeti, bütün olgunluğunu Türk varlığından alarak «**onun dışında niçbir şey görmemek üzere**» benliğini milletine dayamaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

«Türkiye Cumhuriyeti de ancak gönül ve kafa birliğini göz önüne alarak bir soyun tek çocuğu saydığı Türklüğün iç ve dış güçlerini biletip yükselterek her şeyi ancak bu büyük Türk'e bağlamayı kendisine ülkü ve amaç yapmıştır.»

Bu yasa yalnızca yurt dışından göçmen getirtmek için mi çıkarılmıştı? Gerekçeye göre, hayır.

Gerekçede, Türkiye içinde de öteden beri Türk kültürüne uzak kalmış olanların ülkede yerleştirilerek bunlara Türk kültürünü benimsetmek de devletin görevi olduğu kaydedilerek şu görüşlere yer verilîyor:

«Türk bayrağına gönül bağlamışken Türk yurttaşlığını, yasanın onlara verdiği her türlü hakları kullanmakta olanları Türkiye Cumhuriyeti uygun göremezdi. Bunun içindir ki, bu gibilerin Türk kültüründe erişmek ve onları Türk oldukları için daha sağlam yurda bağlamak yollarını da yasa göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Türk'üm diyen herkesin bu Türklüğü devlet için açık olmalıdır.»

Encümene göre yasanın amacı gerek yurt dışından gelen dağınık türkleri toplayarak bu göçebe yaşamına son vermek ve gerekse yurt içindeki Türk kültürüne yabancı kalmış olanları **«Türk büyük benliğinde yerleştirip eriterek bir kardeş ve yurttaş varlığı yaratmak»** tır.

Levent Şahverdi Arşivi

(72) T. C. Başvekalet Muamelat Müdürlüğünün 2.5.1932 gün ve 6/1120 sayılı yazısı, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV. İçtima 3, cild 23, sıra no: 189, s: 1-4, Yasa için ayrıca bkz. Dustur, 3. Tertip, cilt 15, Teşrinisani 1933, Teşrinievvel 1934, s: 1156-1175, Beşikçi İsmail, Kürtlerin Mecburi İskanı, Komal Yay, 1977 İst. s: 155.

(73) TBMM Zabıt Ceridesi 18.6.1927, İ: 76, C: 1, s: 153.

(74) Osmanlı İmparatorluğu'nda üç türlü toprak mülkiyeti vardı. Mülkiyeti özel kişilerde olan toprak, vakıf mülkiyeti ve «miri arazi» adı verilen devlet toprakları. Devlet, kendi mülkiyetindeki toprağı işletmek üzere «sipahi» adı verilen memurlara bırakır. Sipahiler, devletin kendisine işlemek üzere bıraktığı toprakları köylülere kiralar, bu köylülerden devlet adına vergi alırlardı. Devlet, sipahi ve «reaya» adı verilen köylüler arasındaki bu ilişkilere «dirlik sistemi» adı verilirdi.

Dirlikler, gelir durumuna göre «tımar – has – zeamet» diye üçe ayrılırdı. Bu sistemde nahiyelerde «çeribaşları», ilçe merkezlerinde «alaybeyleri», daha büyük merkezlerde «subaşıları» ve «sancakbeyleri» bulunur, bunlar da «beylerbeyliğine» bağlanırlardı.

Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilen eski adı Eflak ve Buğdan olan bugünkü Romanya'da Romen Prensleri ve Fenerli Rum Beyleri bir çeşit «genel vali» gibi ülkelerini yönetirlerdi. Bunlara «voyvoda»

Levent Şahverdi Arşivi

denirdi. bkz. Üçok Coşkun - Mumcu Ahmet, Türk hukuk Tarihi, Savaş Yay. 5. bası, Ankara, s: 258-259.

(75) Gerekçenin aşiretler ile ilgili bu önemli bölümü Türk bilim adamlarını eleştiren Dr. Beşikçi'nin kitabında nedense yer almıyor Beşikçi, a.g.y. s: 156.

(76) «Muhacir» kendi istekleri ile Türkiye'ye göç eden, göçmen. «mubadil», anlaşmalar gereğince Yunanistan'a gönderilen Türkiyeli Rumlara karşı Türkiye'ye gönderilen Türkler anlamında, «mülteci», çeşitli nedenlerle Türkiye'ye sığınanlar, «harikzade» de yangınlardan zarargörenleri, «tefviz» bütün bu insanları yerleştirmeyi, «temlik» ise bu insanlara ev ve toprak verilmesi anlamlarında kullanılan kavramlardır.

(77) Marksist eğilimli TİP'in yayın organı Sosyal Adalet Dergisinde marksist yazar Erdoğan Başar ve Samim Kocagöz, yasanın bu maddesini toprak ağalığının tasfiyesi olarak görürlerken, (Sosyal Adalet, 26 mart 1963, s: 2 ve 16 nisan 1963, s: 11) Doç. İsmail Beşikçi, toprak ağalarının ellerinden topraklarını alıp yoksul köylülere dağıtılmasını «sömürgeci, anti-demokratik, ırkçı ve faşist» olarak niteliyor. (Beşikçi, a.g.y. s: 130)

Doç. Beşikçi, Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946) adlı kitabında (s: 14 ve 170-171, 200), İskan kanunu'nu savunan marksist eğilimli öğretim üyesi Doç. Dr. Taner Timur'u da «Kemalist ideolojinin... ırkçı ve sömürgeci eylemlerini onaylamakla» suçluyor. (Beşikçi, s: 195)

(78) Avcıoğlu Doğan, Türkiye'nin Düzeni, 1968, Ankara, s: 234.

(79) 8 Kasım 1937 günü TBMM'inde okunan Celal Bayar Hükümeti'nin programında şu sözler yer alıyor:

«Topraksız çiftçi bırakmamak prensibi parti programımızın 34. maddesine dayanır. Her Türk çiftçisini kafi toprak sahibi etmek ve topraksız çiftçiye

Levent Şahverdi Arşivi

toprak dağıtmak için hususi istimlak kanunları çıkartmak bu maddenin hükmüdür. Bir Türk çiftçi ailesini çalışarak geçinebileceği bir toprağa malik olmasını vatan için sağlam bir manevi imar esası saymaktayız.» (Dağlı Nuran – Aktürk Belma, Hükümetler ve Programları, 1920-1930, TBMM Yay. 1988, Ank. s: 57)

(80) TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, İçtima 3, cilt 23, s: 5, TBMM İskan Kanunu Layihası, Karar No: 6, s: 5.

Levent Şahverdi Arşivi

YEDİ

Yasa TBMM'nde görüşülürken ilk sözü Kütahya Milletvekili Naşit Hakkı Bey (Uluğ) aldı.

Naşit Hakkı Bey, sözlerine şöyle başladı:

«— Yurdumuza ülkümüzdeki şekli verecek bugünkü bakir varlık üzerinde hür, zengin ve sağlam kuşakları yaşatabilecek, Türk olmanın şeref ve değerini bu topraklarda yaşayanların iliklerine kadar işletecek olan yerleştirme yasası devrim yasalarının başlıcası olma yüceliğindedir. (...) Arkadaşlar, gün görmüş Türk milleti, dünyanın en büyük devrimcisi ve Türklüğün büyük kurtarıcısı Mustafa Kemal'in çevresinde toplanıyor. Dışarıda kalmış Türkleri ana vatan sevgi ile kucaklıyor.

İki buçuk asırdan beri Tuna boylarından başlıyarak Meriç kenarına kadar Türkler, elleri boş, aç ve sefil ana yurda akıyor ve burada nufusun, sağlığın değerini bilmeyen bir idarenin elinde kırılıp gidiyordu. Bunların içinde özellikle korunan unsurlar, Türk diliyle konuşmuyor, ufukları karardığı zaman, düşman saflarına geçmekten utanmıyor, Anadolu'nun kıyılarından bir hançer gibi vatanın bağrına saplanmaya savaşıyorlar.

Lozan Zaferi, ana yurda dönenlerin aç ve sefil

Levent Şahverdi Arşivi

göçmenlerin önüne geçti. Mübadele Anlaşması ile 100 milyonluk bir servet kazanıldı. (...) Türk uygarlığına, Türk kültürüne ve siyasal ve ekonomik ihtiyaçlara ve koşullara göre nufusunun oturuş ve yayılış işini kuran hükümler, isabetten şüphe götürmeyecek kadar açık ve canlıdır.» (81)

Kütahya Milletvekili Naşit Hakkı Bey, daha sonra yasayla aşiret ayrıcalıklarının kaldırılması konusuna geliyor ve yasayı **«devrim önlemlerini alıyor»** diye tanımladıktan sonra şöyle savunuyor:

«Bu vatan üzerinde sınıf ve çelişki yaratmamak için bizim ilkelerimizi tanımayanlarla savaş çok sert oldu. Çeşitli silahlı başkaldırmalar, irtica hareketleri, dağ başlarında soygunculuk ve saldırılar genellikle aşiret ruhunda beslendi. Devrim yönetimi, halk ile devlet arasında nufus ticareti yapan, halkın kanını emen, ırzına, malına ve hayatına hükmedenlerle korkusuzca çarpıştı ve bu devletin iştirak kabul etmez varlığını hepsine tanıttı.»

Naşit Hakkı Bey, konuşmasında aşiretlerin ayrıcalıklarına son verdiği için yasayı **«şeref abidesi»** olarak gördüğünü söylüyor ve abideyi **«savaşın sonunda kurulan asayiş ve inzibat temeli üzerinde»** dikeceklerini belirtiyordu.

Naşit Hakkı Bey, bu yasa ile aşiretlerin tasfiye edileceğine ve **«yüz karası»** olarak adlandırdığı bu **«teşkilatı»** böyle çökerteceklerine inanmıştı.

Ona göre önemli olan toprak sorununun çözümüydü. Her Türk, ekip, biçeceği bir toprağa sahip olmalıydı. Yurt dışından gelen büyük yığınlar, yurdumuza yerleşecekler ve milli refah düzeyini yükseltecekler di.

Levent Şahverdi Arşivi

Naşit Hakkı Bey'den sonra kürsüye gelen Samsun milletvekili Ruşeni Bey, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki «**Türk istilalarını yabancıların aşık oldukları**nı» anlattıktan ve tarihten örnekler verdikten sonra Osmanlı saltanatında Türklerin Araplaştırılmasından yakınıyor, Mustafa Kemal ile birlikte «**Türk milletinin dili bir, duygusu bir, kültürü, ülküsü**» olacağını belirtiyordu.

Ruşeni bey, midelerin canlı şeyleri yiyerek yaşadıklarını, milletlerin de kümeleri ve milletleri yiyerek yaşayacaklarını belirtiyor, örnek olarak, Amerika'yı, Suriye ve Mısır'ı veriyordu.

Ruşeni Bey, Amerika'nın çeşitli milletleri Amerikalı yaptığını, Mısır, Suriye ve Filistin'de kurulan Alman Okullarının da Alman kültürünü yaydıklarını anlattıktan sonra Türk devriminin ulusal kültür yarattığını anlatıyordu.

Ruşeni Bey konuşmasını şöyle sürdürmüştü:

«Şimdi burada bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim. İyi ama, bizde öyle bir unsur vardır ki, onu tek olarak istediğiniz Türk toplumu içine atınız, orada hemen gelişerek o toplumun bünyesini kemirecek ve sermayesini yabancı memleketlere atacaktır. Peki bunları ne yapalım? Bunlar, öyle bir millettir ki, dünyanın her yerinde zoru gördüğü zaman hemen vatan aşıkı, büyük vatanperver, büyük fedakar görünür. Fakat yine öyle millettir ki, yaşasın der. Lakin kim, daha belli değildir. Bizim vatanımızda büyük kitle teşkil etmezler. Fakat ekonomimizde birçok etkisi ve zararı vardır... (Müstakilen sanat edinmek ve icrayı sanat etmek yasaktır) dendiği halde bunlar ticaretin bir-

Levent Şahverdi Arşivi

çok şubelerini müstekilen kendi ellerinde bulundurmaktadırlar.

Benim kanaatımca bunların dağılması ve sürülmesi gerekir. Fakat bizim Medeni Kanunumuza göre bu yetenekli insanlar pekala Türk'e karışabilir. Bunların Türklerden alacakları şeref sonsuz olduğu için Türkten görecekleri yarar da çoktur. Bunların başka türlü temsil edilmelerine de gerek yoktur. (82)

Daha sonra yasanın dili üzerinde tartışma açıldı. Tartışma «**kültür**» yerine «**ekin**» mi? «**sıhhat**» yerine «**sağlık**» mı? «**muhacir**» yerine «**göçmen**» mi? sözcüklerinin seçilip seçilmemesi üzerinde yoğunlaştı.

Yasanın dili üzerindeki tartışmalardan sonra İçişleri Bakanı Şükrü Kaya söz aldı.

ŞÜKRÜ KAYA: GÖÇERLERİN DURUMUNDAN ÜZÜNTÜ DUYUYORUM

Şükrü kaya, Avrupa devletlerindeki nufus artışlarından örnekler verdikten sonra «**memleketin uğrayabileceği en büyük felaket nufus kıtlığıdır**» diyor ve Türklerin doğurganlık oranının çok olduğunu vurgulayarak amaçlarının savaşlardan uzak kalacak Türk neslinin çoğalarak memleketi doldurması olduğunu söylüyordu.

Şükrü Kaya, konuşmasını şöyle sürdürüyordu:

«Nüfusumuzun taşkın olduğu ve bugün Avrupa'nın nufus yoğunluğu olduğu söylenen yerlerdeki kadar yoğun olan topraklarımız vardır. Bu topraklardaki halk, bugün için vatanın olaylar ne-

Levent Şahverdi Arşivi

deniyle boşalmamış kısımlarını doldurmaktadır ve dolduracaklardır. Şimdiye kadar yasalarımız dışarıdan gelen göçmenlere yardım ederdi. Bu yasa nufus yoğunluğu aşkın ve taşkın olan illerden nufusu daha az olan illere gidecek olanlara yardım edecektir. (83)

(...)

Biliyorsunuz ki, efendiler, Türk akını ve uygarlığı asırlarca birçok kıtaya egemen oldu ve gittiği yerlere uygarlığını, nufusunu ve birliğini beraber götürdü. İstimar (84) tarihinde hiçbir kavim yoktur ki –hatta Roma İmparatorları dahil– hiçbir devlet yoktur ki, istimar yeteneğini göstermiş olsun. Bugün Avrupa'nın birçok yerinde Türklerin diktiği abideler ve eserler meydandadır. Bugün Türk egemenliğinin çekildiği yerlerde Türk hasretini çeken milletler çoktur.

Türk, egemen olduğu zaman egemen olduğu bütün noktalarda bir Türk barışı kurmuş ve Türk barışı asırlarca devam etmiştir. Fakat, bazı tedbirsizlikler yüzünden Türk askerlerini çekmeye mecbur olduğu yerlerde kendi soyundan olan soydaşlarını da bıraktı. Türkler, dışarıda kalmayı istemediler ve memlekete geldiler.

Bildiğiniz gibi iki türlü göç vardır. Biri şiddet kullanarak zorla göçtür. Diğeri, istekli göçtür. Nufusu taşıp da başka yerlere giden halkın göçüdür. Şiddet kullanılarak gelen göçmenler, eski yönetimler tarafından iyi yerleştirilmemişlerdir, yahut yanlış yerleştirilmişlerdir. Bu göçmenler, bu zorlukları bugüne kadar çekmektedirler. Bu yasa, bunların düzeltilmesini gerektirecek hükümler taşıyacaktır. (85)

Levent Şahverdi Arşivi

Bundan sonra dışarıdan yakın çevremizde iki milyona yakın halis Türk vardır. Bunların azar azar anavatana gelmeleri kaçınılmazdır. Bunlar, eski zor ve şiddet kullanılarak gelmeyecek, kendi istek ve arzuları ile geleceklerdir. Kendilerini yerleştirme biliminin gerektirdiği toplumsal ve ekonomik kurallara göre yerleştirmek de bizim borcumuzdur. Yasada buna göre hükümler vardır. Yerleştirme her yerde güç geçmiştir. Bunda hiçbir memleket başarılı olamamıştır, gene en çok başarılı olanlar Türklerdir. Memleketin birçok noktalarına, Kırım'dan, Mora'dan, Kafkasya'dan gelen göçmenler yerleştirilmiş.. Bunların memlekete çok yararlı üretici elemanlar olduklarını görmekteyiz. Bundan sonra gelecekler de böyle olacaktır.

Bir de iç göç sorunu vardır.

Memleketimizde bir milyondan çok göçer vardır. Yarım ve sürekli göçer,. Doğu'da, Batı'da, hatta Adana'da, Antalya'da, Muğla'da, Burdur'da, Isparta'da bile göçenler vardır. Bunların herbiri bugün ızdırap içindedir. Bunlar, insani, ahlaki, milli, siyasi terbiyeden yoksun kalıyorlar. Kendilerine Cumhuriyet nimetleri henüz yetiştirilememiştir. Aralarında ne yargıç vardır, ne hekim, ne bir öğretmen. Bunların, böyle rüzgara kapılmış yapraklar gibi oradan oraya sürüklendiğini görmek çok acıdır, ben bir bakan, bir milletvekili olarak bunları görmekten çok üzülüyorum. Sizin de üzüntülerinizi dile getiriyorum. Bu yurttaşları da uygar ve iktisadi bir halde oturtmak için bu yasa içinde maddeler vardır.

(...)

Levent Şahverdi Arşivi

Topraklandırma diye ayrıca bir yasa hazırlanacaktır ve hazırlanmaktadır. Buna değinen bazı yönler de vardır. yorum da kabul edildiği için canınızı sıkmak istemiyorum. Zaten dava hepimizce biliniyor. İlacı da biliniyor. Hükümet ve Encümen, bu önlemleri bulmaya çalıştı ve yasayı onayınıza sundu. Çok rica ederim, hükümetimizi bu yasayla güçlendirin ve hükümetten hep sorunuz. Topraklandırma işi ne oldu? Göçmenler yerleştirildi mi? Göçerler yerleşti mi? Bazı yerlerde niçin temiz Türkçe konuşulmuyor? Bu yasa, tek dille konuşan, bir düşünen, aynı duyguyu taşıyan bir memleket yapacaktır. (86)

Aşiret reislerine tüzel kişilik tanınmayacağına ve kayıtlı ve kayıtsız taşınmaz mallarına el konacağına ilişkin 10. madde üzerinde tartışma açılmadı.

11. madde İçişleri Bakanlığına, «**Türk kültürüne bağlı olmayanlar veya Türk kültürüne bağlı olup da Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında, harsi, askeri, siyasi, sosyal ve güvenliğe ilişkin nedenlerle**» yurttaşların bir bölgeden bir başka bölgeye gönderilmeleri yetkisini veriyor ve ancak bu yetkiyi «**toptan olmamak**» koşuluna bağlıyordu.

12. madde ile hiçbir yabancı aşiretin ve göçebenin Türkiye'ye yerleşmesine izin verilmemesi öngörülüyordu.

13. madde, dışarıdan gelen göçmenler, yurt içindeki aşiretler, Türk soyundan gelmeyenler, topraksız ve az topraklı çiftçiler, doğal afetlerden zarar görenler, verimsiz veya azmanlık veya bataklık veya tehlikeli veya askerlikçe yasak topraklardaki insanlar ile «**harsi, siyasi, idari, sosyal, iktisadi**» nedenlerle başka

Levent Şahverdi Arşivi

yerlere gönderilmeleri gerek görülenlerin İçişleri Bakanlığı'nca uygun görülen yerlere yerleştirilecekleri öngörülmekteydi.

13. maddenin son fıkrası şöyleydi:

«**Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle ve küme teşkil etmeyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskanı mecburidir.**» (87)

Yasanın öteki maddelerinin görüşülmesi sırasında göçmenlere verilen arazilerin geri alınamayacağını öngören madde üzerinde uzun tartışmalar yapıldı.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, işlenmeyen büyük arazilerin göçmenlere verileceğini ve göçmenleri mal sahibi yapacaklarını vurgulayarak yasayı savundu. (88)

Yasa, oylamaya katılan 177 milletvekilinin oylarıyla kabul edildi. Oylamaya 140 milletvekili de katılmadı. (89)

1934'DEN 1960 VE 1990'LARA...

Aradan yıllar geçti.

1960 yılı 27 Mayısında Demokrat Parti'yi devirerek yönetime el koyan ihtilalciler, «**2510 sayılı İskan Kanununa ek 105 sayılı Kanunu**» kabul ederek aralarında Şeyh Sait'in yakınlarının da bulunduğu «**55 Ağa**» yı Doğu ve Güneydoğu illerinden Batı Anadolu'ya sürdüler. (90)

55 Ağa operasyonu, 1 Haziran 1960 günü 485 kişinin 3. Ordu Komutanlığı tarafından Sıvas'daki bir

Levent Şahverdi Arşivi

yerlere gönderilmeleri gerek görülenlerin İçişleri Bakanlığı'nca uygun görülen yerlere yerleştirilecekleri öngörülmekteydi.

13. maddenin son fıkrası şöyleydi:

«**Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle ve küme teşkil etmeyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskanı mecburidir.**» (87)

Yasanın öteki maddelerinin görüşülmesi sırasında göçmenlere verilen arazilerin geri alınamayacağını öngören madde üzerinde uzun tartışmalar yapıldı.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, işlenmeyen büyük arazilerin göçmenlere verileceğini ve göçmenleri mal sahibi yapacaklarını vurgulayarak yasayı savundu. (88)

Yasa, oylamaya katılan 177 milletvekilinin oylarıyla kabul edildi. Oylamaya 140 milletvekili de katılmadı. (89)

1934'DEN 1960 VE 1990'LARA...

Aradan yıllar geçti.

1960 yılı 27 Mayısında Demokrat Parti'yi devirerek yönetime el koyan ihtilalciler, «**2510 sayılı İskan Kanununa ek 105 sayılı Kanunu**» kabul ederek aralarında Şeyh Sait'in yakınlarının da bulunduğu «**55 Ağa**» yı Doğu ve Güneydoğu illerinden Batı Anadolu'ya sürdüler. (90)

55 Ağa operasyonu, 1 Haziran 1960 günü 485 kişinin 3. Ordu Komutanlığı tarafından Sıvas'daki bir

Levent Şahverdi Arşivi

kampta toplanmasıyla başlamıştı. Bu 485 kişiden 55'i alıkonuldu, ötekiler serbest bırakıldı. (91)

Ekim ayında da İskan Kanunu'nu değiştiren 105 sayılı Yasa MBK tarafından kabul edildi.

Yasa gerekçesinde, sosyal bakımdan feodal sistemin izlerini sürdüren ve «**teokratik geriliğin zararlı karekterini temsil eden**» ortaçağ temsilcileri, ağa, bey, şeyh adları altındaki «**mütegallibe**» nin Doğu illerinden batı illerine sürüldükleri, ancak bu bey, şeyh ve ağaların yasada yapılan değişikliklerle eski yerlerine döndükleri kaydedilmekte ve bu toplumsal yapının sürdürülmesinin zarara yol açtığı belirtilmektedir. (92)

Gerekçede bu gibi durumlarda Ceza Yasasının işletilmesi gerektiği, ancak, «**sinsi ve kurnazca yapılan bu muzır faaliyetler**» nedeniyle yasanın gereği gibi uygulanmadığı bu yüzden böyle bir yasanın çıkarılmasına gerek duyulduğu anlatılmaktadır.

Yasanın 1. maddesi şöyledir:

«**Dini his veya gelenekleri veya yabancı ideolojileri alet etmek veya cebir ve şiddet kullanmak suretiyle ikametgahının veya malsiki veya zilyedi olduğu gayrimenkulün bulunduğu mıntıkada yaşayan halkın tamamı veya bir kısmı üzerinde tesis ettiği nufusa dayanarak:**

a) O mıntıkada oturanları maddeten ve manen tahdit ettiği veya huzurunu bozacak sair hareketlerde bulunduğu veya istismar eylediği, yahut:

b) Fertlerin hukukuna tecavüz ettiği ve tahakküm ve tegallüp ile haklarını kullanmada iradelerinde müessir olduğu, yahut:

c) Milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunduğu;

Levent Şahverdi Arşivi

Mahallin en büyük idare amirinin sorumluluğu altında emniyet makamları tarafından yapılan tahkikat neticesi sabit olanlar ile bunların dördüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve sıhrı hısımlarından luzumlu görülenler İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararı ile o mıntıkaya bir daha gelmemek üzere yurt içinde başka yerlere bu kanun hükümlerine göre nakil ve iskan edilebilirler.

Yasa'nın 3. maddesiyle bu ağaların gayrimenkulleri de kamulaştırılıyordu.

Yönetimi ele alen Milli Birlik Komitesi, «**Şeyh Said'in oğlunun DP yöneticileri tarafından Rus yapısı ciple Doğu illerinde propaganda yaptığı**» kanısındaydı. (93)

Bu haberin gazetede yayınından bir gün sonra aralarında Şeyh Sait'in oğulları Ali Rıza, Gıyasettin, Selahattin ve Ahmet Fırat'ın da bulunduğu 485 ağa gözaltına alınıyordu.

Ağalar, beş ay Sıvas'da tutulduktan sonra sürgün yerlerine gönderildiler. (94) Daha sonra çıkarılan bir yasa ile eski yerlerine döndüler.

Daha sonra tek parti döneminde ve 27 Mayıs döneminde kullanılan bu sürgün yetkisi «**Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkındaki Kanun**» un 11. maddesinin (k) bendini değiştiren 10 Nisan 1990 gün ve 413 sayılı yasa gücünde kararname ile Olağanüstü Hal Bölge Valisi'ne verildi.

Levent Şahverdi Arşivi

(81) TBMM Zabıt Ceridesi, 7.6.1934, İ: 65, c: 1, s: 67-68.

(82) Ruşeni Bey, konuşmasında adlarını vermeden Musevilerden söz ediyor. Görülüyor ki, ne gerekçede, ne konuşmalarda Kürtler ile ilgili bölümlere yer verilmiyor. Bu olgu da Yasa'nın çıkarılma amacının, Doğu ve Güneydoğu'daki bütün Kürtleri Doğu'dan Batı'ya sürmek olmayıp, Dersim'deki derebeyliğin tasfiyesi ile yurt dışından gelen Türkleri yerleştirme olduğunu gösteriyor. TBMM Z, C 7.6.1934, İ: 65, C: 1, s: 69-70.

Beşikçi, Yasa Gerekçesi ile konuşmalarda Kürt sözcüğünün geçmemesini «Kemalistlerin esas hedefini gizleme» taktiklerine bağlıyor. Beşikçi, Kürtlerin Mecburi İskanı, s: 169.

(83) Beşikçi, Kürtler'in Mecburi İskanı adlı kitabında Şükrü Kaya'nın konuşmasındaki yasanın çıkarılma nedenini açıklayan bu bölümü görmezlikten gelerek kitabına almıyor. s: 173.

(84) «İstimar» Türkçe'de «imar» anlamına gelen Arapça kökenli bir sözcüktür.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, konuşmasında Türklerin Avrupa'nın birçok yerinde bayındırlık hizmeti götürdüğü anlamında «istimar» ve «istimar kabiliyetin» den söz ediyor. Doç Dr. Beşikçi, Türk bilim adamlarının bilim yöntemini eleştiren kitabında «istimar» sözcüğünün Türkçe karşılığını aramayıp bu sözcüğü «istismar» biçiminde yazarak ilginç bir çarpıtma ör-

Levent Şahverdi Arşivi

neği veriyor. bkz: Beşikçi, a.g.y. s: 173 «İstismar tarihinde hiçbir kavim yoktur ki, (...) Türkler kadar istismar kaabiliyeti göstermiş olsun.»

(85) Şükrü Kaya'nın sözlerinin bu bölümünde Kürtlerin zorla, cebirle sürgüne gönderilmelerinin kendi yararlarına olduğu yolunda hiçbir ifade yer almamasına karşın Beşikçi, bu sözleri bu anlamda yorumluyor. Beşikçi, s: 174.

(86) 10'uncu madde, antidemokratiktir. Ancak, feodal düzenin ayrıcalıklarına karşı aldığı tavır nedeniyle sınıfsal açıdan toprak emekçisinden ve yoksul köylüden yana olduğu için de devrimcidir.

Doç. Dr. İsmail Beşikçi, kitabında Şükrü Kaya'nın yasanın çıkarılış nedenleri arasında saydığı, yurt dışından gelecek göçmenler, göçerlerle ve yoksul köylüleri topraklandırma ile ilgili sözlerini bilerek atlıyor. Karşılaştırmak için bkz: Beşikçi, s: 174, TBMM ZC, 14.6.1934, İ: 68, C: 4, s: 141.

Hükümet, İskan Kanunu'ndan sonra çıkardığı 29 Teşrinisani 1934 gün ve 2590 sayılı Yasa ile de «efendi, bey, paşa» gibi ünvan ve lakapları kaldırıyor ve yasanın 2. maddesiyle de sivil rütbe ve resmi nişanların kaldırıldığı, Türklerin yabancı devletlerden alınan nişanların taşınamayacaklarını hüküm altına alıyordu.

(87) Maddelerin görüşülmesi sırasında Muş Milletvekili Hasan Reşit Bey, madde metinlerinde geçen «soy» sözcüğünün «ırk» anlamına geldiğini, yurt dışından gelen ancak «Türk harsından olmayan» insanların ırk açısından Türk olduklarını belirterek, «soy» yerine «Türk dili» ve «Türk kültürü» kavramlarının kullanılmasını öneriyor, Kütahya Milletvekili bu öneriye katılıyor. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, «soy» sözcüğünün aile anlamına da geleceğini belirterek «ırk» sözcüğünün yeğlenmesi gerektiğini söylüyor. (TBMM Z: C: 14.6.1934, İ: 68, C: 1, S: 145)

Levent Şahverdi Arşivi

(88) Doç. Dr. Beşikçi, yasanın topraksız köylülere ve göçmenlere toprak verilmesi ile ilgili yasa maddelerini ve konudaki tartışmaları da görmezlikten geliyor. Beşikçi, s: 176.

(89) TBMM Z: C. 14.6.1934, İ: 68, C: 1, s: 164.

(90) Yasa ile ilgili görüşmeler için TBMM Tutanak Dergisi, 17.10.1960, B: 24, O: 1, s: 3-20.

(91) 1 Haziran 1960 günü gözaltına alınan 485 ağa arasından seçilip sürgüne gönderilen 55 Ağa'nın adları şöyle:

İbrahim Abikoğlu, Hacı Topo Aktoprak, Zeki Bayar, Faik Bucak, İsmail Hakkı Bucak, Hacı Ali Bucak, Mehmet Cemal Bucak, Hasan Abik Bucak, Ali Abid Bucak, Mithat Bucak, Bekir Bucak, Reşit Çeçen, Mehmet Dal, Abdülkadir Ekinci, Ebubekir Erdaş, Mahmut Erdaş, Bahattin Erdem, Abdulrezzak Ensarioğlu, Sait Ensarioğlu, Sait Ensarioğlu, şeyh Ali Fırat, Şeyh Selahattin Fırat, Şeyh Gıyasettin Fırat, Şeyh Ahmet Fırat, Mehmet Fuat Fırat, Faruk Fuat Fırat, Mehmet Emin Fırat, Halil Fırat, Ömer Fırat, Gıyasettin Fırat, Hüseyin İleri, Zeynel Abidin İnan, Mustafa Işık, Kinyas Kartal, Abdülbaki Kartal, Hamit Kartal, Bala Kartal, Şeyh Mehmet Emin Karadeniz, Cemil Küfrevi, Cemil Zeki Küfrevioğlu, Abdülbaki Karakuş, Feyzullah Keskin, Mehmet Kayalar, Abdullah Öztürk, Osman Öztürk, Köroğlu Öztürk, Şamil Peker, Sait Ramanlı, Kubettin Septioğlu, Zeynel Turanlı, Cafer Yağızer, Mecit Yalçın, Derviş Yakut, Kazım Yıldırım, Süleyman Yıldırım.

(92) Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, sayı 71-1165-2452, 11.10.1960 gün ve 103 sıra sayı s: 1.

(93) Cumhuriyet Gazetesi, 31 Mayıs 1960.

(94) Özgüden Doğan, Öncü Gazetesi, 19.10.1960, Karaosmanoğlu Yakup Kadri, Ulus Gazetesi, 21 Ekim

Levent Şahverdi Arşivi

1960, Beşikçi İsmail, Doğu Anadolu'nun Düzeni, E Yay. 2. Bası, 1970, İst. s: 328-335, Mumcu Uğur, Kürt-İslam Ayaklanması, Tekin Yay. 3. Bası, 1992, İst. s: 202.5

Levent Şahverdi Arşivi

SEKİZ

«İskan Kanunu« ile Türkiye'ye 247 bin 295 göçmen gelmiş, bu göçmenlerin çok azı Doğu illerine gönderilmişti.

Rumeli göçmenlerine Doğu'da yerleştirildikleri yerlerin tapuları verilmedi. Onlar da onbeş-yirmi yıl sonra yeniden Batı Anadolu'ya göç ettiler.

1923-1934 yılları arasında 380 bin 243 mübadil, 247 bin 295 göçmen ve mülteci, 1934-1937 yılları arasında göçmen ve mülteci 144.073 kişi olmak üzere toplam 771 bin 611 kişi Türkiye'ye yerleştirilmiş, bunlardan ancak 8017'si Doğu illerine gönderilmişti. (95)

Bu göçmenlerin Doğu illerinde yerleştirilmelerine de olanak tanınmadı.

İskan Yasası'nın uygulanmaya konduğu günlerde Doğu olaylara gebeydi.

Dağlardaki «**tedip harekatı**» da aralıklarla sürüyordu.

İSMET PAŞA'NIN DOĞU GEZİSİ

Aradan üç yıl geçti. «**Dersim'in ıslahı planı**» bu üç yıl içinde uygulanmamıştı. Konu Başbakan İsmet

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa tarafından ele alınmıştı. Dersim için bir askeri harekata gerek görülüyordu. Sürgün listeleri hazırdı ama işleme konmamıştı.

Umumi Müfettiş Raporları ve Genelkurmay Başkanı'nın Dersim ile ilgili önerilerini okuyan Başbakan İsmet İnönü, 1935 yılı bahar aylarında Karadeniz ve Doğu illerini kapsayan bir yurt gezisine çıktı. (96) Dersim sorunlarını bir de kendisi yerinde incelemek istemişti.

İsmet Paşa, Doğu gezisinden sonra bir rapor hazırlayarak Atatürk'e sundu. 21 Ağustos 1935 tarihli raporda illerin tek tek değerlendirilmesi yapılıyor ve alınması gereken önlemler tek tek sıralanıyordu. (97)

İsmet İnönü'nün Diyarbakır ve Urfa hakkındaki değerlendirmesi şöyleydi:

«Fırat'ın doğusunda ve güneye karşı bizim en önemli dayanak noktamız Diyarbakır ve ikinci derecede Urfa olacaktır.»

Başbakan İsmet İnönü'ye göre Diyarbakır'ın bir uygarlık merkezi olması için ağırlığın kentin gelişimine verilmesi gerekmekteydi. Bunun için bütün ağırlığın konut ve sağlık sorunlarına verilmesi zorunluydu. Trahom ve sıtma bütün memurları yıldırmıştı.

Bu sorunların çözümü için hemen önlem alınmalıydı. Bunun için hemen bir imar planı yapılmalıydı.

Etkin çalışmalar sürdüren Diyarbakır Halkevi'ne de para yardımı yapılmalıydı.

Mardin'de önemli sorun Abdurrahman Mihi adlı eşkiyanın güneye kaçmış olmasıydı.

Başbakan İsmet İnönü, Mardin'deki bu eşkiyalığı 55 sayfalık raporunun 5. sayfasında şöyle anlatıyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

«Bu reis haydutlar, Sınır üzerinde otururlar ve bir-iki yılda bizaat girmeye gerek görerek köylerinden hakları saydıkları alacak ve gelirlerini toplayarak geri dönerler. Abdurrahman Mihi'nin takip olunduğu bu Temmuz zaten sınırdan geri geçmiş olduğu sabit olmuş, bir söylentiye göre altı bin mecidiye toplamıştır. Bu olayı ilerde olaylarla da kanıtlayacağım üzere idaremizin Arap ve Kürt mıntıkasında köylere ve halka nufus etmediğine, biz kabuğun üstünde ve halktan ayrı olarak yalnız kuvvetle idare etmeye çalıştığımızın kanıtlarından biri olarak belirtiyorum.»

FRANSIZ AJANLAR...

İsmet İnönü, Fransızlarla imzalanan sözleşmeleri anımsattıktan sonra Fransa ile Türkiye arasındaki sorunları şöyle özetliyordu:

«Suriye sınırında Fransız siyasetinin bizimle mücadele halinde görmemek mümkün değildir. Denilebilir ki, kuvvetli bir Türkiye ergeç gerçekleşecek taşmasına karşı Suriye'yi muhafaza edebilmek, Fransız idaresinin başlıca kaygısıdır. Genel siyasamızın, barışçı, istila gütmez, hele son zamanlarda Fransız siyası ile bir cephede ve yönde görünmesine rağmen Fransızların duydukları endişe şu sebeple anlaşılabilir:

Bunlardan birisi coğrafidir. Suriye'de yerleşmek için Fransızlar Mardin, Urfa, Antep ve Maraş'ın kendi ellerinde bulunmasını zorunlu görmüşlerdi. Bu tertipleri gerçekleşmedi. Diğer yandan say-

Levent Şahverdi Arşivi

dığım yerleri elinde tutan Türklerin, Fırat'ın güneyinde çöl mıntıkasına bir sınır içinde malik olmaları coğrafi şartlar içinde iktisadi bakımdan tabii bir bölüşme olacaktır. Şu halde her iki taraf, tabii olmayan coğrafi şartlar içinde gelecek için hazırlanmaya mahkum görünüyor. Biz, daha sakin ve daha kanaatkar durumdayız. Yeni şimendifer ve yollarla coğrafi ve iktisadi ilişkilerimizi düzeltiyoruz. Siyasi anlaşmalarda Fransızlarla uysal ve barışçı davranıyoruz. (98) Bütün bunlar, Fransızları etkin önlemlerden ve sürekli uyanık endişelerden uzak tutmuyor.»

İsmet İnönü'ye göre Fransa ile aramızdaki sorunlar şunlardı:

Yöreye demiryolları döşenirse, demiryollarının Fransa'nın denetimindeki bölgeye gereksinmemiz olmayacaktı. Fransa ile aramızdaki birinci sorun budur.

İkinci sorun, kaçakçılıktır. İskenderun'dan Cizre'ye kadar Suriye sınırı kaçakçı merkezleri ile bezenmiştir. Kaçakçılık, Fransız nufuzunun ve siyasal gücünün yayılma aracı olarak ayrıca önemlidir. (99)

Fransızlar, sınırda yaşayanlara çıkar sağlayarak taraftar kazanmışlar ve Karadeniz kıyılarına kadar hükümetle savaşacak haydut kolları yetiştiriyorlar.

İsmet İnönü, Fransızların kaçakçılık yoluyla Türkiye'de birtakım kuşkulu işlere girdikleri kanısındaydı.

İsmet İnönü, bu kuşkulu işleri raporunda şöyle açıklamaktaydı:

«Güneye geçen kaçakçılar, Fransız memurları tarafından sağlanan her türlü kolaylığı bulurlar, silahları ile gezebilirler. Sınır boyunda yer yer ka-

Levent Sahverdi Arşivi

çakçılıkla geçinen Ermeni ve Türklerden oluşan kuvvetli ve zengin merkezler vucuda gelmesi Fransızların siyasi dayanak noktaları olmaktadır.»

Başbakan İsmet İnönü, daha sonra Fransızların kaçakçılığı siyasal amaçlarla kullandıklarını, yıllardan beri bu amaçla Kürt ve Arap aşiret reislerini sınır üzerine yerleştirdiklerini, Ermeni merkezleri ve Nasturiler ile ilişkilere geçtiklerini anlatıyordu. (100)

«Düşman unsurları içinde Nasturiler, Ermeniler ve Çerkes örgütleri pasif ve kendilerini koruyucu konumdadırlar. Saldırgan olan örgüt, Kürt reisleri ve adamlarıdır. Fransız istihbarat subayları her istedikleri anda Kürt reislerini çeteler halinde memleketimize saldırtmak gücündedirler.»

İsmet İnönü, sorunun çözümünün uzun sürecek hünerli önlemlerin alınmasına bağlı olduğu kanısındadır. Kürt şeyhlerinin Suriye'deki liderleri bellidir. Bunların Türkiye'deki ilişkileri de özenle saptanabilir.

Ne gibi önlemler düşünülebilir?

FRANSIZLARA KARŞI ÖNLEM: YERALTI ÇALIŞMASI

İsmet İnönü'nün önerisi şöyledir:

«Yerine göre bu aşiret reislerine muhaliflerini yetiştirmek veya yataklarını (suç ortaklarını) yardım etmeyecek hale getirmek, her gelişlerinde onları yok edecek şekilde hazırlanmak mümkündür.

Diğer taraftan, Fransızlara düşman olan unsurlardan aynı tertibi bizim vücuda getirmemiz de

Levent Sahverdi Arşivi

düşünülebilir. Fakat bu işin kolay olduğunu sanmamalıyız.

Bir-iki defa karşıya bizim tarafımızdan geçen çeteler hemen imha edilmişlerdir. Bu hal bize karşı önlemlerin imkansız olduğunu değil hazırlıksız hemen yapılıverecek bir iş olmadığını göstermiştir. Geniş çapta MAH faaliyetinin savunmamızı kolaylaştıracağını umuyorum. (101)

Bu görüş, esas olarak gözümüz önünde durabilir. Fransızların Kürtleri kullanmak hevesine karşı biz Araplara iyi muamele ile elde tutabiliriz.

İsmet İnönü, Fransızlardan kuşkulanmaktaydı.

Güney sınırlarımızın dışında kalan Suriye topraklarında Türklerin, Türk topraklarında da Suriyelilerin çiftçilik yapmalarına izin verilmişti. Fransızlar, bu durumdan da yararlanıyorlardı.

Başbakan, Fransız subayları, «çiftlik sahiplerini veya köylüyü» kullanabilirlerdi. Ne yapabilirdi Fransız subayları:

«Sulanacak veya hasat edilecek dar mevsimde köylüye herhangi bir sebeple üç gün müşkilat çıkarmak» yeterliydi. En azından bu güçlükleri çıkarabilirlerdi.

Bu konuda ne yapılması gerektiğini de Başbakan şöyle anlatıyor, şu ilginç öneride bulunuyordu:

«Fransız sınırı gerisinde irtibat yolları önemli bir meseledir. Herşeyden evvel mücadelesi ile Fransızları yıldırmış olan Maraş, Antep, Urfa mıntıkasını ihtiyaçtan düşmelerine veya menfaatle Fransızlara ısınmalarına meydan vermemeliyiz. Fransızları düşman görmek mıntıka için daima bir

Levent Şahverdi Arşivi

gıda olmalıdır.» Başbakan, bundan sonra bölgede yapılması gereken yollar ile ilgili öneriler sıralıyordu.

MARDİN'DE TÜRK YOK...
BİTLİS TÜRK ŞEHRİ...

Başbakan İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Atatürk'e yazdığı raporda daha sonra Mardin ili ile ilgili değerlendirmelere yer veriliyor.

İnönü, 260 bin nufuslu Mardin'de hemen hemen hiç Türk olmadığı kanısındadır. Rapora göre Mardin nufusunu, **«çoğunlukla Kürtler, önemli sayıda Araplar ve Gildani denen Hıristiyanlar»** oluşturuyor. Mardin merkezinde ve Midyad'da **«Türklüğe hevesli»** olanlar yaşıyor.

O halde ne yapmalı?

«Burada daha ziyade kuvvetli ve iyi idare ile beraber unsurlar arasında denge özellikle azınlıkları hükümete yakın ve sıcak tutmak yolunu gütmeliyiz. Savur'dan Başbirin'e giderken rasgeldiğim Gildani köylerinin yerlerinden çıkarılmamalarını 1. Genel İnspektöre tebliğ ettim. Mardin Vilayetinden çıkarılacak Hıristiyanlar ve Arapların yerlerini derhal Kürtler dolduracaklardır. Bu hal bizim için pek zararlıdır. Diğer taraftan, Suriye'de Fransızlar, Kürt siyasasına karşı bizim mukabil vasıtamız olacaklardır.»

Başbakan İnönü, Mardin'de petrol arama çalışmaları üzerinde durduktan sonra Siirt halkı için şu değerlendirmeyi yapıyor:

«Siirt, Türklüğe hevesli bir Arap şehridir.»

Levent Şahverdi Arşivi

Siirt ilçelerinde yaşayan halk da Kürt'tür.

İsmet İnönü, Siirt'in Doğu'ya taşınmasını öneriyor.

Başbakana göre Bitlis, «**devlet kuvveti ile vücuda getirilmiş bir Türk şehri ve merkezi**» dir. Siirt'in Türk merkezi olarak kalması için de devlet desteğinin sürmesi gerekmektedir.

İnönü «**Bitlis olmasaydı**» diyor, «**bizim onu yaratmamız gerekirdi.**»

Rapor şu gözlem ve öneriler ile sürüyor:

«**Bitlis'i kuvvetli bir merkez olarak bir Türk yuvası ve kalesi halinde tutmalıyız. Bitlis halkı, etrafındaki Türk mıntıkayla hulul etmeye alışkındır. Onların bu özelliği Türk kültürü için bulunmaz bir yardımcıdır. Etrafındaki bir-iki kaza ile birlikte Bitlis vilayetini süratle iade etmeliyiz. Merkezin imarı, ufak tedbirlerle –Efkafın çarşıyı imar etmesi, orta mektebin kuvvetli tutulması, ağır ceza mahkemesi, halkevine yardım– gibi şehir canlı tutulabilir. Demiryolunun Bitlis'ten geçmesini tercih etmeliyiz. Gerek demiryolu işçilikleri, gerekse Kürt ve Arap mıntıkalarında ufak yerli memurluklar Bitlislilere hasredilebilir.**»

Raporun bundan sonraki bölümü Van ve Muş ile ilgili önerileri kapsıyor. İnönü, Van'ı «**sağlam bünyeli bir Van'ın Doğu'da Türk hakimiyeti için önemli**» olduğunu söylüyor, Van'ın kalkınması için öngördüğü yatırımlardan söz ediyordu.

İsmet İnönü, raporunun bundan sonraki bölümünde de Muş ovasının kürtler ile doldurulduğunu, Muş'a yerleşen Kürtlerin buradan alınıp başka yerlere gönderilmelerinin «**zarardan başka bir netice**» vermeye-

Levent Şahverdi Arşivi

ceğini, buralardaki Kürtlere dokunulmaması gerektiğini Umumi Müfettişe bildirdiğini anlatıyordu.

Başbakana göre Karaköse «**Hükümete yakın bir Kürt şehri**» dir. Halkı, yumuşak başlı ve Türklüğe heveslidir.

«**Bazılarına göre**» diyordu İsmet İnönü, «**zahiri ve hilakarane olan bu Türklük yakınlığı bence kazanılmış mesafe ve teşvik olunacak bir durum**» dur.

Başbakan İsmet İnönü, Kars İline yerleştirilen Kürt köylüleri konusunda da şu önerilerini dile getiriyordu:

«... **Ağrı Harekatı esnasında o mıntıkadan sürülen Kürt köylüleri vardır. Yerli halkın ve Türk muhacirlerinin iskan teşebbüsü arasında bu Kürtler, en verimli boş Ermeni köylerine yerleşmişler, ovaya ve bol mahsule alışmışlardır. Şimdi yerlerinden çıkartılmamak ve oturdukları yerlerin tapusunu almaktan başka istekleri yoktur.**

Iğdır'da kimsenin yerinden oynatılmasına ne lüzum vardır, ne de imkan. Kürtleri verimli topraklardan nereye göndereceğiz? Hudut üzerinde bulunan yerler derhal Kürtlerle dolacak. Temeddün edip (uygarlaşıp) sukünet bulmuş olmaları kafi bir kardır.»

Raporun bundan sonraki sayfalarında Kars, Artvin, Rize, Giresun, Erzurum, Gümüşhane illerine yapılacak yatırımlarla ilgili kapsamlı ve ayrıntılı öneriler yer alıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

DERSİM'LİLERİN İSTİLASI

Başbakan, dersim sorununa Erzincan İli ile ilgili değerlendirmeler sırasında değiniyor.

«Erzincan'da Dersim saldırıları tablo halinde görülür. Erzincan ovasının, Kemah, Çemişkezek, Tercan, Kığı kazalarına karşı saldırışı tutmak için çok kuvvetler kullanılmaktadır. Erzincan Halkevinde Dersimliler tarafından soyulanlar geçit yaptılar. Hikayeler çok acıklıdır. Amerika'da çalışarak biriktirdiği para ile dönerken soyulup dilenci haline gelmiş olanlar, bilmem kaç defa sürülerini kaptırarak artık hayvan beslemekten vaz geçmiş olanlar, tarlasına ve mezrasına gidemeyenler birer birer anlattılar. Dersim Kürtlerine karşı vaktiyle set olan Türk köyleri dağılıp zayıflayarak ve Ermeniler kamilen kalkarak Dersimlilerin istilasına karşı meydanı boş bırakmışlardır.

Erzincan yakınındaki boş köyler, Dersim'in sert ve mütehakkim halkı ile süratle dolmaktadır. Erzincan beyleri, arazileri de işlemek için Dersimlileri maraba adı ile kullanmaktadır. Bu, beylerin, bir nevi Dersimli himayesine sığınmasıdır.

Bu köyler ve meralar, Dersim çapulcu kollarının içeri yayılması için menzil ve yatak rolü yapmaktadırlar, az zamanda Erzincan'ın Kürt merkezi olmasıyla asıl korkunç Kürdistan'ın meydana gelmesinden ciddi olarak kaygılanmak yerindedir.»

Başbakan İnönü, **«Dersim ıslahı»** için dört aşama öngörmekteydi:

Program, hazırlık, silah toplanması, gerekirse yöre aşiretlerinin başka illere yerleştirilmeleri.

Levent Şahverdi Arşivi

Hazırlık ve silah toplanması üç yıllık bir süre içinde gerçekleşecektir. Dersim ili için özel bir yönetim biçimi getirilecek, «**muazzaf bir kolordu komutanı vali ve üniformalı muazzaf zabitler kaymakam**» olarak atanacaklardır. Memurlardan hiçbiri yerli halktan olmayacaktır. Emekli subaylar, ikinci derecede memurluklara atanacaklardır.

Valiliğin o günlerdeki adı İlbaylık'dı.

«İlbaylık dairesi bir kolordu karargahı gibi fakat maksada elverişli olarak teşkil olunacaktır. Asayiş, yol, maliye, ekonomi, adliye, kültür, sağlık şubeleri olacaktır. İdama kadar infaz ilbaylıkta bitirilecektir. Adliye usulü, basit, hususi ve kesin olacaktır.»

Başbakan İsmet İnönü, bu planın gizli olduğunu vurguluyordu:

«**Bu tasavvurlar gizlidir. (...) Bu tasavvurları İcra Vekilleri ve Genelkurmay Başkanı ile Kamutay Başkanı'ndan başka yalnız ilbay ve iki inspektör ve 3. Ordu Müfettişi şahsen bileceklerdir. Maiyet memurları bilmeyeceklerdir.**»

Kürtlere o güne kadar türkçe okuma–yazma öğretmemenin bir «**resmi siyaset**» olduğu Başbakan İsmet İnönü'nün raporundan anlaşılıyor.

İnönü, bu siyasetin yanlış olduğunu ve sakıncalar yarattığını belirterek «**İlk eğitim için okutmakta faydamız daha ziyade olduğu mütalaasındayım. Kürtleşmiş ve kolayca Türklüğe dönecek yerleri okutmak hatta Kürtlere Türkçe öğreterek Türklüğe çekmek için ilk öğrenim ve onun iyi hocaları çok müessir vasıtadır.**» diyor.

Ve şu öneride bulunuyor:

«**Bu ayrılık siyasasının kaldırıldığını tebliğ etmeliyiz.**»

Levent Şahverdi Arşivi

(95) Aydemir, Şevket Süreyya, İkinci Adam, 1. cild, Remzi Kitapevi, 1966 İst. s: 313

Beşikçi, aşiret ağalarının topraklarına devletçe el konulup yoksul köylülere dağıtılmasını «Kürt emekçilerinin politik gerekçelerle sürgüne gönderilmesi» olarak yorumluyor! y.a.g.k. s: 141.

İskan Yasası'nın uygulanması durdurulduktan sonra ağa ve şeyhler yerlerine döndüler ve topraklarını geri aldılar hem Medeni Kanunu'nun zilyetlik ile ilgili hükümlerine göre topraklarını da genişletme olanağı buldular. Beşikçi'nin Kürt emekçileri adını verdiği toprak ağaları ve mütegallibe bugünkü toprak ağalığının temelini oluşturdular.

(96) İsmet Paşa'ya «İnönü» soyadı 26 kasım 1934 tarihinde Atatürk tarafından verildi. Bu tarihten sonra resmi yazışmalarda «Başvekil İsmet Paşa» değil «Başbakan İsmet İnönü» olarak adlandırıldı. (Hakimiyet-i Milliye, 26 Kasım 1934)

(97) Hürriyet Gazetesi, Öztürk Saygı, İsmet Paşa'nın Kürt Raporu. 7-10 Eylül 1992.

(98) Fransa ile ilk TBMM, 1921'de Ankara Anlaşması'nı imzaladıktan sonra başlayan dostluk ilişkileri, 1932 Lozan Anlaşması sırasında Osmanlı Borçları ve Azınlıklar konularındaki görüş ayrılıkları nedeniyle sarsılmıştı. Türkiye ve Fransa arasındaki ilişkiler, 30 Mayıs 1926 günlü «Türkiye Cumhuriyeti İle Uluslararası Bağıtlar Gereğince Suriye Ve Lübnan Üzerinde Sahip Olduğu Yetkiye Dayanarak Davranan Fransa Cumhuriyeti Arasında Dostluk Ve İyi Komşu-

Levent Şahverdi Arşivi

luk İlişkileri Sözleşmesi» ile de düzelmedi. Bu sözleşmeden sonra 27 Ekim 1937 günü Türk uyrukluların Suriye'deki, Suriye uyrukluların da Türkiye'deki malvarlıkları ile ilgili Emlak Anlaşması yapıldı. Bu anlaşma da sorunları çözmedi. Hatay 1939 yılına kadar Türkiye ile Fransa arasındaki en önemli sorunlardan biri oldu. Soysal İsmail, Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, 1. cild. TTK Yay. 1989, Ank. s: 283-284.

(99) 1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Yasa'nın 12 Ocak 1932 tarihinde çıkarılmış olması da bu açıdan önem kazanıyor.

(100) Süryani papazlarından Nastorison tarafından kurulan Nasur mezhebine bağlı Hıristiyanlara Nasturiler denir. (bkz. Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, s: 22)

Lozan Anlaşması ile çözülemeyen Musul sorunu İstanbul'da 1924 yılı 19 Mayıs günü toplanan Haliç Konferansında görüşülürken İngilizler Musul'da yaşayan Arap ve Kürtler dışında Hakkari ve çevresinde yaşayan Nasturiler sorununu ortaya atmışlardı. (bkz. Öke, Mim Kemal, Musul Meselesi Kronoloji, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını, 2. basım, 1991, İst, s: 133-1546)

Ayaklanma Haliç Konferansı'nı izleyen günlerde –7 Ağustos günü– başladı.

12-28 Eylül 1924 tarihleri arasında Hakkari ve çevresinde şiddetini sürdüren ayaklanma 7. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez) komutasındaki birliklerce bastırıldı.

Hükümet, Nasturi Ayaklanması'nın Bastırılması sırasında, Kürtlerce «Simko» dile tanınan Şikak Aşireti Reisi İsmail Ağa'dan yararlandı. bkz, Doğu Bölgesindeki Geçmiş İsyanlar ve Alınan dersler, Genelkurmay Yay, 1946, Ank. s: 16, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, s: 43-44, 55, 484-486, Mumcu Uğur, Kürt–İslam ayaklanması, s: 51.

Levent Sahverdi Arşivi

(101) «MAH faaliyeti», Milli Amale Hizmet, sözcüklerinin baş harflerinden oluşan ve Milli İstihbarat Örgütü işlevini anlatan bir kavramdır. bkz, Hiçyılmaz Ergun, Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e, Varlık Yay, 1990, İst. s: 85.

İsmet Paşa, burada, Milli Emniyet ajanlarının Suriye'de Arap aşiretleri arasında çalışması gerektiğini anlatıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

DOKUZ

«**Tunceli ıslahı**« ile ilgili ilk adımlardan biri «**Gizli Nufusların Sayımı Hakkındaki kanun**» ile atıldı.

5 Temmuz 1934 gün ve 2576 sayılı yasa, nufusa kaydedilmemiş kişilerin nufusa yazılmalarını, ölüm, doğum ve boşanma gibi olayların aile reislerince muhtarlıklara ve belediyelere bildirilme yükümlülüğü getirmekteydi.

2 Temmuz 1934 tarihinde **Soyadı Kanunu**, 29 Kasım 1934 günü «**Efendi, Bey, Paşa gibi lakap ve ünvanlarının kaldırıldığına dair Kanun**», 13 Aralık 1934 günü de «**Bazı Kisvelerin Giyilmeyeceğine Dair Kanun**» yürürlüğe konmuştu.

«**Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap Ve Ünvanlar Kaldırıldığına Dair Kanun**» şu lakap ve unvanları kaldırmıştı:

Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri.

Türkiye, yeniden oluşuyor ve biçimleniyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

TUNCELİ KANUNU...

«**Tunceli Kanunu**« diye bilinen «**Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkındaki**» 25.12.1935 gün ve 2884 sayılı Yasa, Başbakan İsmet İnönü'nün raporunun Cumhurbaşkanı Atatürk ve Bakanlar Kurulunca okunup değerlendirilmesinden sonra hazırlanmış ve «**Munzur Vilayeti Teşkilatı Hakkındaki Kanun**» adıyla 6 kasım 1935 tarihinde Bakanlar Kurulunca TBMM'sine sunulmuştu. (102)

Başbakan İsmet İnönü, «**ilmi bir tetkik mahsulu**» olduğunu belirttiği yasa tasarısını şu gerekçeyle sunuyordu:

«**Kendilerini birtakım ağaların, mütegallibelerin nufus tesirlerinden korumaya muktedir olmayan hatta cehaletleri yüzünden bu gibi kimselerin içlerinde meydana gelmesine bilmeyerek, istemeyerek dolayısıyla sebep olan bu zavallı halkı hükümet daha yakından vasiyet altına almağı ve olgun vatandaşların kanunları anlayarak onlara mütegabilen riayet ederek kendi kendilerini koruyabildikleri haklarını buralarda Hükümet cihazlarıyla kesin, kati ve yakından koruyacak tedbirler almaya luzum vardır.**» (103)

Tasarı «**Dahiliye Encümeni**» nden de geçtikten sonra «**Milli Müdafaa Encümeni**» ne gelmişti.

Milli Müdafaa Encümeni Yasa tasarısını TBMM Başkanlığına sunarken şu gerekçeyi ekliyordu:

«**İş bu kanun projesinin milli hudutlarımız dahilinde vatanın bir kısmı üzerinde idari ve adli cihetten yeni ahkam olarak geniş selahiyetli bir valinin idaresine verilmesi hususu o mahalle verilmiş**

Levent Şahverdi Arşivi

bir imtiyaz mahiyetini ifade etmeyip ancak diğer vilayetlerden geri kalmış olan vatanın bu kısmında gerekli hükümlerle çok lüzumlu bir ıslahatı az zamanda yapmak ve refah ve ümran hasıl etmek gibi faydaları olduğu ve muvakkat bir zamana hasredilmiş olan layihası esbabı mucibesi yerinde görülerek kabul olunmuştur.» (104)

Yasa tasarısı, daha sonra «**Adliye Encümeni**» tarafından incelendi.

Encümende, verilen idam cezalarının Valinin onayı ile uygulanıp uygulanmaması konusunda yoğunlaştı. Üyelerden Refik İnce, Atıf Akgüç, N. T. Tarcan, Fuat Sirmen, H. Ongun ve R. Türel, ölüm cezalarının onanma yetkisinin TBMM'sine tanındığı ve iddianamelerin sanıklara tebliğ edilmemesinin Anayasaya aykırı olduğu gerekçeleri ile tasarıya karşı çıktılar. (105)

Tasarı, «**Bütçe Encümeni**» nde Munzur adı Tunceli olarak değiştirilip TBMM Başkanlığına sunulmuştur.

ŞÜKRÜ KAYA: DERSİM 91 AŞİRETE BÖLÜNMÜŞTÜR

TBMM'sinde yasa tasarısı üzerindeki ilk sözü İçişleri Bakanı Şükrü Kaya almıştı.

Bakan Kaya, yasayı şöyle savunmuştu:

«Tunceli adıyla şimdi teşkil edilecek vilayetin ve o bölgenin adı Dersim'dir. Dersim, eski bir isim değildir. Dersim uzunluk itibariyle 90, genişlik itibariyle 60 olarak toplam 450-500 kilometredir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yüksek dağları, derin dereleri ve geniş vadileri vardır. Ve bu bölgenin büyük bir kısmı taşlık ve kayalıktır, sakinleri 60-70 bin nufustan ibarettir. Aslen Türk unsuruna mensup bir kitledir.

Bu bölgenin ilk Türk tarihinde resmi olarak teması Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim'in muharebesine tesadüf ediyor. Ondan sonra memleketin birçok kısımlarındaki idare usulü gibi yerli ağalara ve beylere verilerek idare olunuyordu. Tanzimatta vilayet teşkilatları yapıldığı zaman burada da vilayet teşkil ediliyor. Fakat, her nasılsa –ihmal– Dersim olduğu gibi bırakılıyor. Bu nedenle oranın yapısı bir ortaçağ teşkilatıdır. (106) Yani birtakım parçalara ayrılmıştır.

Bunlar, Medeni Hukuk, hatta ceza işlerini kendi aralarında görürler. Bugün burası 91 aşirete bölünmüştür. 1876'dan bugüne kadar muhtelif zamanlarda Dersim üzerine 11 harekat yapılmıştır. Halkı cahil, biraz da toprağın fakirliğinden dolayısıyle halkı fakir olur ve eli de silahlı bulunursa tabi böyle yerde vukuat eksik olmaz. Böyle yerler her medeni memlekette bulunabilir. Fransa, İtalya ve Yunanistan'da da böyle yerler vardır. Aşağı yukarı her memleketin elinde böyle geri kalmış yerler vardır. Burada çıkan olaylar, çeşitli askeri harekatı gerektirmiş, yukarıda arz ettiğim gibi 1876 senesinden beri bugüne kadar muhtelif kuvvetlerle 11 askeri harekat yapılmıştır.

Fakat, bu askeri harekat, muayyen bir gayeyi güttüğü için asker geri alınmış, asıl askeri harekatı gerektiren hastalık ne tahlil ne de tedavi edilmiştir. Yalnız hafifletilmiştir. Cumhuriyet devrinin

Levent Şahverdi Arşivi

amacı, memleketin esaslı ittiyaçlarını esasından tedavi etmek ve asıl hastalığı tedavi eylemek olduğu için burada da medeni usuller ile tedbir düşündü ve bu programı ile memleketin her yerinde olduğu gibi buranın da Cumhuriyetin feyizlerinden istifade etmesini temin edecektir. Şimdi müzakere edilecek kanun bu kanundur. Orada anormal bir şey yoktur. Efkarı umumiyeye arzetmek isterim ki, memleketimizde anormal bir vaziyet yoktur.» (107)

ASTIĞI ASTIK, KESTİĞİ KESTİK VALİ – KOMUTAN!

Tunceli Yasası'nın TBMM Genel Kurulunda tartışılmadan kabul edilen 1. maddesi şöyleydi:

Madde 1 — Tunceli Vilayetine ordu ile irtibatı baki kalmak ve rütbesinin selahiyetini haiz bulunmak üzere korkomutan rütbesinde bir zat vali ve komutan seçilir.

Vali ve komutan usulü veçhile Milli Müdafaa Vekaletinin muvafakati alınmak şartıyla Dahiliye Vekilinin inhası ve İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile tayin olur.

Bu vali ve kumandan teşkil edilen Dördüncü Umumi Müfettişliğin de müfettişidir.

Komutan–Vali'ye Tunceli ilinde ilçe sınırlarını ve merkezlerini değiştirme yetkisi veren 2. madde ile kaymakam ve nahiye müdürlerinin atanma işlemlerinde Milli Savunma Bakanlığının izninin alınması koşulunu getiren 3. madde ve Komutan–Valiye disiplin ceza-

Levent Şahverdi Arşivi

ları verme ve bu cezaları uygulama yetkisi tanıyan 5. madde de tartışmasız kabul edildi.

Savcıların tanıkları dinleme ve iddianamelerini doğrudan doğruya mahkemeye vermelerini düzenleyen ve dava açılması izne bağlı olan soruşturmalarda bu yetkiyi Komutan–Valiye devreden maddeler üzerinde de söz alan olmadı.

İddianamelerin sanıklara tebliğ zorunluluğunu kaldıran ve ağır cezalık suçlarla zorunlu tutukluluk sistemi getiren madde de hiçbir tartışma yapılmadan oylandı.

28. maddede «**Maznun ve müdafiine müdafalarını hazırlamak için iki gün müsade olunabilir**» hükmüyle savunma hakkı kısıtlanmaktadı.

Bu madde de tartışma açılmadan kabul edildi.

«**İlbaylık içindeki ceza mahkemelerinden verilen hükümler temyize tabi değildir**» hükmünü getiren 29. madde de bir tartışma açılmadı.

Bu maddeler ile ilgili tutanaklar aynıdır:

«Kabul edenler.. Etmeyenler, kabul edilmiştir.»

31. madde «**Vali ve kumandan, emniyet ve asayiş noktasından lüzumlu görürse vilayet halkından olan fertleri ve aileleri vilayet içinden bir yerden diğer yere nakletmeye ve bu gibilerin vilayet içinde oturmalarını menetmeye selahiyetlidir**» biçimindeydi.

Bu madde de tartışmasız kabul edildi.

Tartışma 32. madde görüşülürken başladı.

Söz alan Muğla milletvekili Hüsnü Kitapçı, ölüm cezalarının TBMM'ce onaylanmasının Anayasa emri olduğunu anımsatarak anayasa değiştirilmeden bir

Levent Şahverdi Arşivi

komutana böyle bir yetkinin devredilemeyeceğini anlattı. (108)

Kitapçı'dan sonra kürsüye Trabzon Milletvekili Raif Karadeniz geldi.

Karadeniz, yasaların bütün yurtta herkese uygulanması gerektiğini anlattıktan sonra Tunceli Vilayetinde uygulanmak üzere yasa çıkarılmasının nedenini sordu. Adliye Encümeninde tasarıya karşı çıkanların bu noktaya itiraz etmeleri gerektiğini söyleyerek konuşmasını şöyle sürdürdü:

«Biz, muayyen bir mıntıkada hususi bir kanun yapıyoruz. Orada yaşayan vatandaşlar ancak bu kanun dairesinde devletle münasebete girişeceklerdir. Bunun manası fevkaladeliktir. Dahiliye Vekili fevkaladelik yok dediler. Bunu şu manada anlamak lazımdır., Evet, orada muharebe yoktur. Top sesleri işitilmiyor. Fakat, hükümeti tanımayan, yalnız aşiret reislerini tanıyan bir zümre vardır. medeni bir memlekette en büyük kuvvet hükümettir, devlettir. Bunun yerine büyük kuvvet olarak aşiret reisini veya ağayı tanımak ne demektir? Bu hukuki anlamda anormal bir vaziyettir. Hukuki manasında normal denilmeyecek bir haldir. O halde böyle vaziyetlerde ne yapılabilir? Anayasa, fevkalade ahvali göz önüne almış ve yapılabilecek şeyleri göstermiştir.» (109)

Karadeniz, Anayasanın olağanüstü halin tanımını, savaş hali, ayaklanma ya da cumhuriyet aleyhine ayaklanma belirtileri gibi koşullara bağladığını, Hükümetten Tunceli'nde olağanüstü halin varlığını kabul ettiğini, bu yasanın Sıkıyönetim'in gerektirdiği ve istediği yetkileri verdiğini söylüyor. Ancak bu noktayı anayasanın ruhuna aykırı görmediklerini anlatıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Karadeniz'e göre kuvvetin asıl kaynağı TBMM'sidir. «İcra» ayrı bir kuvvet değildir. Yürütme organına Anayasa görev vermiştir. TBMM isterse bu görevi kendisi yapabilir. Olağanüstü hallerde TBMM hükümete yetki verir.

Ölüm cezalarını yerine getirmek **«icrai bir vazife»** dir. Bu görev bir yasa ile yerine getirilir.

Öyleyse, TBMM'ne tanınan yetkiler bir yasa ile başkasına da bırakılabilirdi.

595 sayılı yasa, nasıl mahkemelerce verilen ölüm cezalarının komutanlar tarafından onandıktan sonra yerine getirilmesi ile ilgili hükümler getirmişse, bu yasa da aynı yetkiyi komutana–valiye verebilirdi.

Bu yüzden Anayasaya aykırılık söz konusu olamazdı.

TBMM'nin hukukçu üyelerinin bile hazırlanan yasayı Anayasaya aykırı görmemelerindeki en büyük etken 595 sayılı yasaydı.

595 sayılı yasa Anayasaya aykırı mıydı?

Karadeniz'e göre hayır, değildi.

Raif Karadeniz'in bu konuşmasından sonra kürsüye yeniden İçişleri Bakanı Şükrü Kaya geldi.

Şükrü Kaya, Tunceli'de olağanüstü hal olup olmadığı konusuna açıklık getirme gereğini duyarak şöyle konuşmuştu:

«Hadiselerin ehemmiyeti nisbidir. Eğer memlekette 25 sene evvelki hal olsaydı, –ki hepimiz o zamanı hatırlarız– bugün Dersim'in halini de normal görürdük. Bugün Cumhuriyetin kuvveti sayesinde memleketin hiçbir yerinde bir hadise vukubulmamakta iken, orada vukua gelen ufacık bir ha-

Levent Sahverdi Arşivi

dise kulaklarımıza ağır geliyor. Bunun için orada içtimai tedbirlerle asayiş ve intizamı korumak mecburiyetinde hissediyoruz.

Bu maddelerin Anayasa'ya aykırılığına gelince...

İlim ve mütealaa itibariyle Karadeniz arkadaşımla beraberim. Hükümet bu kanunu yaparken, Meclisin bu yolda yaptığı kanunlar gibi tamamiyle Anayasaya uygun olmasına dikkat etmiştir. Geçmişler batıl değildir. Geçmişte yaptığımız kanunlar da tamamiyle Anayasaya uygun olarak yapılmıştır. Biz bu kanunu getirirken vicdani, hukuki ve siyasimizden tamamen emin olarak getirdik. Arkadaşlarımın da vicdani, hukuki ve siyasilerini burada temin etmek isterim. Müsterih olsunlar. (110)

Şükrü Kaya'nın bu konuşmasından sonra Yasa'nın «**Vali ve kumandan herhangi bir şahıs hakkında takibatın tehirine ve cezaların teciline selahiyetlidir**» biçimindeki 32 ve «**İdam hükümlerinin vali ve kumandan tarafından tecile lüzum görülmediği takdirde infazı emrolur**» biçimindeki 33. maddelerin kaldırılması için önergeler verildi.

Bu önergeler red oldu.

Yasa'nın 36. maddesi, «**Bu kanunun hükümleri makabline şamildir**» hükmünü getirmekteydi.

Bu konu üzerine esasa yönelik bir tartışma açılmadı.

Bu madde ile ilgili tartışma, yasanın yürürlüğe girmesinden önce Yargıtay başvurusunda bulunanlara kazanılmış hak sağlayıp sağlamıyacağı üzerinde yapıldı. Tartışma daha çok bu konu üzerinde geçti.

Levent Sahverdi Arşivi

Yasayla, Tunceli İlinde bir Ağır Ceza Mahkemesi ile Asliye Ceza Mahkemesi ve ilçelerde de birer Asliye Ceza Mahkemesi kurulmaktaydı.

Bu yasa 1 Kanunsani (Ocak) 1940 tarihine kadar yürürlükte kalacaktı.

Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İsmet Paşa tarafından ayrıntıları görüşülen gizli plan adım adım yürürlüğe konuyordu.

Dersim'de bir başkaldırı bekleniyordu. Başkaldırma başlar başlamaz, Umumi Müfettişlerin raporlarında belirtilen önlemler tek tek alınacaktı.

Yasa, 31 Aralık 1935 günü Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından onaylandı. Yasa, 2 Ocak 1936 günü yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Dört gün sonra da Hükümet, «**4. Umumi Müfettişliği**» kurulduğunu açıkları. Tunceli, Bingöl, Elazığ ve Erzincan, Umumi Müfettişlik sınırları içine alınmıştı.

13 Ocak günü yayınlanan 3204 sayılı yasa ile de «**Tunceli Vilayeti halkından olup da her ne sebeple olursa olsun şimdiye kadar nufus kütüklerine yazılmamış veya doğum, ölüm, evlenme, boşanma ve kayıp vakalarını yazdırmamış olanlar hakkında 2576 sayılı kanun hükümlerine göre tayin olunan cezalar affolunmuştur**» hükmü getirildi. Yasa'nın 3. maddesi ile de asker kaçakları af edildi. (111)

Korgeneral Abdullah Alpdoğan, Tunceli Valisi ve «**4. Umumi Müfettiş**» ve komutan olarak atandığında kendisine verilen ve kendisinden beklenen görevleri de biliyordu.

Alpdoğan, «**Koçkiri Ayaklanması**» nı bastıran Merkez Ordusu Kurmay Başkanıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Yasayla, Tunceli İlinde bir Ağır Ceza Mahkemesi ile Asliye Ceza Mahkemesi ve ilçelerde de birer Asliye Ceza Mahkemesi kurulmaktaydı.

Bu yasa 1 Kanunsani (Ocak) 1940 tarihine kadar yürürlükte kalacaktı.

Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İsmet Paşa tarafından ayrıntıları görüşülen gizli plan adım adım yürürlüğe konuyordu.

Dersim'de bir başkaldırı bekleniyordu. Başkaldırma başlar başlamaz, Umumi Müfettişlerin raporlarında belirtilen önlemler tek tek alınacaktı.

Yasa, 31 Aralık 1935 günü Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından onaylandı. Yasa, 2 Ocak 1936 günü yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Dört gün sonra da Hükümet, «**4. Umumi Müfettişliği**» kurulduğunu açıkları. Tunceli, Bingöl, Elazığ ve Erzincan, Umumi Müfettişlik sınırları içine alınmıştı.

13 Ocak günü yayınlanan 3204 sayılı yasa ile de «**Tunceli Vilayeti halkından olup da her ne sebeple olursa olsun şimdiye kadar nufus kütüklerine yazılmamış veya doğum, ölüm, evlenme, boşanma ve kayıp vakalarını yazdırmamış olanlar hakkında 2576 sayılı kanun hükümlerine göre tayin olunan cezalar affolunmuştur**» hükmü getirildi. Yasa'nın 3. maddesi ile de asker kaçakları af edildi. (111)

Korgeneral Abdullah Alpdoğan, Tunceli Valisi ve «**4. Umumi Müfettiş**» ve komutan olarak atandığında kendisine verilen ve kendisinden beklenen görevleri de biliyordu.

Alpdoğan, «**Koçkiri Ayaklanması**» nı bastıran Merkez Ordusu Kurmay Başkanıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayaklanmacılar, Alpdoğan'ı? Korgeneral Alpdoğan da ayaklanmacıları çok iyi tanıyordu.

Korgeneral Abdullah Alpdoğan, 1 Şubat 1936 günü Elazığ'da görevine başladı.

Tunceli'de her an ayaklanma bekleniyordu. Bir yandan Şeyh Rıza, öte yanda General Alpdoğan, birbirlerinin adımlarını izliyorlardı.

İlk adımı kim atacaktı?

Levent Sahverdi Arşivi

(102) Başbakanlık kararlar Müdürlüğü 7.11.1935 gün ve 6/3229 sayılı yazıya ek gerekçe.

(103) TBMM ZC Devre: 5, İçtima: 1, Cild: 7, s: 1, sıra sayısı: 58. Beşikçi İsmail, Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi, Belge Yay. Bilim Dizisi, 1990. İst. s: 22 vd.

(104) TBMM ZC Devre: 5, İçtima: 1, Cild: 7, s: 3 TBMM M. M: Encümeni 15.11.1935 gün ve 1/1304 sayılı yazıya ek gerekçe.

(105) Aynı gerekçe s: 6-8.

Hükümet, Şeyh Sait Ayaklanması'ndan sonra çıkardığı 1 Nisan 1925 gün ve 595 sayılı «Harp Ve İsyan Mıntıkalarındaki İdareyi Örfiye Mıntıkalarında Müteşekkil Umum Divanı Harplerde Verilecek İdam Kararlarının Sureti İcrasına Dair» Yasa ile ölüm cezalarını onama yetkisini komutanlara vermişti. Bu Yasa 22.5.1940 gün ve 3832 sayılı Yasa ile yürürlükten kaldırıldı.

(106) Şükrü Kaya'nın bugünkü dile çevirdiğimiz konuşmasının bu bölümü şöyledir:

«Bugün oranın içtimai teşkilatı kurunu vüstai bir teşkilattır.»

«Kurunu vüstai» ortaçağ demektir.

Doç. Dr. İsmail Beşikçi, «Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama» başlığı ile yayınlanan «Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi» adlı kitabında Şükrü kaya'nın bu sözlerinin «Bu gün oranın içtimai teşkilatı kurumu vüstai bir teşkilattır» diye sunuyor (s: 10).

Levent Sahverdi Arşivi

Doç. Dr. Beşikçi, Kürtlerin Mecburi İskanı» adlı kitabında Şükrü Kaya'nın TBMM'sindeki konuşmasında «imar tarihi» anlamındaki «istimar tarihi» sözlerini «istismar tarihinde hiçbir kavim yoktur ki, (...) Türkler kadar istismar kaabiliyeti göstermiş olsun» diye değiştirerek sunuyor (s: 173).

Bütün bunlar hep bilim adına yapılıyor!

(107) TBMM ZC, 25.12.1935. İ: 21, C: 1, s: 175.

(108) TBMM ZC, 25.12.1935. İ: 21, C: 1, s: 178.

(109) TBMM ZC, 25.12.1935. İ: 21, C: 1, s: 179.

(110) TBMM ZC, 25.12.1935. İ: 21, C: 1, s: 180.

(111) Yasanın yürürlük süresi, 7 Temmuz 1939 gün ve 3706 sayılı yasa ile 1 Ocak 1943 tarihine, 16 Aralık 1942 gün ve 4430 sayılı yasa ile 1 Ocak 1945 tarihine, 18 Aralık 1944 gün ve 4687 sayılı yasa ile 1 Ocak 1946 tarihine, 25 Aralık 1945 gün ve 4807 yasa ile de 1 Ocak 1947 tarihine kadar olmak üzere dört kez uzatılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

ON

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 7 Aralık 1936 günü sabah saat 10'da «**Umumi Müfettişler Konferansı**» nın açılış konuşmasını yapmıştı.

Toplantıya, Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, İkinci Umumi Müfettiş General Kazım Dirik, Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, Dördüncü Umumi Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgüren, Jandarma Umum Komutanı Korgeneral Naci Tınaz ile İzmir Valisi Fazlı Güleç ve Yozgat Valisi Yahya Sezai Bey de katılıyorlardı.

İlk sözü Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen (112) almış ve konuşmasına «**İlk sözde, netice ve gayemi derhal bildirmek isterim**» diye başlamıştı.

«**Raporumun hedefi, Kürtlük işinin herhangi bir hal şekline yaklaştırarak tabiatın birçok varlıklar ve zenginliklerle doldurmuş olduğu bu bölgenin daima Türk vatanının öz ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasını temindir.**»

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKLER 20 BİN ARTIYOR, KÜRTLER 250 BİN!

Abidin Özmen, konuşmasını, 1. Umumi Müfettişlik alanındaki Diyarbakır, Van, Siirt, Hakkari, Muş, Mardin ve Urfa illerinde 1927 yılında yapılan nufus sayımına göre 877 bin 283 yurttaşın yaşadığını, bu nufusun 206 bininin Türk, 543 bininin de Kürt olduğunu; 1935 sayımında, aynı bölgede Türk nufusunun 228 bine, Kürt nufusunun da 765 bine çıktığını anlatarak sürdürmüştü. (113)

Özmen, bu iki nufus sayımı sonuçlarını şöyle değerlendirmişti:

«Türkün 20 bin kadar artmasına karşı Kürt'ün 250 bin kadar artmış olması önemlidir.» (114)

Özmen, konuşmasını şöyle sürdürmüştü.

«Bir kısmı Kürtlüğü nasıl ve ne zaman kabul ettiği belli olmayan Kürtler, bir kısmı da birçok vaziyetler itibariyle ve tarihi kayıtlara göre Türk iken Kürtlüğe asimile olmuş adamlardır. Bu görüş ve bu taksim yapılacak ulusal ödevleri kolaylaştırmak için mühimse bugünkü kayıtlarda 765 bin Kürt'ün ne kadarı birinci, kaçı ikinci sınıfa dahil diye bir istatistik yapılmış değildir ve yapılması da pek kolay bir iş değildir.

Diğer taraftan 1 milyon yüzbin nufusun 750 binini Kürt olarak kaydetmenin ne gibi ilmi ve bilgili bir tetkik neticesi olduğu şüphelidir. Kendi istatiklerimizin dünyaya ve Kürtlük için çalışan bir kuruma bir bölge nufusunun yarıdan fazlasını Kürt gösterecek suretle rakamlar neşretmesi ne kadar uygundur, bilemiyorum.

Levent Sahverdi Arşivi

1927 yılı sayımına dayanılarak çıkarılan istatistik broşürleri Türkiye'de 53 ilde 1 milyon 350 bin 374 Kürt kaydetmiştir. Vaktinde Anadolu'nun içine girmiş, Türkçe bellemiş, Türk harsını kabul etmiş kimseleri de Kürt kaydetmiştir. Ve hiç şüphesizdir ki, muhtelif yerlerde verilen kararlara göre hareket ederek Bağdat'ta bir Kürt tarihi yazan Mehmet Emin Zeki (115) namındaki adam Anadolu'nun güney doğusu kısmını hemen hemen tamamen ve diğer illeri de bir çok yerleri Kürtlük sahası olarak göstermiştir.

Devletlerin birçok unsurları sinelerinde birleştirip bir şahsa veya herhangi bir varlığa ve duyguya istinaden idare kurdukları ve Kürdün de ağasıyla, şeyhiyle, seyyidiyle, beyiyle, reisiyle sakıt Osmanlı Saltanatı içinde bulunduğu zamanki düşünce ve durumunu uzun boylu araştırmaya lüzum görmüyorum. Fakat milliyet prensibi sözle olsun her ağızdan mevkii bulmasından itibaren Kürtler arasında da bilhassa hudutlarımız haricinde yaşayan Kürtler ve bazı muhalifler vasıtasıyla Türkten başkalık ve Türk'e düşmanlık duygusunun yer bulduğu muhitler, tesir ettiği şahıslar olmuştur. Bugün memleket içinde ufak tefek bazen de iki üç taburu senelerce işgal edecek şekavetlerden başka alametini de az hissettiğimiz bu cereyanların hariçteki çalışmalarının da artmakta olduğunu görüyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Özmen, yaşlıların Türkçe, gençlerin Kürtçe konuştuklarına değiniyor, bir takım görevlilerin içerde ve dışarıda yaptıkları çalışma ve propagandalar konusunda şunları söylüyordu:

«Şeyh Sait hadisesinin kürtlük duygusunu besleyip büyüttüğü bir vakıadır. Haço'nun, Sasonluların muhtelif semtlerdeki muhtelif şahısların kalkınması başka bir şekilde tefsir edilemez. Ağrı yakası da aynı mefkuraya istinad etti.

Zeylan vakasını körükleyenler, Kürtlüğe dayanmışlardır. 800-1000 avanesi ile hükümet kuvvetlerini senelerce işgal eden Ali Can, Seyithan çeteleri bu gaye uğrunda çalışmıştılar.

Melafanlı Mehmet Ali Yunus'un, bugün oğlu Abdurrahman'ın Sasonlulara akıl hocalığı, Sason yasak bölgesinde bir beylik kurmaya çalışması Kürtlük duygu ve benlik geleneğinin yarattığı bir hadisedir.

Hasenanlı Ferzende, Hasenanlı Ado, Yado, Alişcan, Seyithan, Gevaşlı Adil, İzzet, Musa, Cebranlı Halit, Hesanalı Halit, Bitlisli Maslup Ziya, Ihsan, Nuri Hoca gibi ölü ve diri birçok şahıs, bugün halk arasında milli fedakar olarak kabul edilmektedir.

Dersim vaziyetine temas etmek istemedim. Bence Kürtlük cereyanları ve hareketleri Dersim'den ziyade hariçteki propagandacılarla fazla teması olan ve hariçtekilerin gerek kendi kuvvetleri, gerek hemfikir oldukları Ermeni, Asuri, Süryani gibi milletlerin varlıkları ve bunların üstünde başka

Levent Şahverdi Arşivi

devletlerin de arka olacaklarını ileri sürerek yapılan propagandanın fazla girebildiği ve temasın temin edilebildiği hudutlara yakın yerlerde daha fazla beklenmesi icap etmektedir.

Hal böyle iken Dersim için düşünülüp taşınılan şeklin daha esaslı olarak Kürtçülük cereyanının belirdiği diğer sahalar için düşünülmemesi her geçen anın kaybedilmesi ile neticelenebilir. Hariçteki Kürtlük cereyanlarının ve propagandaların kuvvetine inanmak gerektir. Aldığım resmi ve hususi haberlerden mühim olguları kaydedersem, sözlerime, dileklerime istinat noktası bulmuş olurum.

Suriye'de Kürtlük için çalışanlardan bilhassa Bedirhanoğulları'nın teşebbüsü ile Fransız akademisyenlerinden bir zat Kürtler için alfabe yapmış ve Türk harflerini kabul etmiştir. Bir taraftan bizim işimize de gelebileceği düşünülen bu buluş, Türkiye içinde oturan Kürde hariçten propaganda yapabilme hedefini göstermiştir.

Erivan'da kurulan Marksizm–Leninizm Enstitüsü'nün propaganda yapmakta olduğunu işittim.

Amerika'nın Boston şehrinde çıkan Ermenice Baykar (Mücadele) gazetesinin 27 Nisan 1935 tarihli nüshasında şöyle bir fıkra okunduğunu işittim.

(Ermenistan'da bugün toprağa bağlanmamış ve kendi ana dili ile tedrisat yapmayan Kürt köyü hemen her yerde bulunur. Şimdiye kadar çiftçilik için kafilelerle Tiflis'e giden Kürt işçileri, bu köylerde muntazam teşkilat vücuda getirmektedirler. Sovyet idaresi geri kalmış olan Kürt halkını ileri götürmek için büyük mesafe sarfetmektedir.)

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sözün meali tam yapılmış olsun olmasın Ermenistan'daki Kürtlerin benliklerinin, Kürt yoğunluğu bulunan memleketlere karşı herhangi bir fena düşüncelerle takviyesine gidildiğini göstermektedir.

KÜRDOLOJİ KONGRESİ...

Abidin Özmen, daha sonra Ermeniler tarafından Erivan'da kurulan Kürdoloji Kongresi ile ilgili şu bilgileri veriyor:

«... Hatta bundan bir buçuk sene önce Erivan'da bir Kürdoloji Kongresi bile toplanmıştır. Hususi bir kaynaktan aldığım habere göre kongrenin aldığı kararlar arasında bizi pek alakadar eden noktalar vardır.

A) Kürdü, Türk kültürünün tesirinden kurtarmak,

B) Kürdün aslını eski hadiselere dayanarak bulmak ve bir Kürt tarihi yazmak,

C) Kürtlerle Yezidilerin ve Ermenilerin ırki münasebetlerini bulmak,

D) Bir kürdistan haritası yapmak,

E) Kürtçedeki lehçeleri birleştirip tek bir dil vucuda getirmek ve bir gramer ile bir lugat yapmak ve yazıyı tesbit etmek.

Görülüyor ki, verilen kararlar, Kürtlüğün ilerletilmesi ve benliğine sahip olarak yaşatılması gayesini hedef almaktadır. Bu gidişin kuvvet bulması herhalde memleketimizin zararına inkişaf demek-

Levent Şahverdi Arşivi

tir. Birkaç sene önce Roma'da toplanan Müşteşrikler Kongresi'nin (Ermenoloji, Persoloji, Kürdoloji) mevzuları üzerinde etüt yaptıklarını, Kürtlük ve Yezidiler üzerinde konuşmalar yaptığını işittim.

Bugün Suriye'de,

1 – Hoybun,
2 – Kürt İttihat,
3 – Halaskarani Kürt
4 – Kürtçe konuşan İslam ve Hıristiyan,
5 – Kürt Teavün,
6 – Kürt Fukaraperver,
7 – Kürt dilini tamim,
8 – Kürt–Nasturi Birliği... gibi Kürtler tarafından teşkil edilen cemiyetler, doğrudan doğruya ve:
9 – Türk Hilafet,
10 – Taşnak
11 – Hoybunculara muzahir Süryani,
12 – Hideyülislamiye,
13 – Çerkesler,
14 – Nakşiler Tarikatı... gibi diğer unsurlar ve 150'lik ve diğer vatan hainleri tarafından kurulan Kürt istiklaline çalışan teşekküller durmadan dinlenmeden Kürtlük gayesi uğrunda çalışmaktadırlar.

Levent Şahverdi Arşivi

AMAÇ:
ERMENİ – KÜRT BİRLİĞİ KURMAK...

Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, bu örgütleri sıraladıktan sonra amacın Kürt – Ermeni birliği oluşturmak olduğunu söylüyor ve şunları anlatıyor:

«Bu arada Suriye'de bulunan Kürt, Ermeni, Süryani birçok –isimleri hükümetçe malum– eşhas Ermenilerle Kürtleri daha sıkı surette birleştirip Süryani, Asuri ve Yezidi gibi azınlıklardan da istifade ederek Elcezire de dahil olmak üzere Toroslar'dan başlamak üzere büyük bir Ermenistan ve Kürdistan birliği kurmak için çalışmakta ve bu gayelerine yardım için de hayırhahımız, bedhahımız birçok devletlere de baş vurdukları duyulmaktadır. Bu teşebbüslerden kati bir ümit görmeyenler, Ermeni komitacılarının paraları ile Kürt şakilerine dayanarak çıkaracakları karışıklıklara, dahil ve hariçteki Kürtleri ve Ermenileri karıştırarak isyanı büyütmek ve bu surette diğer bir devletin yardımına nail olacaklarını düşünüp görüşmekte ve propaganda etmektedirler. Kuracakları dayanışma ile bir gün muvaffakiyet elde etmeye muktedir olamazlarsa Türkiye'nin herhangi bir harici gaileye ve harbe giriştiği anı beklemek suretiyle gayelerine nail olacaklarını ummaktadırlar. Filvaki, kendilerine herhangi bir dar zamanda Türkiye'ye Hücum etmek ve dahildeki Kürtleri de ayaklandırmak arzusunu besleyen Suriye Kürtleri ve Ermenileri 10 binlerce silahlı çıkarabilecek bir kütledir. Fransızların Arap vataniler ile olan siyasal savaşları Suriye'de Kürd'ü, Ermeni'yi, Çerkes'i, Asuri'yi ve diğer ekalliyetleri silahlandırmaya saik olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu hadiseleri kaydetmekten maksadım, içerde ve dışarıda olan Kürtlük cereyanlarının Türkiye Cumhuriyeti için yapabileceği zararın önüne geçmek, çaresini aramak zamanının gelmiş, çatmış ve geçmekte olduğunu arzetmektir.»

KÜRTLER ASSİMİLE EDİLMELİ...

Abidin Özmen, Kürtçülük akımının önlenmesi için önerdiği çözüm yolunu «**asimilasyon**» sözcüğü ile açıklıyor. (116)

Kürtler nasıl «**asimile**» edilmeliydi;

Abidin Özmen, bu «**asimilasyon**» çözümünün nasıl gerçekleşeceğini şöyle anlatıyor:

«16 Doğu vilayetinin 1927 nufus sayımı istatiklerimizin gösterdiğine göre bir milyona yakın Kürt vardır. Bu Kürtler tamamiyle assimile edilerek cennet kadar güzel olan oturdukları ülke Türk vatanının ayrılmaz bir parçası haline getirilecektir. Yoksa, herhangi bir aksüamelden doğacak ufak tefek vakaya bile meydan vermemek üzere Hükümet kuvvetlerinin kontrolü altında birçok senelerden beri sürünüp gelmekte olan halin devamını kabul etmek tarafına mı gidilecektir? Bu halde ileri gelenlere hürmet gösterip, bahşiş vererek bir gün için nisbi sükun tesis etmek, yarın gelecek hadiseleri o anın müsaadesine göre halletmek.»

Özmen'in bu «**asimilasyon**» programında ne gibi konular yer alıyordu?

1 — Doğu illerini Van Gölü çevresi, Muş ovası,

Levent Şahverdi Arşivi

Bulanık ve Malazgirt ilçeleri, trenlerin ve şoselerin uğradığı yerlere Türk göçmenlerini yerleştirmek,

Özmen'e göre bu sağlanırsa **«ileri bir milletin kültürü assimile»** edeceğinden bu amaç gerçekleşebilir.

2 — Türk toplumu içinde kaynatmak istenilen Kürtlere Türkçe öğretmek. Bunun için de köy çocuklarının okuyacakları köy okulları kurmak gerekir.

Bu okullar nasıl olmalı, nasıl bir eğitim vermeli sorularını Özmen şöyle cevaplıyordu:

«Bunun için yemesi, köyünde köylüsünün, anasının, babasının yediğinden ayrılmak, yatağını, basit tahta kerevetini kendilerine temin ettirmek suretiyle devşirme ile köy çocuklarını alıp yatılı mektepler kurmak icap eder.

Bu mekteplerin binası geniş, hastanesi, eczanesi yerinde müstakil veya tek tek uğrayan bir doktorun kontrolünde, Türklük aşılamak kabiliyetine yetişmiş, azimli, çalışkan öğretmenlerin idaresinde olmalıdır. (117)

3 — **«Asimilasyon»** u sağlamak için **«Türklük Merkezleri»** kurulacaktır.

«Türklük Merkezleri» nde ekonomik egemenlik, Kürtçe ile ilgisini kesmiş bir zümrenin eline geçmeli, diğer yandan da mevcut tüccarla temasta bulunan dağlı Kürdü konuşturmak ve hükümete ısındırmak için Halkevleri görevlendirilmelidir. (118)

Köy köy gezerek ticaret yapan Kürt seyyar satıcıların yerini Türkler almalı, Türklerin kuracakları fabrikalarda Türk işçibaşıları görevlendirilmelidir.

Özmen, sağlık sigortasının olmadığından yakına-

Levent Şahverdi Arşivi

rak doktorların yöre halkına ücretsiz olarak bakmalarını öneriyor.

Özmen'in bir başka önerisi de şu:

«Nahiye müdürlerinin süvari olmaları, mütemadiyen köy köy gezerek halkla temas etmesi Türk, Kürt ve Alevi ailelerin birbirlerine kız alıp vermeleri, asker ve memur olarak Batı halkından bu bölgeye gelip Kürt kızlarıyla evlenip burada yerleşeceklere arazi verilmek suretiyle iskanlarında sosyal tesirlerin icrası tebellür (billurlaşır) ettirir.»

Türklük Merkezleri'nin etkili olabilmeleri için bu merkezlerde görevlendirilecek memurların Ankara'da veya Umumi Müfettişliklerde özel eğitimden geçmeleri gerekir.

Yoksa, **«Kültür Merkezleri'nin Türk kültürünü aşılamak kabiliyetini artırmaya çalışmak lazımdır. Yoksa Kürt de kendisine bir kültür yoluna girerse iş daha müşkilleşir.»**

4 — Devlet dairelerinde Kürtçe konuşmaya izin verilmemelidir. Kürtçe konuşan memurlar, önce uyarılmalı, Kürtçe konuşmaya devam ediliyorsa aylıklarından çeşitli oranlarda kesintiler yapılmalı, bu cezaya karşın Kürtçe konuşmayı alışkanlık haline getiriyorsa memurluktan çıkarılmalıdır.

Kürtler üzerinde ağalar egemendir. Bu ağaların, çeteciler ve kaçakçıların Kürtlerin arasından çıkarılması gerekir.

Halkevi, bu gibi işlerde etkin görevler üstlenmeli, Halkevleri'nde okuma odaları açılarak halka gazete ve dergi okutulmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Abidin Özmen, bölgede yol yapımına hız verilmesini, gerekirse askerlik çağına gelen Kürtlerin **«Amele Taburları»** nda görevlendirilerek yol yapımlarında çalıştırılmalarını öneriyor. (119)

Özmen'in önemle üzerinde durduğu konulardan biri de yörede görev yapacak memurların nitelikleridir. Görevlendirilecek yargıç ve savcılara büyük görevler düştüğünü anlatan Abidin Özmen, **«Bölgeyi bir gün Kürtlük propagandası, yarın Kürtlük cereyanı kaplasa»** diyor, **«bugünkü adli prensiplerin memleketi kurtaracağına kanaat getirmiyorum. Meğer ki bölgede amme hukuku müdafii olacak arkadaşlar ulusal duyguyu her şeyin üstünde tutmaya azmetmiş şahıslar ola.»**

Abidin Özmen'in konuşmasından sonra gözler, Dördüncü Umumi Müfettiş, Tunceli Valisi Korgeneral Abdullah Alpdoğan'a çevrilmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

(112) Zeynelabidin Özmen, 1890 yılında Niğde'de doğdu. 1911 yılında Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdi. İstanbul ve Konya'da idari görevlerde bulunduktan sonra Belçika'ya mühendislik öğrenimini yapmak için gönderildi. 1915'de yurda döndü ve yedeksubay olarak askere alındı. Çeşitli cephelerde savaşan Özmen, 1918 yılında kaymakamlığa döndü. 1919 yılında Bursa Emniyet Müdürlüğü'ne atandı. Bu görevdeyken Mudanya Kaymakam Vekilliği de yaptı. Kuvayı Milliye ile ilişkileri nedeniyle Yunanlılarca tutuklandı ve 10 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Cezasının bir kısmını Yunanistan'da Singro, Egine Adası ile Gudi Esir Kampı'nda geçirdi. 1922 yılındaki Büyük Zafer'den sonra serbest bırakıldı. Yeniden kaymakamlık görevine dönen Özmen, 1927 yılında Bitlis Valiliğine atandı. 1933 yılında Bursa Valisi iken milletvekilliğine seçildi. 1934 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na atandı. Bu görevdeyken Mektebi-i Mülkiye'nin Ankara'ya taşınmasını sağladı. 1935 yılında Diyarbakır'daki 1. Umumi Müfettişliğe, 1943 yılında Trakya Genel Müfettişliğine getirildi. Genel müfettişliklerin kaldırılması üzerine 1948 yılında Afyon Valiliği yaptı. 1950 yılında emekliye ayrıldı. 20 ağustos 1966 tarihinde Mudanya'da öldü. (bkz. Çankaya Ali, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, IV. cild, s: 1421-1422)

(113) 1965 nufus sayımına göre toplam 31 milyon 391 bin 207 olan nufusun 2 milyon 180 bin 721'i Kürtçe konuşuyor. Kürtçe'den sonra ana dili Arapça olanların sayısı 368 bin 971'dir. (Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965, s: 93).

Levent Şahverdi Arşivi

1964-65 nufus sayımından sonra «ana diliniz nedir?« sorusu sorulmamıştır. Bu nedenle bugün Türkiye'de yaşayan Kürt sayısı konusunda istatistik veri yoktur!

(114) Paşa, Cemil Kadri, Doza Kürdistan, Özge Yay. 2. baskı, Ankara, 1991, s. 122-124.

(115) Kürt siyasetçi ve yazarı M. Emin Zeki, 1880 yılında Süleymaniye'de doğdu. İstanbul'da Harp Akademisi'ni bitirdi. Balkan Savaşı'nda İstanbul'da Çatalca Cephesi'nde Kurmay başkanı olarak görev yaptı. 1. Dünya Savaşı'nda Irak cephesinde savaştı. 1923 yılına kadar Harp Tarihi Dairesi'nde çalışan M. Emin Zeki, bu tarihten sonra Bağdat'a giderek Bağdat Harp Akademisi'nde ders verdi. 1925 yılında Irak İskan ve Ulaştırma Bakanlığı'na getirildi. Daha sonra Savunma Bakanı oldu. Nuri Sait Paşa Hükümeti'nde Ekonomi Bakanlığı yaptı. 1948 yılında öldü. bkz. M. Emin Zeki, Kürdistan Tarihi, Beybun Yay, 1992 Ankara, s: 8-9.

(116) Assimilasyon, genel sözlük anlamıyla «benzetmek, uydurmak, bağdaştırmak, özümseme» gibi anlamlara gelir. Sözcük, Latince'de benzer» anlamına gelen «similis» sözcüğünden üretilmiştir. Sosyolojik anlamıyla assimilasyon, bir toplumun kültürce ayrı bir topluma dönüştürülmesi, bir halkın dilinin, geleneklerinin, başka bir halkın kültürü ile birleşip kaynaşması demektir. bkz: Ülken Hilmi Ziya, Sosyoloji sözlüğü, 1969, İst. s: 228, Hançerlioğlu Orhan, Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitapevi, 1978, İst. s: 129, Politika Sözlüğü, Sosyal Yay, 1979, İst. s: 25.

(117) Öğretmen Sıdıka Ayar'ın «Dağ Çiçeklerim» adlı anı kitabında Elazığ, Tunceli ve Bingöl'de köylerden toplanan çocukların nasıl eğitildikleri anlatılır. bkz. Avar Sıdıka, Dağ Çiçeklerim, Öğretmen Yay. 1986, Ankara.

(118) Halkevleri, 19 Şubat 1932 günü Atatürk'ün

Levent Şahverdi Arşivi

emri ve milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in girişimi ile İttihat ve Terakki dönemindeki Türk Ocakları'nın yerini almak üzere kuruldu. Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker, Halkevlerinin açılışında yaptığı konuşmada halkı bilinçlendirecek önder bir kadro yaratmak amacı taşıdıklarını söylemişti. Bayraktar Zerrin - Alper Cem, Ülkü, Seçmeler, AİTİA Yay. 1982 Ank., s: 6-7.

Halkevleri'nin amacı, Kurtuluş Savaşı ile oluşan Türkiye Cumhuriyeti'nin amaç ve ilkelerini yaymak, ulusal, bilinçli, birbirini seven ve aynı idealleri paylaşan bir halk kitlesi oluşturarak ulusal birliği sağlayacak kültür ögelerini ortaya çıkararak ulusal birlik yaratmaktı. Çavdar Tevfik, Halkevleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cild 4, İletişim Yay. s: 878-884, Çeçen Anıl, Halkevleri, Gündoğan Yay. 1990, Ank. s: 121-129.

(119) «Amele Taburları» Osmanlı İmparatorluğu'nda askere alınan ve geri hizmetlerde genellikle yol yapımında çalıştırılan azınlıklardan oluşan birliklerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

ONBİR

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Korgeneral Abdullah Alpdoğan'dan önce sözü, Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'e verdi.

Ağrı, Kars, Erzurum, Rize, Trabzon, Gümüşhane ve Çoruh illerini kapsayan bölgeden sorumlu Umumi Müfettiş Uzer, Kürtçülüğün, Abdülhamid döneminde kurulan **«Hamidiye Alayları»** ile başladığını, Erivan'dan kaynaklanan Kürtçülük propagandasının olduğunu anlatmış; Kürtlük üzerine **«zecri harekatta bulunmanın zamanını»** söylemişti. (120)

Ne yapmalıydı?

Kağızman'da yüzde 73, Kars'da nufusun yüzde 69'u Kürttü. Bu yüzden **«bu nisbeti hafifletmek ve Türk unsurunun muvazenesini temin etmek»** gerekmekteydi.

Bunlar için de Kürtlerin bir kısmını daha Batı'ya sürmek, bir kısmını bulundukları yerlerde oturtmak gerekirdi.

Daha başka ne yapmalıydı?

Yol yapmalıydı, memurlara konut sağlanmalıydı ve bölgede ticaret geliştirilmeliydi.

Tahsin Uzer'den sonra Dördüncü Umumi Müfettiş Korgeneral Alpdoğan söz aldı. Harita başına geçerek konuşmaya başladı.

Levent Şahverdi Arşivi

BU BEYLERİN ASILLARI TÜRKTÜR...

Korgeneral Alpdoğan Bingöl, Elazığ ve Tunceli illeri hakkında tarihsel bilgiler vererek konuşmaya başladı:

«Müfettişliğimizdeki Bingöl vilayeti, Muş, Erzincan vilayetlerinin bir kısım kazalarından yeniden vücuda getirilmiştir. Burası Kürt denilen halkla meskun bölgedir ki, Şeyh Sait İsyanının yuvasıdır. (...) Bu beylerin asıl nesilleri Türktür. Bu tarihin bahsettiği beylerin Türk oldukları bellidir. Tavır, sima ve adet, bunların Türklüğüne şüphe bırakmıyor. Bu havali halkının bu tarihlerdeki manzarasını kürt olarak kabul edecek olursak Üçüncü Umumi Müfettişliğin yarıdan fazlasını ve Dördüncü Umumi Müfettişliklerin de hepsini Kürt kabul etmek gerekir.

Elazığ da kendisini Kürt telakki ediyor. Hatta bazıları, kendileri değilse de oturdukları köylerin, mahallerin isimlerini Ermenice delalet edecek surette kullanıyorlar. Bunlar kendi tarihlerini bile bilmiyorlar.»

AMERİKAN KOLEJİNDE BULUNAN SİLAH VE BELGELER

Korgeneral Alpdoğan, Merkez Ordusu Kurmay Başkanı'yken Merzifon'da Amerikan Koleji'nde arama yaptıklarını, kolejde silah ve cephane bulduklarını anlattıktan sonra şu olayı aktardı:

«... asıl şayanı ehemmiyet olan kolej müdürünün masasının gözünde bulunan bir rapordur. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

raporda Anadolu'da Amerikan nufusunun temini için Ermenileri ele almak, Kürt ve Kızılbaş kanı Ermeni kanıdır diye bunları Türk camiasından koparıp Ermeni camiasına yamamak istemiş olmalarıdır.

Bu raporun tatbik sahasının tetkiki:

Koçgiri Hadisesi de bizim ordu tarafından bastırılmıştı. Koçgiri köylerinde çocukların boyunlarına zincirle asılmış haç görülmüştür. Van kilisesinde Hazreti Hüseyin'in parmağı varmış. Bir kemik bulunmuş, camilerimizde Sakal-ı Şerif nasıl ziyaret edilirse haçın tam ortasına bağlı olan bu kemik parçası da halka ziyaret ettiriliyor ve öptürülüyormuş. Haç ile muhabbet tevlit ettirilmiş.

Merzifon Kolej müdürünün raporunda güdülen hedefin tatbik sahası nasılsa Tunceli'nde Kürt camiasını Ermeni yapmak yolu güdülmüştür. Sünni memurlarımızın bunları kızılbaş hitabiyle karşılamaları izzeti nefisleri üzerinde çok mühim tesir yapmıştır. Hanefi olmak üzere müftüye müracaat edenlere Ermeni olup ondan sonra Hanefi olabilirsin cevabı verilmiştir. Bu muamelelere rağmen bu halk bugün ben Türk'üm diye bağırıyor.

Bunlar Kürt değildir. Türk'tür iman ve kanaatındayım. Ama lisan istisnasına uğramışlardır.

BUNLAR DAĞ TÜRKLERİDİR...

Korgeneral Alpdoğan, nufus istatistiklerine de güvenmediğini anlatıyor. Örneğin kiği'de 26 bin nufusun 25 bininin Kürt olarak gösterildiğini, sayımın sağlıksız

Levent Şahverdi Arşivi

yöntemlerle yapıldığından yakınarak **«Valilere emir verdim. Bunlar Dağ Türkleri ve bu lisanları konuşanlarıdır dedim»** diye konuşuyordu. (121)

«Tunceli'de bu şekilde telakki edilen insanlardan iki bin yedi yüz mücrim gördüm. Sahası arızalı, yolu kıt olan bu bölgede halk silahlı biliniyor. Bunlara karşı şimdiye kadar olduğu gibi sert hareketlere geçmeyelim, kanunun verdiği selahiyete dayanarak bunların elebaşları hakkında takibatın tehiri ve cezaların tecili cihetine gidelim dedik.

Atıma bindim ve mıntıkayı gezdim. Dersim, Çapakçur vesair mahallerde halk ile temasta bulundum. Devletin yüksek maksadını ve teşkilatın kuruluş sebebini anlattım. Maişet darlığını, bilgi ve sanat yokluğunu gidereceğimizi ve devletin öz varlıkları olduklarını anlattım. Aradığım mücrimler gelirse takibatı durduracağım dedim. Ve böylece de muamele yaptım. Halk gevşedi.

Korgeneral Alpdoğan, Tunceli halkının ektiği toprakları ve hayvanlarını korumak için silahlandığını anlatıyor, bölgeye gelir gelmez, karşılaştığı olaylardan örnekler veriyordu.

Alpdoğan'a göre kürt dili de yoktur. Zazalar ve Dersimliler birbirlerini anlamazlar. Güneydekiler Arap, Kuzeydekiler Farisi'ye bağlı kalmışlardır. Yapılan bir incelemede Kürtçe'nin, Türkçe, Arapça ve Farisi dillerinden oluştuğunu ortaya koymuştur.

Halk Osmanlıcayı anlamazdı. Bu anlaşılmayan dil de bırakılmış, **«Devlet Türkçesi»** konuşulmaya başlanmıştı.

Kürtçe, Osmanlıca Dağ Türkçesi'ydi. Kürtlerin hepsi de Türk'tü.

Levent Şahverdi Arşivi

TUNCELİLİ ERMENİ MUSES...

Korgeneral Alpdoğan, Tunceli'nin kalkınması ile ilgili önerilerini sıraladıktan sonra sözü Tunceli'de kurulacak bir hükümet konusundaki söylentilere getiriyordu:

«Tunceli içinde ayrı bir hükümet tesisi fikri ve bunun tetkiki Ermeni Muses meselesi:

Bu Ermeni aslen Tuncelilidir. Güneye gitmiş, Fransızların hizmetinde bulunmuş, Fransızlar bunu tayyare kıtalarına da almışlardır ki, Fransızlar olur olmaz tebaalılarını dahi tayyare kıtalarında kullanmazlar. Bu da gösterir ki, Ermeni Muses mühim bir casustur.

Bu casus akıllı bir Ermeni'ydi. Ankara'da İtalyanlarla çalışmış, İtalyanca bilir. Beraberinde bir de telsiz getirmiştir. Bunun muhakemesinde aşiret reislerinin de şahitleri dinlendi. Hemen hepsi bunun propagandasını söylemişlerdir.

Bir ikinci de İzzettin adında birisidir.

Bu Türk'tür.

İşte bunlar istiyorlar ki, behemahal devlet aleyhine bir tüfek patlasın ve bu surette isyan çıksın. Haricin tesiri devam ediyor.

Dersim'de buna uymuş ve cevap vermiş kimseler çok azdır.»

ALPDOĞAN'IN RAPORU

Korgeneral Alpdoğan, konuşmasından sonra hazırladığı raporu Bakan Şükrü Kaya'ya vermişti.

Alpdoğan raporunda göreve başladığı günlerde

Levent Şahverdi Arşivi

bölgede mal ve can güvenliğinin olmadığını yazıyor ve o günkü koşulları şöyle anlatıyordu:

«Bingöl ve Tunceli vilayetlerinde silahlı çapul kolları gezer, halkı ve köyleri vurur. Bu kollar, Erzurum, Erzincan, Muş gibi yakın vilayetler mıntıkasına geçerek oralardan aldıkları yardımcılarla birlikte yolları keser, adam öldürür, köy, ağıl, değirmen, karakol basar, davar, eşya, paçal çalarlardı. Yabancı memleketlerden ve yakın vilayetlerden bizim mıntıkaya gelmiş bazı insanlar halkı devlet aleyhine ayaklanmaya ve silah kullanmaya teşvik ederlerdi.

Teşkilatımız kurulunca bu suçları işleyenler ve işletenler endişeye düşmüşlerdi. Bu endişeli insanlar, aralarında mektupla, toplanma suretiyle konuşmalar yapmış ve kararlar almışlardır. Bunlar da şunlardır:

Hükümet ciddî tedbirler alıyor. bunun neticesi olarak:

A) Bizleri Ermeniler gibi kırıp imha edecek,

B) Öldürücü havalı yerlere göndermek suretiyle öldürecek,

C) İslahat yapıp adam edecek.

(A, B) maddeleri tatbik olunursa silahla ölünceye kadar karşı koymak kararı halk tarafından alınmış olduğu işitilmiş ve öğrenilmişti. Halkın kafasında esen rüzgar da bu idi.

Umumi Meclis'ten dönen kaymakamların ve seyahatımda kendimin halkla yaptığım temaslarda hükümetin maksadı:

A) Mıntıkayı ıslah etmek,

B) Mıntıkayı diğer vilayetler gibi imar etmek ol-

Levent Şahverdi Arşivi

duğunu, kanuna itaat lüzumunu, suç işleyenlerin cezalandırılacaklarını, suçsuzların hükümetten hakiki evlat muamelesi görecekleri anlatılmıştır.

Bu meyanda, kendilerinin Türk tohumundan ve aslından gelmiş oldukları, yabancı ve ayrı bir ırka mensup olmadıkları ve Türk Devleti'nin sadık evladı kalmak isteyenlerin Devlet Türkçesi konuşmaları iktiza ettiği ve bunun için bütçenin müsaadesi nisbetinde mektepler açılacağı da söylenmişti.

Şimdiye kadar bunlara Kürt denmiştir. Başka bir ırktan olmuş insan muamelesi yapılmıştır. Hükümetin sünni ve cahil memurları bunlara kızılbaş ve gavurdan da aşağı dine salik insanlar muamelesi göstermiştir.

Cumhuriyet hükümetini kendilerini Kürt soyundan bildiği ve herkesin vicdani akıdesine karışmadığı ve fakat kimsenin kimseyi de şu veya bu mezhebe girmeye teşvik ve icbara selahiyetli olmadığı da anlatılınca gönülden Hükümete bağlılık duyguları doğduğu da sezildi.

EKRAD, KÜRTLER DEMEK Mİ?

(120) Hamidiye Alayları.

(121) Dağ Kürtleri.

Levent Şahverdi Arşivi

ISBN 975-478-129-X

9 789754 781298

Levent Bahverdi Arşivi